Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 5 лютага 1988 г. № 6 (3416) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

У НУМАРЫ:

Хвіліна одуму. Народны мастак СССР Міхась САВІЦКІ ў майстэрні.
Фота А. ШАБЛЮКА.

Сесія Вярхоўнага Савета БССР

2 лютага ў Мінску адбылася восьмая сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР адзінаццатага склікання.

Апладысментамі сустрэлі дэпутаты **А. А. Грамыку**, першага сакратара ЦК КПБ **Я. Я. Сакалова**, Старшыню Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР **Г. С. Таразевіча**, Старшыню Савета Міністраў БССР **М. В. Кавалёва**, членаў і кандыдатаў у члены Бюро ЦК КПБ, членаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР і ўрада рэспублікі.

Старшынствуючы — дэпутат **І. Я. Навуменка** аб'яўляе восьмую сесію Вярхоўнага Савета БССР адкрытай.

Вярхоўны Савет па дакладу мандатнай камісіі аднагалосна прыняў пастанову аб прызнанні паўнамоцтваў дэпутатаў **М. С. Ігрунова**, выбранага па Пінскай—Паўночнай выбарчай акрузе, **М. Ф. Грынёва**, выбранага па Магілёўскай—Маладзёжнай выбарчай акрузе,—замест выбыўшых дэпутатаў.

На разгляд Вярхоўнага Савета Беларускай ССР уносяцца наступныя пытанні:

1. Аб змяненнях у саставе Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.
2. Аб задачах Саветаў народных дэпутатаў рэспублікі па паскарэнню вырашэння Харчовай праграмы і сацыяльнай перабудове вёскі.
3. Аб праекце Закона Беларускай ССР аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР.
4. Аб зацвярджэнні ўказаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

Вярхоўны Савет вызваліў дэпутата **А. М. Калінічэнку** ад абавязкаў члена Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР у сувязі з пераходам на работу за межы рэспублікі. Членамі Прэзідыума Вярхоўнага Савета выбіраюцца дэпутаты **М. С. Ігруноў**—другі сакратар ЦК Кампартыі Беларусі, **А. І. Цішкевіч**—старшыня Мінскага аблвыканкома. У сувязі з выбраннем членам Прэзідыума Вярхоўнага Савета А. І. Цішкевіч вызваляецца ад абавязкаў члена камісіі па аграпрамысловаму комплексу Вярхоўнага Савета БССР.

З дакладам па другому пытанню выступіў Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі дэпутат **Г. С. Таразевіч**.

Затым адбылося абмеркаванне гэтага пытання.

Цёпла сустрэты прысутнымі, на сесіі выступіў **А. А. Грамыка**.

Вярхоўны Савет аднагалосна прыняў пастанову «Аб задачах Саветаў народных дэпутатаў рэспублікі па паскарэнню вырашэння Харчовай праграмы і сацыяльнай перабудове вёскі».

Па пытанню аб праекце Закона Беларускай ССР аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР выступіў старшыня камісіі заканадаўчых меркаванняў Вярхоўнага Савета рэспублікі дэпутат **І. Ф. Якушаў**.

Вярхоўны Савет аднагалосна прыняў Закон аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР. З дакладам аб зацвярджэнні ўказаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР выступіла сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі дэпутат **Л. М. Сырэегіна**.

Вярхоўны Савет зацвердзіў прадстаўленыя ўказы.

БЕЛТА.

ПАМЯЦІ РЭВАЛЮЦЫЯНЕРА-ДЭМАКРАТА

150-годдзю выдатнага беларускага рэвалюцыянера-дэмакрата і мысліцеля Кастуся Каліноўскага і 125-годдзю паўстання 1863—1864 гадоў у Беларусі і Літве прысвечана рэспубліканская навуковая канферэнцыя. Яна адбылася 29—30 студзеня ў Гродне і на радзіме юбіляра — у Свіслацкім раёне.

Перад удзельнікамі канферэнцыі — вучонымі, выкладчыкамі, студэнтамі, настаўнікамі гісторыі агульнаадукацыйных школ, а таксама актывістамі Добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, таварыства «Веды», Фонду культуры выступілі з дакладамі і паведамленнямі вучоныя АН СССР і АН БССР, Гродзенскага, Вільнюскага і філіяла Варшаўскага універсітэтаў у Беластоку (ПНР), навуковыя супрацоўнікі музеяў і архіваў.

Удзельнікі канферэнцыі пазнаёміліся з матэрыяламі прымеркаванай да юбілейнай даты выстаўкі ў Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеі, наведалі месцы, звязаныя з жыццём і дзейнасцю К. Каліноўскага. Яны агледзелі сядзібу ў вёсцы Якушоўка, дзе жыла сям'я рэвалюцыянера-дэмакрата, будынак былой гімназіі ў Свіслачы, у якой ён вучыўся.

БЕЛТА.

АБ СПРАВАЗДАЧАХ РАБОТНІКАЎ КУЛЬТУРЫ І МАСТАЦТВА ПЕРАД НАСЕЛЬНІЦТВАМ

У рэспубліцы праходзяць чарговыя справаздачы работнікаў культуры і мастацтва перад насельніцтвам. Сустрэчы мінулых гадоў з насельніцтвам далі магчымасць глыбей прааналізаваць праблемы развіцця культуры і мастацтва ў Беларусі, прапановы, выказаныя працоўнымі, былі ўлічаны пры распрацоўцы планаў і мерапрыемстваў на дванаццатую пяцігодку.

Міністэрства культуры БССР просіць чытачоў выказаць свае меркаванні аб тым, наколькі задавальняюць сёння формы работы культурна-асветных устаноў, якія агульныя намаганні трэба прыкласці для паляпшэння іх матэрыяльна-тэхнічнага стану. Нас цікавяць прапановы аб удасканаленні эстэтычнага выхавання працоўных, павышэнні якасці работы тэатраў, музеяў, бібліятэк і інш.

Мы будзем удзячны ўсім, хто свае прапановы і заўвагі выкажа па тэлефонах: 20-41-90, 29-68-90 ці пісьмова па адрасу: 220010, г. Мінск, вул. Савецкая, 9. Міністэрства культуры БССР.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

- **БЯДА АДНА НЕ ХОДЗІЦЬ**
- **АДЧЫНІЦЕ АРХІВЫ!**
- **БЫЦЦАМ ПАБЫВАЎ У БЕЛАРУСІ**
- **ЯКІМ БЫЦЬ МАСТАЦКАМУ МУЗЕЮ Ў ВІЦЕБСКУ**
- **«КРЫНІЦУ» ЧЫТАЮЦЬ У ШКОЛЕ...**
- **МУСІМ УДАКЛАДНІЦЬ...**

ПАЛЕССЕ і Прыпяць. Разам яны — нібы сімвал яднання Прыроды.

Я ўпэўнены: у нечым блізкае гэтаму майму адчуванню адчуванне кожнага палешука.

Гісторыя Палесся— гэта частка мінуўшчыны ўсяго беларускага краю. Не лічыцца з гэтай гісторыяй і не паважаць яе здольны толькі духоўна бедныя людзі, што не навучыліся паважаць самі сябе, сваю годнасць.

Не буду крывіць душою: калі пачаліся меліярацыйныя работы на Палессі, мае землякі па-свойму радаваліся гэтаму. Радаваліся такому размаху работ і меліяратары: для іх, як з чароўнага рога, пасыпаліся ўзнагароды, прэміі і павышэнні. Але не маглі многія з іх не ведаць, што гэтак пачынаецца здзек з прыроды (з сарака відаў меліяравання выбраны быў адзіны — асушэнне). Ведалі, ды маўчалі. Ведалі, ды працягвалі похапкам, без разліку і не зусім з цвярозаю галавою нарошчваць тэмпы работ.

А калі пайшлі нясмелыя чуткі, што не занадта каб ад гэтай працы прыбавілася хлеба і мяса на стале, меліяратары хутка пераарыентаваліся і пачалі націскаць на дрэнаж, бачачы ў ім панацэю ад усіх бедаў, ухапіліся за паліў і... пачалі часцяком ліць ваду там і туды, дзе ніколі ў ёй не было недахопу.

«Дрэнаж не забяспечвае неабходнага водарэгулявання? Такой бяды, у нас жа аб'ёмы! Як эксплуатуюцца меліярацыйныя сістэмы? Гэта нас не датычыць! Што сотні кіламетраў каналаў зарастаюць травой і заглейваюцца — гэта клопат эксплуатацыйнікаў. Ім належыць думаць...»

Гэта не выдумкі. Гэта аўтар, раённы газетчык, не раз бачыў на свае вочы і чуў на свае вушы, пісаў пра гэта.

Я памятаю, як пачало ўбываць захапленне ў маіх землякоў, як змянілася яно сапраўдным болем сэрца, калі яны заўважылі, што прырода Палесся непапраўна змяняецца, што літаральна штогод бяднеюць яго фауна і флора. У лесе стала вобмаль грыбоў і ягад, птаства і дзічыны, шмат дзе перасохлі крынічкі.

Паскупелі на рыбу мясцовыя рэчкі — зваліся ў іх спачатку самы і ракі, а потым ужо і перлавіца (у нашай Убарці, ва ўсякім выпадку яе ўжо няма). Памялелі таксама азёры, а каля іх пачалі ўсыхаць нестарыя яшчэ дубы. Зрэдзь супроць ранейшага можна ўбачыць бусла ў вёсцы ці каля вёскі.

Як заканамерны вынік усяго гэтага — звяліся вялізныя верасовішчы ў лясах і не стала жаданага ўзятку пчале-працаўніцы. Мяркуйце самі. Звыш двух дзесяткаў борцяў некалі было ў майго цесця. Але вось ужо колькі гадоў запар прывозіць ён на поспытак сваім унукам не больш кілаграма-паўтара мядку ў сотах. Дзед не скнара, і ў яго свой няўцешны клопат: неяк ліпяць яшчэ пчолкі ў адной-адзінае борці. Быў у тым месцы няндрэнны маліннік, але не ўцалеў ад пажару, што з тарфянікаў перапоўз у лясныя нетры...

Але бяда ніколі не ходзіць адна.

І вось радыяцыйным попелам з Чарнобыля былі засыпаны тысячы гектараў урадлівай палескай зямлі — на Брагіншчыне і Хойнічыне, на Нараўляншчыне і ў многіх іншых раёнах Гомельскай вобласці. Сотні сем'яў палешукоў вымушаны былі пакінуць родныя селішчы, бацькоўскія хаты.

Пакутуе, смягне Палессе ад незагойнай раны. І ў каго можа не зашчымець ад гэтага ў сэрцы? Хто можа застацца раўнадушным да той мужнасці палешукоў, з якой яны другі год ужо змагаюцца за выратаванне роднай зямлі? Інакш яны проста не могуць. Яны — хлебаробы. Яны — гаспадары сваёй зямлі. Заставацца вернымі свайму абавязку і прызванню — гэта для іх закон жыцця.

А Палессе — гэта ж наш дом. У ім мы выраслі. Пад уплывам яго прыроды сфарміраваліся нашы асобы. Жаданне наша натуральнае і спрадвечнае — тут павінны вырасці, стаць людзьмі і выйсці на людзі нашы дзеці. І як нам змірыцца з тым, што ёсць і жывуць побач з намі такія, хто хацеў бы бачыць у вокнах нашага дома менш святла і сінечы, наогул зрабіць так, каб застаўся ён на пясчаным узлобку...

Па-мойму, такім можа стаць вынік чарговага планава-тэхнічнага нашэсця на прыроду Палесся. І адказ на гэта можа быць толькі адзін: дапусціць гэтага нельга!

Алесь ЛІСІЦКІ,
журналіст.
г. Жыткавічы.

●

ЯК мы ўсе бачым, у апошні час рэзка ўзрасла цікавасць нашага чытача да гісторыі і гісторыі культуры, да пераацэнкі многіх былых з'яў і асоб. Але тым, хто піша на гістарычную тэму, па-ранейшаму вельмі цяжка — нават і таму, хто спрабуе мастацкімі сродкамі даследаваць неўміручую справу Вялікага Кастрычніка.

Каб мы, пісьменнікі, маглі дэталёва, грунтоўна паказаць працэсы, што адбываліся, скажам, у Беларусі ў 1917—1919 гадах, сёння ўжо жыццёва неабходна: па-першае, паздымаць сяміпудовыя замкі з архіваў і дапусціць да запыленых папак, дзе жывы подых гісторыі; па-другое, нашай гістарычнай навуцы трэба больш выразна правесці мяжу паміж нацыянальным і нацыяналістычным і, адпаведна, самім пісаць і не замінаць пісьменнікам маляваць той час шматфарбнымі колерамі. Сёння ўжо не сакрэт: некаторыя з тых таварышаў, чыімі іменамі названыя нашы вуліцы, у свой час былі супраць утварэння БССР, а некаторыя з тых, хто дабіваўся дзяржаўнасці для беларускага народа, адраджэння яго мовы і культуры, не толькі пазней паплаціліся жыццём, але ўсё яшчэ зганьбаваныя.

Ва ўмовах дэмакратызацыі і галоснасці, калі ва ўсіх нас як ніколі абвастрылася пачуццё праўды і справядлівасці, калі ідзе пераацэнка мінулага, трэб па-сапраўднаму выкарыстаць ленінскую ацэнку дэмакратычных элементаў грамадства — дакастрычніцкага перыяду і адразу пасля Кастрычніка.

Генрых ДАЛІДОВІЧ.

●

КОЛЬКІ часу мінулася, а канцэрт гэты ніяк забыць не магу!

У канцы лістапада мінулага года ў нашым Доме культуры выступіў Акадэмічны народны хор БССР імя Г. І. Цітовіча. Канцэрт быў проста цуд. Я атрымаў вялікае эстэтычнае задавальненне. Па-сапраўднаму захапілі беларускія танцы, спадабаліся і нацыянальныя касцюмы. Усе артысты валодаюць высокім прафесіяналізмам і выканаўчым майстэрствам.

Што ні нумар, дык адчуванне такое, быццам наведваеш «сінявокую сястру Украіны» Беларусь. Салісты ўслаўляюць любоў да Радзімы, беларускай зямлі, народа, яны дапамаглі нам, гледачам, перагарнуць шмат якія старонкі гісторыі братняга народа, даведацца пра яго звычаі, побыт.

Выступленне хору ўзбагачае духоўна, станоўча ўплывае на маральнае выхаванне людзей, асабліва моладзі, якая залішне захапілася сучаснай эстрадай і абыякава ставіцца да класічнага мастацтва, а гэта вядзе да бездухоўнасці і амаральнасці. Рок-музыка, на маю думку, з'яўляецца ідэалагічным ядам і атручвае душу нашай моладзі.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Капыляне ўрачыста адзначылі 100-годдзе з дня нараджэння свайго выдатнага земляка Цішкі Гартнага. На ўрачыстым вечары, які вяла сакратар Капыльскага райкома партыі А. М. Скрыган, выступілі пісьменнікі В. Аколава, У. Гніламёдаў, Э. Ялугін, былы сусед Ц. Гартнага І. Кучык, выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Л. Чарняўская, дырэктар мясцовага краязнаўчага музея В. Шуракова.

Творы свайго земляка прачыталі вучні СШ № 1. Пасля літаратурнай часткі вечара выступіў фальклорна-харавы ансамбль «Церніца» Палаца культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча г. Мінска.

Слова пра творчасць Цішкі Гартнага гаворыць Уладзімір Гніламёдаў.

Тэкст і фота А. КАЛЯДЫ.

Творчасць Канстанцыі Буйло ў гісторыі нацыянальнай паэзіі займае адметнае месца. Узышоўшы «курганнай кветкай» у часы, калі беларусы толькі імкнуліся «людзьмі звацца», яна дасягнула свайго росквіту ў паслярэвалюцыйны час, калі паэтка стала адным з песняроў сацыялістычнага будаўніцтва. Нямала напісала яна за сваё доўгае жыццё—у гэтым дні К. Буйло споўнілася б 95 гадоў, ды толькі, бадай, няма такога чалавека, які б не ведаў яе цудоўнага верша «Люблю наш край», які даўно стаў народнай песняй.

Песня гэтая стала своеасаблівай візітнай карткай вечара, які адбыўся з нагоды юбілею К. Буйло ў Доме літаратара. Вядучы вечара В. Зуёнак, адна з даследчыц творчасці паэтэсы, намеснік галоўнага рэдактара газеты «Голас Радзімы» Д. Чаркасава, А. Васілевіч, З. Азгур, С. Шушкевіч, Р. Баравікова, А. Сыс, гаварылі пра адметнасць таленту К. Буйло, адзначалі плённасць яе мастацкага шляху, вернасць служэння свайму народу, сацыялістычным ідэалам.

З успамінамі пра маці выступіў сын К. Буйло Я. Калечыц. На вечары гучалі вершы і песні на творы К. Буйло ў выкананні артыстаў мінскіх тэатраў. Выступілі таксама юныя чытальнікі і фальклорны калектыў вёскі Мацяўцы Шчучынскага раёна.

Выступае Я. Калечыц.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

Я перакананы, што народнае мастацтва, якое з'яўляецца самой душой народа, першым рушыць у вяліні наступ па ачыстцы сучаснай эстрады ад пошласці і пустапарожняй забаўляльнасці.

Захапляючыся канцэртам сяброў з Беларусі, хачу пажадаць кожнаму з салістаў хору, а таксама мастацкаму кіраўніку М. Дрынеўскаму новых творчых поспехаў.

П. ЮРЧАНКАЎ,
настаўнік гісторыі.

Украінская ССР,
г. Луцк.

●

ПРА мастацка-гістарычныя страты Віцебска многа гаварылася і гаворыцца дагэтуль. Страты гэтыя, нічым не кампенсаваныя, нанеслі гораду велізарную шкоду. І не дзіўна, што «эстэтычны вакуум» непакоіць сёння мастацкую інтэлігенцыю горада, усіх патрыётаў Віцебска. Даўно наспела патрэба стварыць у Віцебску мастацкі музей. І не музей для «галачкі», не наспех сабраную «галерэю» няпэўных каштоўнасцей, а сапраўднае сховішча духоўных скарбаў стагоддзяў.

Якім жа павінен быць Віцебскі мастацкі музей? Перш-наперш, вартым яго тысячагадовай гісторыі. Усім нам вядомы выраз «храм мастацтва». Вось такім храмам і павінен стаць наш музей. Ёсць даўняя цудоўная традыцыя адводзіць для збораў мастацтва лепшыя палацы, якія мае горад, мясціны, дзе пануюць цішыня і гармонія. Ёсць і ў нас адпаведны будынак — былы палац губернатара. Лепшага, больш вартага месца для музея ў горадзе няма і шукаць не трэба.

Летась у сувязі з правядзеннем рэспубліканскай выстаўкі «У краі блакітных азёр» у Віцебску разгарнулася кампанія па стварэнні нейкай «прыбудовы» (незразумела, да чаго?), у якой павінен размясціцца мастацкі музей.

Можа, прасцей было б на гэтыя ж сродкі пабудаваць сучасны адміністрацыйны будынак, куды потым перавесці ўстанову, якая зараз займае палац губернатара, а вызвалены будынак аддаць пад музей?

Таксама спрэчнай уяўляецца мне задума зрабіць творы выстаўкі «Край блакітных азёр» асновай экспазіцыі будучага музея. Мастацкі музей старажытнага горада, зразумела, можа мець варты аддзел сучаснага мастацтва. Але не ён павінен вызначаць аблічча музея (і ўжо тым больш — не адна выстаўка, якой бы яна ні была).

Віцебскі мастацкі музей павінен быць зборам выяўленчага мастацтва, якое ўвасабляе культурную гісторыю горада і ўсёй Віцебшчыны. Зразумела, без падтрымкі рэспубліканскіх устаноў — Міністэрства культуры, Акадэміі навук, творчых саюзаў, музеяў — ажыццявіць гэта немагчыма.

Шмат імён і падзей увабрала ў сябе жывапісная гісторыя Віцебска. Гэта вядомыя мастакі XIX ст. — Ю. Пешка, Г. Хруцкі, К. Савіцкі, І. Трутнеў, Л. Туржанскі, Б. Тамашэвіч, А. Ромер і многія іншыя. Асэнсавання патрабуе мастацтва Віцебска першых паслярэвалюцыйных дзесяцігоддзяў. У экспазіцыі музея павінна быць прадстаўлена творчасць К. Малевіча, Э. Лісіцкага, В. Волкава, М. Лебедзевай, З. Гарбаўца, Я. Мініна, Ю. Пэна... Віцебшчына — радзіма многіх сучасных майстроў мастацтва Беларусі.

Стварэнне Віцебскага мастацкага музея — справа рэспубліканскай значнасці. Мастацкая гісторыя старажытнага горада — наш агульны здабытак, і праграма яе ўвекавечання павінна аб'яднаць не толькі віцябчан, але ўсіх, каму дарагая культура Беларусі.

А. МЕМУС,
мастак.

г. Віцебск.

●

ПРАЧЫТАЛА ў «ЛіМе» за 22 студзеня нататку «З нараджэннем, «Крыніца»!» і не стрымалася, каб не напісаць вам, не выказаць свае думкі і ўражанні. Я не крытык, не літаратуразнаўца, я настаўніца беларускай мовы і літаратуры. Выпісала новы часопіс з надзеяй, што ён дапаможа далучыць маіх вучняў да беларускай літаратуры, нацыянальнай гісторыі і культуры. Скажаце, можна і па іншых крыніцах гэта зрабіць. Згодна. Ёсць «Полымя», «Маладосць» і інш. Але ж — «Крыніца»!.. Хацелася б пачытаць і ўбачыць на яе старонках нешта чыстае, светлае, як нашы беларускія крыніцы. Нешта святое і роднае. Спадзявалася знайсці матэрыял пра Кастуся Каліноўскага (праўда, гэты матэрыял абяцае часопіс «Беларуская мова і літаратура ў школе», ды штосьці доўга няма яго), ... а тут — не тое, што чакалася. Згодна з аўтарам артыкула ў адным: «Не трэба спяшацца з ацэнкамі, выносіць прысуд, выказваць абурэнне ці захапленне — рана». Што ж, сапраўды, пачакаем наступных нумароў. Толькі няхай бы шаноўная рэдакцыйная калегія памятала, што гэта «Крыніца», якая павінна несці жывую ваду да сэрцаў моладзі, а не заігрываць з ёй. Мне падалося, што многія матэрыялы разлічаны на не надта высокі густ.

Калі я прынесла часопіс у 10 клас (на жаль ці на шчасце, выпісалі ў гэтым класе ўсяго 1 экземпляр на беларускай мове і два — на рускай), дык ведаеце, што выклікала найбольшую цікавасць? Двое самых гультаяватых хлопцаў, якія не цікавяцца ні літаратурай, ні мастацтвам, адразу ж «накінуліся» на ілюстрацыі (каляровыя ж!) на 26—27-й старонках (пра брэйк).

А адна з лепшых вучаніц класа дала ацэнку часопісу амаль такую ж, як і я. Таму мне і здаецца, што я не памыляюся. Будзем чакаць, што рэдкалегія паклапоціцца пра чысціню сваёй «Крыніцы».

А. РУДКО,
настаўніца.

г. Смаргонь.

●

ЗУСІМ нядаўна мы адзначылі 65-ую гадавіну стварэння СССР. Адна з крыніц сілы нашага шматнацыянальнага Саюза ССР, нашай шматнацыянальнай краіны — гэта дружба народаў, і наша задача ўсяляк яе ўмацоўваць.

Між іншым, на старонках нашага друку пачалі з'яўляцца матэрыялы, якія, мякка кажучы, выклікаюць здзіўленне, не спрыяюць інтэрнацыянальнаму выхаванню.

Нядаўна прачытаў кнігу дактароў гістарычных навук М. І. Краўчука і М. Б. Паграбінскага «Правераная вайной», выдадзеную ў Маскве Палітычным выдавецтвам. Фактычныя недакладнасці і памылкі выдання, на мой погляд, могуць дэзарыентаваць чытача і даць падставу буржуазным ідэолагам для абвінавачвання савецкіх гісторыкаў у фальсіфікацыі гістарычных фактаў.

Што я маю на ўвазе?

Чатыры паветраныя тараны было на рахунку камуніста беларуса Барыса Іванавіча Коўзана. У кнізе ён названы сынам Украіны (стар. 36). На стар. 57 расказваецца аб бессмяротным подзвігу лейтэнанта Аляксандра Канстанцінавіча Гараўца, які збіў у адным баі дзевяць варожых самалётаў. «Такой колькасці самалётаў у адным баі за час вайны не збіваў ніхто», — пішуць аўтары кнігі. Усё правільна. Але навошта спатрэбілася старшага лейтэнанта беларуса А. К. Гараўца пераўтвараць у лейтэнанта-ўкраінца?

На стар. 27 вядомыя военачальнікі А. І. Антонаў і В. Д. Сакалоўскі прылічваюцца да сыноў Беларусі. На самай справе, яны рускія, толькі генерал арміі А. І. Антонаў з'яўляецца ўраджэнцам горада Гродна, а Маршал Савецкага Саюза В. Д. Сакалоўскі нарадзіўся ў вёсцы Козлікі цяперашняга Беластоцкага ваяводства ПНР.

На стар. 34 гаворыцца, што абаронай Брэсцкай крэпасці кіравалі рускія капітан І. М. Зубачоў, лейтэнант А. М. Кіжаватаў. Аднак, Герой Савецкага Саюза, начальнік 9-й заставы 17-га Брэсцкага Чырвонасцяжнага пагранатрада лейтэнант Андрэй Мітрафанавіч Кіжаватаў па нацыянальнасці быў мардвінам.

У кнізе «Правераная вайной» адзначаецца, што старшынёй Цэнтральнага штаба партызанскага руху быў зацверджан П. К. Панамарэнка (стар. 89). Гэта недакладна. Першы сакратар ЦК КП(б)Б Пантэляймон Кандратавіч Панамарэнка ў час Вялікай Айчыннай вайны быў начальнікам Цэнтральнага штаба партызанскага руху.

На стар. 91 падкрэсліваецца, што славуты партызанскі атрад К. Заслонава быў сфарміраваны Смаленскім абкомам ВКП(б). У сапраўднасці гэтым абкомам партыі была сфарміравана група пад кіраўніцтвам К. Заслонава. А партызанскі атрад Канстанціна Заслонава быў створан пазней на беларускай зямлі Аршанскім партыйным цэнтрам.

Аўтары кнігі лічаць сакратара Мінскага падпольнага гаркома партыі Ісая Паўлавіча Казінца беларусам (стар. 94). На самай жа справе ён быў яўрэем.

Прыкра, што такія памылкі і недакладнасці дапушчаны аўтарамі з вучонымі ступенямі дактароў гістарычных навук.

Ці ўзяць такія факты.

У некаторых кнігах і публікацыях гарады Гомель, Мсціслаў і іншыя беларускія гарады называюцца рускімі. На наш погляд, тое, што гэтыя гарады некаторы час уваходзілі ў склад РСФСР, ніяк не дае падстаў называць іх рускімі.

У радзе публікацый мастака Марка Шагала называюць рускім мастаком. Аўтары гэтых матэрыялаў, мусіць, лічаць падставай для падобных сцвярджэнняў той факт, што Шагал нарадзіўся ў 1887 годзе на тэрыторыі Расійскай імперыі. На наш погляд, куды больш падстаў называць яго французскім або беларускім мастаком.

У гісторыю Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі ў Петраградзе, гісторыю рэвалюцыйнага руху ў Беларусі навечна ўвайшло імя палымянай рэвалюцыянеркі Веры Кліменцьеўны Слуцкай, якая нарадзілася ў Мінску. У радзе артыкулаў, якія надрукаваны ў нашай рэспубліцы, В. К. Слуцкую называюць «слаўнай дачкой беларускага народа», «вернай дачкой беларускага народа». Гэта недакладна. Лепш пісаць: «ураджэнка Беларусі», «беларуская рэвалюцыянерка». Як вядома, Берта Калманаўна (сапраўднае імя і імя па бацьку В. К. Слуцкай) нарадзілася ў яўрэйскай сям'і.

Выступаючы 1 лістапада 1987 года ў парку імя Янкі Купалы, прадстаўнік нефармальнай арганізацыі «Тутэйшыя» гаварыў аб генацыдзе да беларускай інтэлігенцыі ў 30-х гадах. Гэта не зусім правільная ацэнка падзей, якія адбываліся тады ў нашай рэспубліцы і ва ўсёй Савецкай краіне. У тыя гады ў выніку рэпрэсій, або, як пісаў Павел Пруднікаў у 52-м нумары «ЛіМа» за мінулы год, «у гады сталінскага тэрору» загінулі альбо былі сасланы многія выдатныя пісьменнікі, вучоныя і іншыя таленавітыя прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі. Але ў ліку рэпрэсіраваных у рэспубліцы былі не толькі беларусы, але і рускія, палякі, яўрэі, літоўцы і прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей, якія жылі ў той час у Беларусі. Калі ў 1930 годзе ў Мінску быў незаконна арыштаваны заснавальнік беларускай савецкай гістарычнай навукі акадэмік У. І. Пічэта, бацька якога быў герцэгавінцам, а маці — украінкай, яму было прад'яўлена абвінавачанне ў «вялікадзяржаўным шавінізме, беларускім нацыяналізме і празаходняй арыентацыі». Толькі ўдумайцеся — адначасова! Такім жа рэпрэсіям падверглася інтэлігенцыя ў іншых саюзных рэспубліках. З жалем павінен канстатаваць, што навука і культура ў гэтых рэспубліках панесла не меншыя страты, чым у нас. Гэта была наша агульная бяда.

«...Мы жывём у шматнацыянальнай дзяржаве, — адзначаў у час урачыстасцей, прысвечаных 70-годдзю Вялікага Кастрычніка, Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў, — дзе любыя сацыяльна-эканамічныя, культурныя, прававыя рашэнні прама і непасрэдна закранаюць і нацыянальнае пытанне». Неабходны ўважлівыя адносіны да нацыянальных пачуццяў і да гісторыі, і да культуры, і да мовы ўсіх народаў, поўная і фактычная роўнасць. Гэта тым больш важна, што ў жыццё ўступаюць новыя пакаленні і іх трэба выхоўваць у духу інтэрнацыяналізму. Адзіна правільны падыход пры гэтым — праўда гісторыі і вернасць прынцыпам ленінскай нацыянальнай палітыкі. У вялікім і малым.

Э. ІОФЕ,
дацэнт Мінскага педінстытута імя А. М. Горкага, кандыдат гістарычных навук.

На здымку (злева направа): С. Грахоўскі, В. Зуёнак і Р. Пушкін.

Госцем Саюза пісьменнікаў Беларусі былі праўнукі Аляксандра Пушкіна Р. Пушкін і А. Чаркашын, якія, дарэчы, першым склаў усю радаслоўную сусветна вядомага паэта. У час сустрэчы ў канферэнц-зале, якую вяла дырэктар Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР Г. Васілеўская, яны расказалі аб жыцці і творчасці Аляксандра Сяргеевіча, нагадалі многія цікавыя факты з яго біяграфіі.

Фота Ул. КРУКА.

«Купалава кніга»

106-ай гадавіне з дня нараджэння Янкі Купалы і 80-годдзю выхаду ў свет яго першага зборніка «Жалейка» прысвяцілі літаратурна-мастацкую выстаўку «Купалава кніга» супрацоўнікі Літаратурнага музея паэта. Галоўную мэту яе можна выказаць словамі песняра: «У свеце няма такой краіны, дзе кніга так глыбока пранікла б у масы працоўных, як у нашым Савецкім Саюзе». У адзінаццаці раздзелах выстаўкі прапануецца рэтраспектыўны паказ купалаўскіх выданняў ад 1908 года па сённяшні дзень.

Адкрывае экспазіцыю «Жалейка» і зборнік «А хто там ідзе?», у якім вядомы верш Я. Купалы прадстаўлены ў арыгінале і ў перакладзе на 84 мовы народаў свету. Экспануюцца рукапісы верша «А хто там ідзе?», паэм «Яна і я», «Бандароўна», шэраг дарэвалюцыйных і паслярэвалюцыйных выданняў паэта, зборы твораў розных гадоў.

Увагу наведвальнікаў прыцягваюць Купалавы кнігі, адзначаныя дыпломамі Усесаюзнага конкурсу мастацтва кнігі. Сярод іх «Паэмы», аформленыя А. Кашкурэвічам. Зборнік, выпушчаны «Мастацкай літаратурай», атрымаў дыплом XI міжрэспубліканскага конкурсу мастацтва кнігі Беларусі, Літвы, Латвіі і Эстоніі, а таксама дыплом імя Францыска Скарыны за мастацкае рэдагаванне.

Першую экскурсію праводзіць старшы навуковы супрацоўнік С. Майхровіч.

Кніга «Яна і я» ўражвае сваім паліграфічным выкананнем. Пры друку выдавецтва прапанавала спосаб фальцоўкі «матылёк». Гэта першае падобнае выданне ў СССР. Мастак — Г. Паплаўскі.

Прадстаўлены таксама графічныя работы А. Кашкурэвіча, Г. Паплаўскага, М. Басалыгі, В. Шаранговіча, В. Александровіча, якія працавалі над афармленнем кніг Я. Купалы.

На адкрыцці выстаўкі выступілі дырэктар музея Ж. Дапкюнас і Г. Паплаўскі.

М. СЦЯПАНАВА.

ПАЭЗІЯ

Святлана БАСУМАТРАВА

З кнігі «Званы чалавечнасці»

Водпаведзь

— Маладыя, здаровыя,
А сумленне апошняе страцілі.
Не шкадуюць цяперка
Ні брата, ні бацькі, ні мацеры.
Не баяцца нічога:
Ні д'ябла, ні тое міліцыі.
Працаваць не жадаюць,
Не тое, што богу маліцца, —
Так казала яна
І сябе называла «сястрыцаю».

І маланкава бліскалі
Вочы пад чорнаю хусткаю.
Як вужака, сіпела «сястрыца»
Нядобрымі вуснамі.
Быццам ветрам злавесным
Кранула знянацку струну:
— Не, цяпер на людзей
Такі трэба, ой, трэба вайну...

— Пачакайце, «сястрыца».
Няўжо ж вы пра тое забыліся,
Што бацькі і сыны
У вайну мужна з ворагам біліся.
Толькі дня Перамогі
Не усе прычакалі яны —
Свае жыцці паклалі
За наша жыццё без вайны.

Дык ці след папракаць,
Што жывём маладыя, здаровыя
Што нас возяць тралейбусы
І «Жыгулі» каляровыя,
Што адзеты-абуты
І дзетачкі ў нас не галодныя.
Што ў суседскіх дзяўчатак
Завушнічкі і боцікі модныя.

Маладыя працуюць —
Будуюць, кіруюць заводамі.
У нядзелю — за горад,
Заняліся садамі-гародамі.
Брэйкі, сінія вейкі —
Несур'ёзныя выбрыкі.
Праўда, ёсць і злачыннасць —
У сям'і не без вырадка.

Ды хлапец ганарысты
З чупрынай
сучасна-ўскалмачанай
На каленях рыдае
Над заўчаснай магілаю
матчынай.
А жанчынка ў нітроне
І пальчык з бліскучым
пярсцёначкам,
Як малітву, уночы
Калыханку пяе над дзіцёначкам.

Каб заснула спакойна дзіцятка,
А рана прачнулася.
Каб ласкавае сонейка
З мірных нябёс усміхнулася.
Каб плылі аблачынкі
Галубамі над нашымі хатамі
І павек не ўзляцелі ракеты,
Што завуцца крылатымі.

Хай без бацькі дзіця,
Сябе маці не лічыць няшчаснаю.
Ад жыцця не схаваецца
За малітвай і крыўдай уласнаю.
Да яе на парог
Вы дарэмна, «сястрыца»,
прыйшлі.
Пажадалі вайны,
Гэта ж гібель жыцця на зямлі.
Як вы толькі такое прамовілі?
Як вы толькі такое маглі?!

Матуля

Матуля
П'е настойку палыну.
Што данімае, мама,
Боль ці памяць?
Мо бачыш зноў
Праз бэзавую замець
Галоднае дзяцінства
І вайну...

У трыццаць сёмым
Быў сасланы дзед
У край,
Што называлі «салаўкамі»
(А там адвучаць
Ляпаць языкамі,
Чарніць
Правадыра аўтарытэт).

Як вы жылі...
А так вось і жылі.
Хлябнулі
І крапіўнічку, і гора:
Бабулі — трыццаць пяць,
Дзяцей пяцёра.
Дапамагалі людзі,
Чым маглі.

Бамбёжка, акупацыя —
Вайна.
Насуперак
«Нямецкаму закону»
Хавалася матуля
Ад палону
Але...
Не ўратавалася яна.

...Не зажыло,
Не зарасло быллём —
Глухі фальварак
У Прусіі Усходняй.
Ваконца,
Плесня на кутках і сходах —
Падвал,
Які служыў табе жыллём.

Не везлі тую вестку
На валах —
Яна ляцела
Тэлеграмай хуткай:
— «Берлін капітуляваў!»
Папуткай,
Таварным, пешшу —
На Радзіму шлях.

Ляцела,
Як жураўачка, здаля.
Не ведала,
За шчасцем ці бядою.
Ды як ні жыць —
З вадою, з лебядою,
А толькі б там,
Дзе родная зямля.

Даруй, матуля,
Доччыну віну,
Якую не заўсёды
Адчуваю
І рэдкай,
І нястрымманай бываю.
Спытацца пра здароўе
Забываю.
...Не скардзішся,
І толькі, як засну,
Ты моўчкі п'еш
Настойку палыну.

Родная мова

Знаёмы казаў:
— Ты б пісала па-руску,
Бо й Пушкіным Пушкін
Іначай не стаў.
...А вершы мае
Прадавалі «ў нагрузку» —
«Прычэп» да
«Даведніка лекавых траў».

Так, побач з гербарыем —
Вершы жывыя.
Яшчэ і такая прычына
Была:
Пазначана «Кветкі.. было
...палявыя» —
Такую ўжо назву
Я кніжцы дала.

У продажу гэткім
Бязладнага столькі,
Ганебнага,
Прыкрага столькі ўсяго...
— Мой сябра, паэце,
Няўжо ж гэта толькі
З табой мы чытаем
Адзін аднаго?

Няўжо занялала
Прабабчына слова,
Якое з маленства
У сэрцы таю?
— Мая беларуская
Родная мова,
Наколькі змагу,
За цябе пастаю.

Лёнік

Глядзі, цягае скрыні
Ля ларка...
— А не згадзіўся ж
Вартаваць кароўнік...
...У каваля
Малодшага сынка
Назвалі Леанід,
Ці проста Лёнік.

Любіў канькі,
Марозную зіму.
Хлапчынка рос удалы,
Не лядачы:
Знаўёту ўсё
Давалася яму —
Футбольны мяч
І школьныя задачы.

Пайшоў у войска,
Атрымалі ліст,
У ім... «Ваш сын
Да службы вельмі здатны.
Цудоўны атрымаецца
Танкіст,
А да таго ж
Таварыш ён выдатны».

Павінен быў прыйсці
Праз два гады.
Прыйшоў праз год,—
Капрызная планіда.
Вярнуўся,
Хударлявы, малады,
З казённаю паперкай
Інваліда.

Бо там, на службе,
У адной з атак,
У танкавай,
Вядома што вучэбнай,
Як быццам нешта
Выключыў не так,
Або ўключыў не тое,
Што патрэбна.

Уночы маці плакала
Наўзрыд:
Хоць цэлы зрок,
На месцы ногі, рукі,
Прызнала медыцына —
Інвалід,
І строга забаронены
Навукі.

І пенсію прызначыла яму,
Такую, што прыстойна
Жыць магчыма.
...А ён — у ботах
Лета і зіму,
І ўсё глядзіць
Дзіцячымі вачыма.

Папросяць людзі —
Гной развалачэ,
Паносіць торф,
Або паколе дровы.
Жанчыны пажартуюць —
Уцячэ,
А з выгляду —
Прыгожы і здаровы.

Цураецца дзяўчат,
Нібы стары,
Хоць і па ім
Равесніцы ўздыхалі.
Па вечарах
За рэчкаю кастры
З калгаснымі ён паліць
Пастухамі.

Курыцца едка
Горкая жарства...
Яму, майму равесніку,
Пад сорак.
Крычыць здалёк
Саплівая дзятва:
— Здарова, Лёнік!
— Прывітанне, Лёнік!

Аблезлая штармоўка
На плячах.
Ні сумны, ні вясёлы —
Аніякі
Ля вогнішча сядзіць ён,
А ў вачах —
Злавесны водбліск
Танкавай атакі.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

«Іх лёс стукае ў сэрцы»

Так называўся ліст у рэдакцыю пісьменніка Паўла Пруднікава, надрукаваны ў «ЛіМе» за 25 снежня 1987 года. Як паказала пошта, публікацыя знайшла гарачую падтрымку ў нашых чытачоў: яны таксама за тое, каб ушанаваць памяць пісьменнікаў — ахвяр незаконных рэпрэсій у трыццатыя—саракавыя гады. Ніжэй друкуем радкі з пісьмаў.

●

Цалкам падтрымліваю прапанову Паўла Пруднікава аб тым, што пра лёс літаратараў — ахвяр рэпрэсій — неабходна сказаць усю праўду. На заклік аўтара «ўшанаваць імёны нявінна загінуўшых, аддаць належнае іх светлай памяці» ўношу і свае прапановы. Мне здаецца, што найлепшай памяццю пра загінуўшых пісьменнікаў будзе выданне збораў іх твораў, а ў школах, дзе яны вучыліся ці працавалі, — стварэнне мемарыяльных куткоў, музеяў, наданне іх імёнаў школам, бібліятэкам.

Думаецца, што выдаткі, звязаныя з ушанаваннем памяці загінуўшых пісьменнікаў, могуць узяць на сябе — па праву зямляцтва — мясцовыя органы ўлады, калгасы і саўгасы. Скажам, у Рудзенску нарадзіўся і вучыўся Міхась Чарот (Кудзелька). Дык хіба саўгас «Рудзенскі» не можа паруліцца, каб увекавечыць памяць пісьменніка-земляка?

А. АНЦІПОВІЧ,
начальнік аддзела кадраў Мінгарупраўлення статыстыкі.

●

Падзяляю боль Паўла Пруднікава, які ён выказаў у сваім лісце. Згодзен, што пра загінуўшых у часы сталінскага тэрору трэба сказаць усю праўду. А для гэтага неабходна перш-наперш даць магчымасць даследчыкам працаваць з так званымі сакрэтнымі архівамі. Узнікае пытанне: чаму і праз пяцьдзесят год яны застаюцца забароненымі для шырокіх колаў грамадскасці? Такое становішча супярэчыць дэмакратыі. Добрае імя рэпрэсіраваным павінна быць вернута і пацверджана дакументальна.

М. ШУКАНАЎ,
студэнт V курса ГДУ.

г. Гомель.

●

З вялікім сумам чытаў пісьмо ў рэдакцыю Паўла Пруднікава. Дык колькі ж іх было? Пакуль там дошкі вырабляцца будуць, ці нельга надрукаваць прозвішчы ўсіх майстроў беларускага слова, якія сталі ахвярамі культу? Тады грамадскасць будзе ведаць гэты спіс, і ніхто не будзе забыты, і нішто не будзе забыта.

В. БАНАЙЦІС.

Новая Вільня.

●

У маёй радні таксама былі рэпрэсіраваныя, і нічога агульнага з «ворагамі народа» яны не мелі. І кожны раз выраз «жыццё абарвалася ў трагічным 1937 годзе» ўспрымаю з болем. Таму калі 1 лістапада я прыйшла да помніка Янку Купалу і пачула, аб чым гавораць на «дзядах», я адчула сваю прыналежнасць да гэтых людзей — маіх аднадумцаў. Гэта гучаў рэквіем па бязвінных ахвярах палітыкі «знішчэння розумаў». Лічу, што вельмі своечасова ён прагучаў. Магчыма, яшчэ жывыя тыя, хто ведаў зняважаных і загубленых, хто жыў з імі побач і разам, для каго проста неабходна, каб блізкія ім людзей успомнілі добрым словам, каб заступіліся за іх зняважаную чалавечую годнасць. Я не належу да кола літаратуразнаўцаў, і многія з пералічаных прамоўцамі прозвішчаў знаёмы мне толькі таму, што сустракаліся ў нечых успамінах ці вершах, але ў мяне ўзнікла жаданне бліжэй пазнаёміцца з гэтымі пісьменнікамі, з іх творамі, з іх думкамі. Здаецца мне, што нічога «варожага» там няма. Я чытала запісы-ўспаміны Я. Сіпакова пра Сяргея Сцяпанавіча Дзяргая ў «ЛіМе» і пранікласл павагай да гэтага чалавека, на долю якога выпала столькі пакут. З цікавасцю прачытала і артыкул В. Голуба «Якіх часоў логіка?» у другім нумары «ЛіМа» за гэты год. З аўтарам яго я па многіх пытаннях згодна. Сёння трэба казаць праўду аб мінулым, трэба пазбыцца «белых плямаў» у гісторыі.

Т. ЛУК'ЯНАВА,
інжынер.

г. Мінск.

ПРАЦЯГ РАЗМОВЫ

Я — ЗА ДЫЯЛОГ

У гаворцы, распачатай летась у штотыднёвіку Л. Дранько-Майсюком (17 ліпеня), прынялі ўдзел Л. Галубовіч (21 жніўня), А. Сідарэвіч (2 кастрычніка), Т. Чабан (20 лістапада), а таксама нашы чытачы. Сёння слова бярэ паэт і журналіст Навум Гальпяровіч.

АДДАЮ належнае Леаніду Дранько-Майсюку, які, як гаворыцца, «на злом галавы» кінуўся ў праблему, што не можа не хваляваць кожнага, хто любіць літаратуру, роднае слова.

Па сабе ведаю, як нялёгка бывае саўладаць з эмоцыямі, і потым шкадуеш, што сказаў не ўсё, а тое, што сказалася, можна было б выказаць больш пераканаўча і грунтоўна. Але на тое і палеміка, каб вымаўленае першым набывала працяг, дапаўнялася, акрэслівалася, каб праблема набывала належную шырыню, належныя абсягі.

Цікавы наш паэт Леанід Галубовіч з уласцівай яму шчырасцю надаў гаворцы нейкія новыя якасці: заглыбіў і ўдакладніў — на маю думку, зусім слушна — асобныя пазіцыі, і зноў, каторы ўжо раз, звярнуў нашу ўвагу на шэрую плынь, якая даволі шчодра льецца на галовы бедных чытачоў.

Хто ж ён, наш чытач? Дзе сёння асноўнае кола чытачоў нашай літаратуры? Так, менавіта ў горадзе, бо хоць урбанізацыя, як пісаў Л. Дранько-Майсюк, яшчэ «канчаткова не праглынула нашы вёскі і мястэчкі», тым не менш яна істотна змяніла і дэмаграфічную сітуацыю ў рэспубліцы, і чытацкае асяроддзе, на густы і патрэбы якога вымушаны зараз арыентавацца нашы пісьменнікі.

Аднак колькасныя змены сярод тых, хто сёння «заказвае музыку» (дакладней, літаратуру), не заўсёды адпавядаюць якасным. І, вядома, ёсць пэўная небяспека, што бойкая белетрыстыка, якая лёгка чытаецца ў трамваі ці метро, па сваёй папулярнасці пакіне ззаду творы сур'ёзныя, глыбокія, самай сапраўднай вартасці. Ды паглядзіце, як чытаюць зараз В. Астаф'ева, А. Прыстаўкіна, А. Рыбакова, В. Дудзінцава!.. Даніна модзе? Магчыма, недзе і так. Але ў душах многіх людзей гэтыя творы пакінуць глыбокі след, многіх заахвоцяць звярнуцца да сапраўднай літаратуры. Так што мода модай, а быць на вастрыі грамадскай і чалавечай думкі, будзіць «душы высокія парывы» — ці ж не гэта найвялікшая задача творцы?

Твораў такога надзённага гучання нашай літаратуры пакуль што бракуе. А нам жа трэба асабліва клапаціцца пра чытача яшчэ і таму, што... Ужо некалькі пакаленняў чытачоў не могуць ці не хочуць — так сталася — чытаць па-беларуску. І як вынік — такія кур'ёзныя выпадкі, калі «Алімпіяду» І. Пташнікава прымаюць за твор «пра алімпійскія гульні», а «Футбол на замініраваным полі» Л. Дайнекі ляжыць у аддзеле спартыўнай літаратуры.

Дык што ж рабіць? Вядома ж, пісаць добрую і вартую ўвагі літаратуру. Але не замыкацца ў «вежы са слановай косці», а сачыць за тымі працэсамі, якія адбываюцца ў грамадстве. І справа тут, канечне, не ў «вясковых» ці «гарадскіх» творах. Урэшце, вясковыя ці гарадскія пісьменнікі Г. Бураўкін, А. Жук ці А. Кудравец? Але чытач вырас новы, чытачу хочацца адшукаць адказы на сённяшнія **свае** пытанні. Пры яго, мякка кажучы, індыферэнтнасці да роднага слова ёсць патрэба часам даказваць, што і мы не горшыя...

У чым феномен нашага незабыўнага У. Караткевіча? Чаму ўсё ж чытаюць творы В. Быкава, Я. Брыля, Н. Гілевіча, П. Панчанкі, маладзейшых — А. Разанава, У. Някляева, Л. Галубовіча, У. Арлова, А. Мінкіна, Л. Дранько-Майсюка? Гэта актуальна, гэта сучасна, гэта сугучна думкам і развагам многіх, гэта вырываецца з устойлівага стэрэатыпу, які беларускую літаратуру вызначае як ціхую, рахманую, спрэс «эпічна-лірычную».

Патрэба ўзнікла ў літаратуры інтэлектуальнай, калі хочаце, тонкай, з пошукам новых падыходаў. Літаратуры, якая ідзе ад М. Гарэцкага і У. Хадыкі, Б. Мікуліча і У. Жылкі, М. Багдановіча і А. Куляшова. Я, вядома, ні ў якім разе не хачу закрэсліць выдатных дасягненняў нашых пісьменнікаў і ў іншых літаратурных жанрах.

Гавару пра гэта і таму, што жыву ў горадзе маладым, новым, дзе адбываюцца досыць складаныя працэсы станаўлення і рабочага класа, і студэнцтва, і інтэлігенцыі — дзяцей былых вяскоўцаў, якія жывуць у дружнай сям'і з прадстаўнікамі каля 50 нацыянальнасцей, што з'ехаліся сюды з усіх канцоў нашай краіны.

Не так даўно ў адной са школ горада члены мясцовага літаб'яднання «Крыніцы» правялі анкетаванне з мэтай высветліць, чым жа цікавяцца маладыя чытачы, якія творы беларускіх пісьменнікаў чытаюць і што хочуць прачытаць. Дык вось, усе без выключэння цікавяцца літаратурай гістарычнай, прыгодніцкай, фантастыкай, творамі пра сучасную моладзь, пра каханне. І імёны называюць у асноўным тыя, якія я пералічваў вышэй. А цяпер супаставім з тым, што можна знайсці на паліцах кнігарняў. З гістарычнай літаратуры — адзін-два аўтары, фантастыкі няма ўвогуле. «Чорны павой» А. Жука, «Браты «святой ночы» В. Дубінкі «размялі» адразу. А што тычыцца твораў аб моладзі... Тут спрэс дэфіцыт.

Вялікія спадзяванні на часопіс «Крыніца», бо «Маладосць» неўпрыкмет стала надта ўжо дарослай, акадэмічнай і паступова страціла чытача-падлетка.

Відаць, таму і Саюзу пісьменнікаў, і выдавецтвам варта паклапаціцца аб развіцці такіх жанраў, як навуковая фантастыка, прыгоды, гераічная і гістарычная літаратура. І ў вядомым серыяле выдавецтва «Юнацтва» больш выдаваць твораў арыгінальных, а не ратавацца толькі перавыданнямі Купера ці Жуля Верна.

Шмат ужо гаварылася пра выданне твораў маладых пісьменнікаў. І пэўныя зрухі тут ёсць. Але ў цэлым шлях маладога, нават таленавітага аўтара да чытача яшчэ занадта доўгі. Відаць, у нейкім сэнсе тут дапамаглі б калектыўныя зборнікі ці альманахі абласных аддзяленняў і буйнейшых літаб'яднанняў рэспублікі.

Трэба ўдасканальваць жывыя, творчыя кантакты пісьменнікаў з чытачамі. Бо чытачы пакуль сустракаюцца з пісьменнікамі часцей за ўсё ў парадная, казённай абстаноўцы, дзе няма месца дыскусіі, абмену думкамі. Мясцовыя арганізатары бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП, здараецца, «навязваюць» пісьменнікаў у выпадковыя, непадрыхтаваныя аўдыторыі, дзе размова зноў жа носіць аднабаковы і фармальны характар. Так, у Полацку па віне арганізатараў сарвалася некалькі выступленняў В. Іпатавай і тэатра «Жывое слова» Мінскага педінстытута. Як высветлілася, ні ў горадзе, ні ў студэнцкіх і ў рабочых інтэрнатах пра гэтыя выступленні практычна ніхто не ведаў.

Работнікі наваполацкай бібліятэкі імя Я. Коласа з горыччу расказвалі мне, як яны два гады не маглі дамовіцца аб чытацкай канферэнцыі з адным нашым вядомым пісьменнікам, які, дарэчы, прыязджаў у горад не адзін раз.

Мы прывыклі ўжо, што на сустрэчы з чытачамі літаратар часцей займаецца самарэкламай, пазбягаючы вострых пытанняў. А ў краіне ж ідзе, набірае сілы перабудова, і каму, як не пісьменніку, мець сваю грамадзянскую пазіцыю і выказваць яе.

І яшчэ — пра культуру палемікі. Ва ўмовах дэмакратызацыі нашага грамадства, вядома, могуць быць і бываюць думкі розныя, часам процілеглыя, часам занадта завостраныя і эмацыянальныя. Але ці варта ў такім разе рэзка абрываць апанента, абвінавачваць яго ва ўсіх смяротных грахах, як гэта яшчэ ў нас нярэдка бывае? Наколькі разумею, галоўная мэта нашых дыскусій — выправіць пэўныя хібы, даць штуршок творчай думцы. Не да твару магутным «зубрам» займацца «збіваннем немаўлят», бо надта ўжо няроўныя сілы і магчымасці. А то вось наш паважаны крытык у лімаўскай анкеце і вучоны-гісторык у «Звяздзе» сярдзіта «прыкрыкнулі» на таго ж Дранько-Майсюка, не надта абцяжарваючы сябе якімі-небудзь доказамі. Ды ці ўпершыню гэта? Яшчэ адзін свежы прыклад — хваравітая рэакцыя на развагі П. Садоўскага з боку вучоных, аўтараў «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» ў часопісе «Полымя» (1987, № 11).

І справа нават не ў тым, мелі ці не мелі апаненты рацыю, а ў тым, як весці дыскусію, як даказваць сваю думку. І зусім ужо брыдка, калі ідзе падтасоўка, фальсіфікацыя, а то і бяздумнае навешванне ярлыкоў — змрочныя адгалоскі даўно асуджаных часоў.

Таму я за дыялог чытача і пісьменніка, дыялог жывы і шчыры — у цэху ці ў студэнцкай аўдыторыі, школе ці на будоўлі. Ад гэтага справа толькі выйграе. А што да амбіцый, то яны хай застануцца пры нас.

Навум ГАЛЬПЯРОВІЧ.
г. Наваполацк.

ЧЫТАЮЧЫ ЧАСОПІСЫ

ВЯРТАННЕ, ЯКОГА ЧАКАЛІ

Новае — добра забытае старое... А чаму б і не! Асабліва ў літаратуры, на карце якой так шмат мясцін, ахутаных паваловкай небыцця.

Сёння мы маем мажлівасць друкаваць шмат што з даўняга, цяперашняму чытачу невядомага. Скажам, карыстаецца папулярнасцю паэтычная анталогія «Руская муза XX стагоддзя», якую не першы год, з нумара ў нумар, вядзе на старонках «Огонька» Я. Еўтушэнка. Можна спрачацца аб прынцыпе адбору аўтараў і вершаў, але нельга не прызнаць: такія публікацыі — патрэбны, яны — як тое жыватворнае паветра, якога так не хапала доўгі час у духоўным жыцці, калі адны і тыя ж прозвішчы «выбраных» не знікалі са старонак газет і часопісаў.

Хацелася б, каб ініцыятыву — друкаваць старое, вяртаць забытае — праявіла і якое-небудзь наша літаратурна-мастацкае выданне. Жаданне гэтае «пачута» рэдакцыяй часопіса «Беларусь». Першы нумар яго за сёлетні год распачаў «Анталогію беларускай паэзіі 20-х гадоў». Весці яе ўзялася кандыдат філалагічных навук і паэтэса Ірына Багдановіч. Яна ж гаворыць і колькі слоў пра тое, што ўяўляе сабой мацярык паэзіі, народжанай Вялікім Кастрычнікам. «Перыяд 20-х гадоў у нашай паэзіі бачыцца і ўспрымаецца сёння як эпоха сапраўднага рэнесансу, магутнага ўздыму духоўных сіл народа, разняволенага рэвалюцыяй. Бурна, у барацьбе поглядаў, школ і плыняў ішоў працэс выпрацоўкі і станаўлення эстэтычных прынцыпаў новага мастацтва, ствараліся яго ўзоры, арыентаваныя на высокі ўзровень здабыткаў сусветнай культуры». Так, нельга не пагадзіцца з І. Багдановіч. Адбывалася сапраўднае духоўнае абнаўленне нацыі, яе росквіт. Паэты, што пачалі да рэвалюцыі, і моладзь, пакліканая Кастрычнікам, пісалі мастацкі летапіс часу, імкнуліся, наколькі дазваляў талент, выказаць набалелае, выявіць сваё стаўленне да таго, што адбывалася навокал. У іх жыло і гарачае жаданне зірнуць у мінулае, адгарнуць напластаванні гісторыі, убачыць, хто мы і адкуль...

Дрэва беларускай савецкай паэзіі расло хутка і пладаносіла шчодра. Быццам прадчувала яно, што неўзабаве карані будуць падсечаны, жыватворныя галіны зрэзаны. «Гэтае яркае суквецце, — слушна гаворыць І. Багдановіч, — было зрэзана пад самы корань у наступнае дзесяцігоддзе, і паступова пачало засушвацца само дрэва беларускай культуры, пачала складвацца тая драматычная сітуацыя з нашай мовай, да якой мы прыйшлі сёння». Тым больш наш маральны і грамадзянскі абавязак «успомніць напаўзабытыя скарбы паэзіі 20-х гадоў, ачысціць іх ад нацярушанага часам і выпадковымі людзьмі пылу, вярнуць іх у тым выглядзе, як яны ствараліся, адчуць і рытмы тае рэчаіснасці, і напружаныя духоўныя пошукі першага, народжанага Вялікім Кастрычнікам, паэтычнага пакалення, для большасці з прадстаўнікоў якога самаахвярнае служэнне Бацькаўшчыне было аплачана жыццём».

Вернута першае імя. У літаратуры, мажліва, і не такое гучнае, але вартае, каб пра яго ведалі. Ігнат Дварчанін — актыўны дзеяч рэвалюцыйнай барацьбы ў былой Заходняй Беларусі. Выбіраўся ў Польскі сейм, уваходзіў у актыў клуба «Змаганне», што працягваў традыцыі Грамады. Арыштаваны і асуджаны на восем гадоў. У 1932 годзе, адсядзеўшы два гады, пасля абмену палітычнымі зняволенымі прыехаў у Мінск, працаваў у Акадэміі навук БССР у камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі. Арыштавалі І. Дварчаніна ў 1933 годзе, абвінаваціўшы ў сувязях з нацдэмаўскім «цэнтрам». Адна з ахвяр культу асобы Сталіна...

Ігнат Дварчанін быў адным з самых адукаваных людзей свайго часу. Ён першым з беларускіх даследчыкаў стварыў манаграфію, прысвечаную Францыску Скарыне, склаў хрэстаматыю беларускай літаратуры. Акрамя таго, пісаў вершы. Сем з іх друкуюцца ў часопісе. Усе гэтыя творы пазначаны 1921 годам. Найбольш характэрны для І. Дварчаніна верш, сціпла названы «Брату-вучыцелю». Дваццацішасцігадовы аўтар задумваецца над тым, як жыць далей. Выбіраючы арыенціры, звяртаецца да блізкага чалавека: «Ня бойся, мой брат, не загінуць зярняты, што ўкінеш ты вернай рукой, як дар яны з неба там будуць прыняты даўно ўгатаванай раллёй».

Лірычны герой другога верша становіцца выказнікам дум народа:

З душы пазыў нясецца звонна:
Няпраўда, — родная старонка, —
Пяройдуць годы цемнаты —
Да жыцця вернешся і ты...

Наперадзе — чарговыя публікацыі. Будзем спадзявацца, што складальніца анталогіі, імкнучыся ахапіць як мага большую колькасць аўтараў, не збочыць на пратораную сцяжыну. Усё ж будзе лепш, калі мы прачытаем у анталогіі ў першую чаргу вершы паэтаў малавядомых. Нельга, праўда, забываць і тых, хто неаднаразова перавыдаваўся. Але тут прынцып адзін, на што ўжо звярнула ўвагу і сама І. Багдановіч: «ачысціць іх ад нацярушанага часам і выпадковымі людзьмі пылу».

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

КРЫТЫКА, БІБЛІЯГРАФІЯ

КАБ ЖЫЛА ПАМЯЦЬ

А. Савіцкі. Верасы. Раман. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1987.

Пра ваенныя падзеі на Беларусі — ад узнікнення першых партызанскіх атрадаў і да сумеснага з Чырвонай Арміяй заключна-вызваленчага этапу барацьбы з фашысцкімі захопнікамі — расказвалася Алесем Савіцкім у трылогіі («Верай і праўдай», «Літасці не чакай», «Памерці заўсёды паспееш»). Час дзеяння — канец 1941—1944 гг. Месца дзеяння — Полаччына. Менавіта на полацкай зямлі знайшлі сваю прапіску і героі новага твора пісьменніка. Сведчаць пра гэта частыя ў кантэксце рамана згадкі пра Полацк, Дзвіну і г. д.

Праўда, у папярэдніх творах А. Савіцкага цікавілі характар барацьбы на захопленай ворагам беларускай зямлі, арганізацыя гэтай барацьбы, яе рост, размах. У апошнім рамане аўтар даследуе пераадоленне чалавекам сябе — учарашняга, мірнага, бесклапотнага, даверліва-неасцярожнага ў самыя першыя дні вайны. Пераадольваць сябе даводзілася літаральна кожнаму і ва ўсім. Учарашняя ўпэўненасць у заўтрашнім дні саступіла месца глухой невядомасці. У жыцці герояў у адзін момант пралягла мяжа паміж тым, учарашнім, і новым, трывожна-невядомым, пагрозліва-небяспечным жыццём. Так, зусім нядаўна Наста Стрыжак была студэнткай чацвёртага курса медінстытута. Ды вось па волі ваеннага лёсу апынулася не ў якім-небудзь далёкім тылавым шпіталі, а ў гэтым дзівосным (прыгажосць жыве наперакор вайне, знішчэнню, разбурэнню) верасовым лесе.

Цягнік, які вёз Насту разам з маці ў эвакуацыю, разбамбілі фашысты. Той жа самы Грач, які ўладкаваў іх (як сям'ю свайго ваенкома) на гэты, па ўсім відаць, апошні цягнік, у хуткім часе становіцца для дзяўчыны адзінай надзеяй, радасцю і каханнем.

Група байцоў, з якімі так нечакана звяжа свой лёс Наста, на чале з Паўлам Грачом яшчэ спадзяецца дагнаць фронт. Зрабіць гэта зараз амаль немагчыма: ёсць параненыя, якія самастойна рухацца не могуць. Ісці ж можна толькі ляснымі дарогамі. Сітуацыя ўвесь час ускладняецца. Становіцца ясным, што перайсці лінію фронту ўсёй групай немагчыма.

З паранёнымі застаецца Наста (медык) і адчайна смелы і вынаходлівы Шаплыка. Мяркуецца, што Грач вернецца з новым папаўненнем з-за лініі фронту за Настай і параненымі. Паступова аўтар выключае з актыўнай сюжэтнай плыні многіх персанажаў (Грач, Чаркас, Вахтанг, Шаплыка, Хведар). У выніку становіцца зразумелым, што пісьменніка цікавіць не столькі праблема пошукаў выйсця з трагічнага акружэння жменькі байцоў, колькі тое, якія новыя якасці чалавек у такіх цяжкіх умовах набываў, а якія страчваў.

Зрэшты, як гэта бывала не раз у сучаснай беларускай ваеннай прозе, асаблівая ўвага скіроўваецца на долю жанчыны, а часам зусім яшчэ дзяўчынкі (В. Быкаў «Пайсці і не вярнуцца», І. Новікаў «Ачышчэнне», І. Шамякін «Шлюбная ноч», дакументальная кніга С. Алексіевіч «У вайны не жаночы твар»). Такую ўвагу, павышаную цікавасць літаратуры да жаночага лёсу на вайне можна вытлумачыць многімі прычынамі, і найперш — тым выключным трагізмам, якім было пазначана жыццё жанчыны на вайне.

У рамане А. Савіцкага, на першы погляд, няма нічога гераічнага. За выключэннем дзвюх сутычак з немцамі (дыверсія на шашы пры адступленні і напад на камендатуру), чытач не бачыць персанажаў рамана непасрэдна ў актыўных баявых аперацыях. Напад на камендатуру заканчваецца трагічна: смяротна паранена Наста. Абрываецца шлях, абрываецца жыццё... але застаюцца п а к у л ь у жывых тыя, каго выхадзіла, як маленькіх дзяцей, яна, Наста. А гэта значыць, што павінна ж нешта застацца: памяць, удзячнасць, здзіўленне, пашана...

Вось Шаплыка «старанна і марудна выводзіць алоўкам літары на зачэсіне бярозавага слупка. Зрабіў надпіс і ўслых прачытаў:

— Вахтанг. Загінуў героем. 1941.

Наста была ўражана:

— А прозвішча?

— Дамалюй, калі яно табе вядома, — агрызнуўся Шаплыка і, сагнуўшыся, пачаў браць надпіс у рамачку.— Нам, можа, і гэткага не напішуць...»

Вайна страшная не толькі тым, што забівае чалавека, знішчае яго фізічна. Асабліва жорсткі твар вайны раскрываецца ў яе імкненні адабраць, сцерці саму памяць пра загінуўшых. А гэта больш жахліва. Жахлівей самой смерці. Колькі таго часу прайшло, як пахавалі Вахтанга, а «зямля на пагурку асела, бярозавы слупок крышку пахіліўся, зрабіўся амаль карычневы, і літары, што Шаплыка напісаў, амаль і непрыкметныя. Густой шчоткаю прабіўся на краях пагурка пырнік, ствараючы ўражанне, што чалавек пахаваны тут даўно дужа, як не самай вясной».

Аўтару, бадай, найбольш удаліся тыя моманты, калі ён спрабуе высвеціць у характары героя сутнаснае, стрыжнявое. Складваюцца такія абставіны, што звычайны давер да чалавека, яго ўчынкаў саступае месца насцярожанасці, затоенай трывозе, а то і адкрытай варожасці.

Мае рацыю пісьменнік і тады, калі спрабуе асэнсаваць тыя маральныя, этычныя, эстэтычныя выдаткі і намаганні, якіх патрабавала ад чалавека вайна. Вопыт барацьбы і змагання набываўся і цаной вялікіх і такіх непазбежна-трагічных памылак, і шляхам пераадолення пэўных, яшчэ з мірнага часу, звычак, уяўленняў, этычных і эстэтычных ацэнак і ідэалаў, цаной сумненняў і душэўных пакут.

«Наста сумелася. Вельмі ж неабачліва, наіўна паводзіла яна сябе ў склепе, прымушаючы Буркуна казаць тое, што яму было непрыемна. Трэба ж было здагадацца, што да чаго. А яшчэ горш тое, што гэтым вядром, у якое мачыліся ў склепе, давядзецца цяпер цягаць ваду з ручая».

Неаднойчы чытач будзе сведкам таго, як прыходзіцца пераступаць чалавеку праз сябе, мірнага, фізічна чыстага, дагледжанага, з комплексам пэўных этычных уяўленняў і нормаў. Ёсць праўда вайны і ў тым, з якім амаль фізічным болем даводзіцца Насце прыняць боты свайго былога хворага, якога пахавалі босым: «Шаплыка, выяўляецца, ужо ёй і абутак падрыхтаваў. Ці не здурнеў ён? Прымусіць яе, каб боты нябожчыка надзела?»

Побач з гэтым хацелася б засяродзіць увагу на такіх аспектах, як праўда характараў, культура лепкі мастацкага вобраза, уменне пісьменніка ўпэўнена і далікатна абыходзіцца з мовай.

Найбольш запамінаюцца вобразы Насты і Буркуна. Першы з іх цэнтральны, скразны. Мы бачым учынкі, паводзіны гераіні, чуем не толькі яе размовы, спрэчкі з Шаплыкам, Буркуном, Канапелькам, але і споведзь перад самой сабой. Праз шматлікія ўнутраныя маналогі мы бачым, як выспявае тое альбо іншае рашэнне, як ідзе працэс духоўнага пасталення, як нараджаецца пачуццё самастойнасці і адказнасці за лёс іншых. І калі Наста як мастацкі вобраз, характар «ажыццяўляецца» праз яе схільнасць да самааналізу, самаацэнкі, то вобраз Буркуна запамінаецца праз чыста знешняе: яго злосна-балючую рэакцыю на словы і ўчынкі іншых. І такіх, як сам, бедакоў, і асабліва тых, хто прыняў на сябе ўвесь цяжар абставін. Злосны, яршысты, крыклівы, заўсёды незадаволены, Буркун раскрываецца праз дыялогі, асобныя рэплікі.

Праўда, пісьменнік не заўсёды дамагаецца таго, каб той ці іншы прыём працаваў на мастацкі змест вобраза. А. Савіцкі бывае залішне аднастайны, нават нудны, калі прымушае гераіню бясконца і прасталінейна ставіць пытанні і тут жа даваць на іх адказы. Пры гэтым досыць часта не бярэцца пад увагу ні сітуацыя, ні канкрэтныя абставіны, ні ўнутраны стан дзяўчыны. Фразы падаюцца аднолькава: дынамічна, парывіста, катэгарычна, з уласціва-звыклым палемічным запалам. «От жа дзівачка вышукалася! У чужое ўбілася, дык яшчэ і колер тканіны яе пачаў непакоіць. Не пра тое табе галава баліць! Галоўнае, каб не заснуць, каб Хведара не прапусціць. А спаць хочацца. Не-е, пра сон ты і не думай. Мала той навукі, што на пограбе прайшла?.. Хочаш у новую бяду ўлезці?..» І тут жа ідзе аўтарскі каментарый: «Змагалася са сном як магла: трэсла галавой, аберуч сціскала горла, потым круціла, аж гарэць пачыналі вушы». Неяк дужа не стасуецца адно з другім. Навальваецца сон, няма ад яго ратунку, а думкі цякуць так звыкла, што чытач сам нізавошта не здагадаўся б пра той сон, які блытае, абрывае думкі. Дзяўчыне ж удаецца, як ба-

КУЛЬТУРА МОВЫ

МАРЫМ ПРА ІДЭАЛЬНЫ СЛОЎНІК?

На колішнія допісы М. Стомы і В. Скарахода і артыкул С. Дубаўца, якія мы змясцілі пад рубрыкай «Культура мовы», адказвае дырэктар Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР, член-карэспандэнт А. І. Жураўскі. Вядомы навукоўца, узброіўшыся цытатамі з мастацкай літаратуры і шматлікіх слоўнікаў, аспрэчвае некаторыя меркаванні нашых чытачоў.

Што ж, магчыма, нашы аўтары ў нечым і памыляліся, не ва ўсім яны дасведчаныя. Аднаго ў іх не аднімеш — шчырай любові да роднага слова і клопату за яго лёс. З гэткіх жа высакародных пазіцый выступае і А. І. Жураўскі. Праўда, не зусім адпавядае сітуацыі занадта строгі тон яго артыкула. Тым больш, што бакі, калі гаварыць па шчырасці, выступаюць у розных «вагавых катэгорыях».

У апошні час у рэспубліканскім друку часта змяшчаюцца публікацыі аб нездавальняючым стане вывучэння беларускай мовы ў пачатковых і сярэдніх школах, аб звужэнні яе грамадска-культурных функцый і г. д. Усе такія пытанні адносяцца да сферы сацыялінгвістыкі, іх вырашэнне залежыць у першую чаргу ад саміх носьбітаў беларускай мовы, а не ад мовазнаўцаў, як гэта здаецца некаторым.

Разам з тым у друку пачалі з'яўляцца і нататкі, якія непасрэдна датычацца мовазнаўцаў, перш за ўсё складальнікаў слоўнікаў беларускай мовы. Праводзімы ў краіне працэс дэмакратызацыі і публічнасці некаторыя разумеюць як магчымасць пісаць і друкаваць што заўгодна, зусім не клапоцячыся і не задумваючыся, наколькі іх меркаванні адпавядаюць сапраўднасці. Аўтары такіх нататак звычайна выказваюць незадавальненне, чаму ў слоўніках сучаснай беларускай літаратурнай мовы не змешчаны вядомыя ім паасобныя дыялектныя словы. Пры гэтым некаторыя з такіх абаронцаў дыялектных слоў нават не ўмеюць правільна прачытаць тое, што ўжо ёсць у слоўніках, і праз друк паказваюць, мякка кажучы, сваю недасведчанасць, а калі гаварыць без эўфемізмаў і сантыментаў — то проста элементарнае невуцтва.

Так, студэнт Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Мікола Стома ў нататцы «Чакаем дадатку» («Літаратура і мастацтва» ад 20.II.1987) абураецца, што ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» змешчаны словы **арган** і **арганіст**: «...дальбог, ніколі не чуў — ускліквае студэнт, — каб у нас казалі «арган—арганіст, аргана—арганіста» — толькі «арганы—арганісты, арганаў—арганістага».

Тут студэнт яўна не разабраўся ў матэрыяле слоўніка. У «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (т. 1, с. 264) чорным па беламу выразна надрукавана: «АРГАНЫ, -аў; адз. **арга́н**, -а, м. Духавы клавішны музычны інструмент вялікіх памераў, што складаецца з набору драўляных і металічных труб, у якія мяхамі напампоўваецца паветра». (Далей у слоўніку прыведзены тры ілюстрацыі ўжывання гэтага слова ў беларускай мастацкай літаратуры). Кожны адукаваны чалавек зразумее, што пры такім афармленні слоўнікавага артыкула асноўнай якраз і прызнаецца форма множнага ліку **арганы**, а змешчаная побач форма адзіночнага ліку **арган** паказвае на магчымасць ужывання і формы адзіночнага ліку. Аб такіх прыёмах падачы матэрыялу выразна сказана ва ўступнай частцы слоўніка, якую Стома паленаваўся прачытаць. Паколькі студэнт Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі Стома ніколі ў жыцці не чуў слоў **арган, арганіст**, то аўтар гэтых радкоў прапануе яму правесці такі зусім нескладаны эксперымент: узяць у бібліятэцы некалькі кніг беларускіх пісьменнікаў і папрасіць свайго дружбака па інтэрнату прачытаць услых творы беларускіх аўтараў. І тады Стома мог бы пачуць: «...пад гукі аргана выпіваў свой кубачак чаю» (М. Лынькоў); «Успомніў, як хораша іграе ў касцёле арган» (А. Чарнышэвіч); «Гэта грае прыбой раскатлівы, Гэта буру ўзнімае арган» (А. Пысін); «Як ускрыкнулі скрыпкі, Грымотна ўзвіхрыўся арган» (К. Кірэенка); «Быццам светлыя трубы аргана, Ледзяшы звісаюць са стрэх» (Я. Сіпакоў); «Аж да нябёс лунае пошчак, Як грымне трубамі арган» (Н. Гілевіч).

Вось такія словаўжыванні і далі падставу складальнікам слоўніка змясціць і форму адзіночнага ліку **арган**. Калі б яны не зрабілі гэтага, яны заслужылі б больш сур'ёзнага папроку, чым беспадстаўнае абвінавачанне Стомы. Раней, чым выказаць сваё меркаванне, студэнту варта было б вывучыць гісторыю гэтага слова ва ўсходнеславянскіх мовах. Матэрыял вядомых слоўнікаў І. І. Сразнеўскага, А. Г. Праабражэнскага, М. Фасмера, А. М. Булыкі паказвае, што для ўсходнеславянскіх моў заканамернай якраз і з'яўляецца форма адзіночнага ліку **арган**, якая цалкам адпавядае свайму грэчаскаму этымону. У каталіцкім асяроддзі пад уплывам польскай мовы ўжываецца форма множнага ліку, вядомая і заходнім беларускім гаворкам, яна таксама ўжываецца ў беларускай мастацкай літаратуры, і па гэтай прычыне ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» прыведзены абедзве формы.

Правамернасць падачы ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» формы АРГАНІСТ, а не дыялектнай формы АРГАНІСТЫ, таксама цалкам апраўдана матэрыялам беларускай мастацкай літаратуры, дзе можна прачытаць: «Складаецца цікавае сяброўства: хутаранец Букча, сыравар Сэдас, месточковы арганіст» (К. Чорны); «І глядзяць, і зайздросцяць святыя, Што ўладарыць усім арганіст» (С. Грахоўскі); «Работа» пачалася выкрыкамі галоўнага ксяндза па-лацінску, на што адказаў хор з дзяўчат і арганіста» (П. Пестрак); «Падазронасць ксяндза пала на сына арганіста, касцельнага вартаўніка і сваіх парабкаў» (М. Машара). Наогул жа гэта слова займае асобае месца ў гісторыі лексічнай сістэмы беларускай мовы. Аб гэтым можна прачытаць у артыкуле А. Абрэмбскай-Яблонскай «Да гісторыі нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы», змешчаным у кнізе «Беларускае і славянскае мовазнаўства» (Мінск, 1972, с. 21—26). Выказаныя ў гэтым артыкуле меркаванні і былі прыняты пад увагу складальнікамі слоўніка пры ўстанаўленні зыходнай формы АРГАНІСТ.

Нават звычайнага чытача, а не толькі спецыяліста-лексікографа, не можа не здзівіць разважанне студэнта Стомы аб слове **мястэчка**. На яго думку, у польскай, украінскай і літоўскай мовах адпаведнікі беларускага слова **мястэчка** лічацца нейтральнымі словамі, «а жывое ў вуснах беларускае «мястэчка» нашы лексікографы імкнуцца выціснуць грувасткім словаспалучэннем «гарадскі пасёлак». Тут студэнт наглядна паказаў, што ён не бачыць розніцы паміж перакладным і тлумачальным слоўнікамі. У перакладных слоўніках даецца пераклад слова з адной мовы на іншую. Так і зроблена, напрыклад, у «Руска-беларускім слоўніку» (Мінск, 1982, т. 1, с. 437): «МЕСТЕЧКО II (селение) мястэчка, -ка». У тлумачальных жа слоўніках, якім і з'яўляецца крытыкуемы Стомам «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» даецца не пераклад, а апісальна раск-

чым, захаваць парадаксальную яснасць і стройнасць мыслення.

Між іншым, не асабліва верыш аўтару і тады, калі ён прымушае Насту прамаўляць страсную любоўную тыраду адразу ж пасля пахавання Вахтанга. Пасля таго душэўнага ўзрушэння, якое перажыла дзяўчына, не магла яна так нечакана, увачавідкі пераключыцца на любоўна-сентыментальную хвалю. Дарэчы, не лепшым чынам выяўляе пісьменнік закаханасць сваёй гераіні, калі неабачліва прымушае паўтараць раз-пораз гэтае ласкавае «Грачок» ці «твая вавёрачка».

І ўжо зусім незразумела, чаму, навошта спатрэбілася прымушаць усіх персанажаў «тэпаць». Наста «пераскочыла ручай, тэпала лугавінай, гнала напрамкі...». Грач, развітваючыся з дзяўчынай, ласкава супакойвае: «А Грач — туп-туп, тэп-тэп... К табе буду тэпаць!». «Весялей тэпай, са мною не прападзеш», — камандуе Шаплыка дзяўчыне. Канапелька, расказваючы пра начныя гукі, зазначае: «І потым крокі, тэп-тэп-тэп... Відаць, ваўкі недзе прабеглі». Дзіўная рэч, тэпаюць усе: і людзі, і ваўкі, і коні...

Злоўжывае пісьменнік цярпеннем чытача і тады, калі шчодра ўключае ў свой моўны актыў не вельмі ўдалае «адале» ці бясконцае «абстружкаваць». Не дужа стасуецца з вобразам Насты, яе духоўным, інтэлектуальным абліччам вось гэтае грубавата-ласкавае «аторва», якім выказвае дзяўчына сваё захапленне здольнасцямі Шаплыкі, яго прадбачлівасцю, сялянскай практычнасцю.

Уважлівае прачытанне кнігі, калі выклікаюць цікавасць не знешнія перыпетыі падзей, а кожнае слова як бы прамаўляецца ўголас, успрымаецца ва ўсім яго багацці і непаўторнасці якраз і дазваляе заўважыць як пісьменніку часам нестае адчування слова. І гэта асабліва заўважна, бо перад чытачом не пачатковец, якому яшчэ толькі спазнаваць складанасці і сакрэты творчасці, а празаік сталага жыццёвага і творчага веку.

Тамара НУЖДЗІНА.

г. Мазыр.

Завітайце да Блока

Папулярнасць літаратурна-мемарыяльнага музея рускага савецкага паэта Аляксандра Блока на Палессі распаўсюдзілася далёка за межы Беларусі. І ў гэтым асноўная заслуга старшага навуковага супрацоўніка Беларускага дзяржаўнага музея сацыялістычнага пераўтварэння Палесся Ф. Жураўскага. Дзякуючы яго нястомнай энергіі, нязгаснай захопленасці, ён падрыхтаваў і сабраў усе матэрыялы для музея А. Блока ў вёсцы Лапаціна.

Пашырэнне экспазіцыі праводзіцца і цяпер, яна складае каля чатырох тысяч экспанатаў, г. зн. у пяць разоў перабольшыла першапачатковы фонд.

Музей існуе больш за сем гадоў і ўсе гэтыя гады не мае штатных супрацоўнікаў. Работы вядуцца на грамадскіх пачатках. Гэта адна з галоўных праблем музейных работнікаў-энтузіястаў. У цяперашні час ключы ад скарбніцы духоўнага ўзбагачэння літаратурнай спадчынай вялікага паэта знаходзяцца ў А. Кірыковіча — дырэктара раённай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы. Ён сам і праводзіць экскурсіі.

Але нягледзячы на гэта, літаратурна-мемарыяльны музей А. Блока ў Лапаціне дзейнічае. І павевы часу, вецер перамен дакрануўся і да гэтага кутка культуры.

На працягу мінулага года афіцыйна паступіла 170 заявак на наведанне музея А. Блока, у асноўным з Расійскай Федэрацыі і Украіны.

І напярэдадні 1988 года аддзел культуры і Пінскае бюро падарожжаў і экскурсій заключылі паміж сабой дагавор, які забяспечыў платныя паслугі. Плануецца, што выручка ад экскурсій складзе тысячу рублёў.

Людзі едуць за тысячы кіламетраў, каб пазнаёміцца з жыццём паэта на Палессі. У студзені гэтага года пабывалі ўжо экскурсійныя групы з Херсона, Чаркасаў, Армавіра, Крывога Рога, Томска, Удмурціі, Карэліі, Башкірыі. І як ні парадаксальна: ні з Пінска, ні з Брэсцкай вобласці, ні з Беларусі ўвогуле не было ніводнага наведвальніка.

Чаму б настаўнікам у час школьных канікул (*а ў 10-х класах якраз вывучаецца творчасць А. Блока*) не паклапаціцца аб кругаглядзе сваіх старшакласнікаў. Тут, у музеі, на жывым матэрыяле, можна было б правесці ўрок рускай літаратуры. Свабодны, у форме дыялогу, дыскусіі. Надоўга запомніўся б школьнікам такі ўрок, такая блізкая сустрэча з паэтам, які сем доўгіх месяцаў свайго творчага жыцця правёў на Палессі ў вёсцы Колбы, адбываючы вайсковую службу ў якасці табельшчыка 13-й інжынерна-будаўнічай дружыны Усерасійскага Саюза земель і гарадоў.

Далучыцца да чыстай крыніцы спазнання, да скарбніцы рускай літаратуры — ці ж гэта не радасць?

Тамара СТАНКЕВІЧ,
супрацоўніца Пінскага бюро падарожжаў і экскурсій.

г. Пінск.

Набліжаецца юбілей...

Летам мне давялося пабываць у Ялце. Чым для нас, беларусаў, дарагі гэты горад? Перш за ўсё тым, што менавіта ў ім пражыў свае апошнія месяцы і быў пахаваны выдатны паэт, класік беларускай літаратуры Максім Багдановіч.

Мусіць, Урад БССР, па рашэнні якога ставілася надмагілле М. Багдановічу ў 20-я гады, не меў тады магчымасцей і сродкаў зрабіць яго больш значным, выразным, запамінальным — адным словам, высокамастацкім. Надпіс на магільным камені не адпавядае сучасным правілам беларускай мовы. Ужо за некалькі крокаў ён не чытаецца, таму што літары зліваюцца з шэрым колерам каменя. Напрошваецца вывад: надпіс неабходна абнавіць разам з надмагіллем, якое павінна быць больш выразным, хаця б з барэльефным партрэтам нашага славутага паэта.

А калі паглядзець на ўсё гэта з другога боку? Напрыклад, ці не перавезці прах Максіма Багдановіча на бацькаўшчыну, у Мінск? Гэта яшчэ ў 1925 годзе збіраўся зрабіць наш грамадскі дзеяч і пісьменнік Я. Дыла, але, на жаль, не змог. Дык чаму б нам сёння не зрабіць гэтага?

Не за гарамі час, калі мы будзем урачыста святкаваць 100-годдзе з дня нараджэння Максіма Багдановіча. Неабходна, каб да гэтай знамянальнай даты набалелыя пытанні былі вырашаны.

Алесь ЦАРЫКАЎ,
юрыст.

г. Мінск.

З ФОТАЛЕТАПІСУ «ЛіМа»

Восенню 1959 года ў выдавецтве «Беларусь» я спаткалася з Уладзімірам Мікалаевічам Дубоўкам, і мы доўга гаварылі з ім. Размова прывяла да тых гадоў, калі наша літаратура набірала сілу, калі заяўлялі ў ёй пра сябе яркія асобы, калі галасы нашых паэтаў пачыналі зліваццa з галасамі братніх літаратур. Уладзімір Мікалаевіч сказаў, што дома ў яго, у Маскве, ёсць фатаграфія тых часоў, на якой пісьменнікі — вартыя і вялікай увагі, і пашаны. Ён абяцаў мне прыслаць гэту фатаграфію. Як чалавек інтэлігентны, верны свайму слову, ён і прыслаў мне яе.

Ледзь не трыццаць гадоў праляжала гэта фатаграфія ў маім архіве, і кожны раз, беручы яе ў рукі, мяне пачынала мучыць сумленне, што яна так і ляжыць, дасюль не пабачыўшы свету.

У лісце, датаваным 6 кастрычніка 1959 года, Уладзімір Мікалаевіч пісаў:

«Як абяцаў Вам, пасылаю фота групы беларускіх і ўкраінскіх пісьменнікаў (Харкаў, 1925 год).

***Першы, ніжэйшы рад (злева направа):* А. Вольны (Ажгірэй), П. Г. Тычына, М. Чарот, Пятро Панч, кутні — я.**

Верхні рад. Першы злева (забыта прозвішча), другі — Дніпроўскі».

Думаю, што гэта фатаграфія будзе цікавай для чытачоў «ЛіМа» і як памяць пра нашых выдатных паэтаў, і як сведчанне іх сяброўства з паэтамі Украіны.

Лідзія АРАБЕЙ.

Другі здымак — партрэт У. Дубоўкі — рэдакцыі перадала Я. Пфляўмбаўм, якой ён падораны. На адваротным баку фота пазначана дата: 14.II.1961 г.

рываецца значэнне слова сродкамі гэтай жа мовы (у дадзеным выпадку — беларускай). Між іншым, у «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (т. 3, с. 194) **мястэчка** вызначаецца як «Вялікае сяло з некаторымі прыкметамі горада; пасёлак гарадскога тыпу». «Пасёлак гарадскога тыпу» — гэта зусім не **гарадскі пасёлак,** як гэта здалося Стому.

Стома настойвае на неабходнасці падрыхтоўкі дадатку да «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» і сваю заметку заканчвае словамі: «Хацелася б таксама, каб пры складанні гэтага дапаўнення аўтары больш зважалі на традыцыі нашага пісьменства і жывую беларускую мову». Аўтар нататкі не ведае, што «традыцыі пісьменства» звычайна адлюстроўваюцца ў спецыяльных гістарычных слоўніках, не ведае ён і таго, што «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» таксама выдаецца ў нас, ужо выйшла ў свет 8 выпускаў, а ўсяго іх будзе звыш трыццаці. Аўтар, які бярэцца павучаць беларускіх лексікографаў, мог бы ведаць, што «жывая беларуская мова» (відаць, маецца на ўвазе дыялектная мова, хоць і літаратурная беларуская мова пакуль што не лічыцца мёртвай) адлюстроўваецца ў спецыяльных дыялектных слоўніках. Па лексіцы беларускіх народных гаворак за апошнія дзесяцігоддзі выдадзена многа слоўнікаў, зборнікаў і тэматычных падборак, у гэтых адносінах беларускія дыялектолагі выйшлі на першае месца ў славянскім свеце. Самым значным з іх з'яўляецца «Слоўнік беларускіх гаворак паўночназаходняй Беларусі і яе пагранічча» (Мінск, 1979—1986, тт. 1—5). Гэты слоўнік ахоплівае і тэрыторыю Гродзеншчыны, у ім, між іншым, і змешчаны мясцовыя дыялектныя формы **арганы** і **арганістый** (т. 1, с. 101).

Што ж датычыцца стварэння аднаго слоўніка, які б уключаў і лексіку сучаснай літаратурнай мовы, і словы народных гаворак, і слоўны запас старажытнай пісьменнасці, як гэта прапануе Стома, дык пакуль што такі слоўнік ёсць толькі па сербахарвацкай мове, але ствараўся ён на працягу 110 гадоў.

На наіўных разважаннях і прапановах студэнта Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі М. Стомы можна было б і не спыняцца, калі б яны не выклікалі адпаведны рэзананс у друку. Так, С. Дубавец у артыкуле «Інструмент складаны, тонкі» («Літаратура і мастацтва» ад 2. X. 1987) нататку Стомы ўспрыняў як праграму моўнай перабудовы і сам унёс прапановы і патрабаванні, цалкам сугучныя з меркаваннямі Стомы.

В. Скараход сваю нататку «Пачуў ад суседа...» («Літаратура і мастацтва» ад 2. X. 1987) прысвяціў толькі аднаму слову **атрам.** Нататка Скарахода — гэта хутчэй за ўсё вясёлы лінгвістычны анекдот, які паказвае, што і матэрыялам мовазнаўства можна рассмяшыць чытачоў. Першы слупок нататкі поўнасцю прысвечаны апісанню падарожжа аўтара на радзіму, яго эмацыянальна-лірычным перажываннем пры набліжэнні да роднай вёскі, «ад якой наяве засталося толькі дзевяць хат, восем пустых, а адна — з гаспадарамі». Схадзіўшы на другі дзень у лес за грыбамі, але нічога не знайшоўшы там, падарожнік вярнуўся ў вёску і ўбачыў, як прыезджыя людзі на чале з Цімахвеем Сушко раскідваюць старую суседскую хату. Тут ён і пачуў ад Цімахвея слова **атрам.** «Яно мне дужа спадабалася, — успамінае аўтар, — і я некалькі разоў паўтараў яго і ад прыемнасці гучання, і каб адкласці ў памяці». Але здарылася бяда — пакуль аўтар вярнуўся ў Мінск, ён забыўся тое Цімахвеева слова. На шчасце, выручыў старэйшы сын: ён параіў напісаць у вёску пісьмо Цімахвею, каб прыслаў тое слова. Бацька так і зрабіў. Але назаўтра слова само прыйшло на памяць. Бацька з сынам адразу ж пачалі шукаць гэта слова ў слоўніку і ... не знайшлі. І тады ім прыйшла думка перадаць сваю знаходку прафесару Жураўскаму з яго пабрацімамі па працы. Дзіўны і спосаб перадачы сваёй знаходкі прафесару Жураўскаму — праз газету, хоць зрабіць гэта можна было значна прасцей.

Між тым прафесару Жураўскаму і яго пабрацімам па працы «знаходка» Скарахода даўно добра вядома. Яны ведаюць, што нямецкае слова Tramm распаўсюдзілася ў заходнеславянскіх мовах і праз польскую мову пранікла ў беларускія гаворкі. Гэта слова сустракаецца ўжо ў беларускіх пісьмовых помніках XVII ст.: «римляне ...набравши трамов, поставляли их при золотой форте и запалили» (Беларускі пераклад «Хронікі ўсяго свету» М. Бельскага пачатку XVII ст.); «золото было напреднейшое, з которого бляхами побил дом и трамы его и подвои и стены и двери» (Беларускі пераклад Бібліі пачатку XVII ст.); «Слемя: Бръно, трамъ, бервяно» (Слоўнік П. Бярынды па куцеінскаму выданню 1653 г.).

В. Скараходу, як і М. Стому, можна параіць час ад часу чытаць творы беларускай мастацкай літаратуры, і тады б яны зразумелі многія моўныя факты самастойна. У мастацкіх творах аб мінулым беларускай вёскі трапляюцца словы ТРАМ і ТРАМА: «Пад трамай віселі кажухі, світкі, жаночыя вопраткі і дзве пары новых ботаў» (З. Бядуля); «Радкі елак былі паўтыканы ў траму і бэлькі» (Ц. Гартны); «Ён заўважыў: за трамам пылела праз доўгія ўжо гады колькі кніг» (К. Чорны); «Хата ў яго даўнейшая: упоперак бэлек яшчэ адна бэлька палажана — трам» (*Я. Брыль*). У *колькасных* адносінах у мастацкай літаратуры пераважае варыянт ТРАМА, таму гэты варыянт і прыводзіцца ва ўсіх слоўніках беларускай мовы. Слова ТРАМА змешчана ў «Руска-беларускім слоўніку» 1953 г. як беларускі адпаведнік рускіх слоў МАТИЦА (с. 249) і ПРОГОН (с. 527), у «Беларуска-рускім слоўніку» 1962 г. (с. 922), у двухтомным «Руска-беларускім слоўніку» 1982 г. (т. 1, с. 429, т. 2, с. 255) і ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» (т. 5, кн. 1, с. 506). Гэтае ж слова ў варыянтах ТРАМ, ТРАМА зафіксавана ў публікацыі Т. Ф. Сцяшковіч «Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці» (Мінск, 1972, с. 500), варыянты ТРАМ, ТРАМА, ТРАН змешчаны ў «Слоўніку беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча» (т. 5, с. 114), ТРАМ — у зборніку «Лексика Полесья» (М., 1968, с. 155), ТРАМ, ТРАМА — у «Тураўскім слоўніку» (т. 5, с. 150—151). У гэтым апошнім слоўніку складальнікі прыводзяць і цікавую этнаграфічную дэталь, звязаную з трамам: «Ускладванне ТРАМА пры будаўніцтве хаты заўсёды адбывалася як пэўны рытуал і завяршалася пачастункам усіх яго ўдзельнікаў». Гэта ілюструецца словамі інфарманта: «Як цягнуць этого трама, то обматаюць світку да поесом подпаражуць, такім поесом красным, булі такіе. Хозяін помоліцца богу, коб ему бог даў добрэ, і цягнуць трама як чоловека. А там жэ буў трам ого! І цягнуць гэтого трама бегуць усе, хто бачыць, помогці. Да бувало, й дзеці бегуць гледзець. А ўжэ его сцягнуць, то выпіўка і закуска». Пачуты В. Скараходам варыянт АТРАМ зафіксаваны ў зборніку «З народнага слоўніка» (Мінск, 1975, с. 133).

Загадкавы для В. Скарахода АТРАМ на самай справе ніякай таямніцы ў сабе не заключае. У беларускай дыялектнай мове для аблягчэння вымаўлення ў многіх словах з'яўляецца так званы прыстаўны галосны «о» (не пад націскам «а»): Орша, Амціслаў, *абаранак, альняны, амгла,* амшара, арабіна, арак, аралля, аржа, аржанішча, аржаны, аўторак і інш. (гл. Е. Ф. Карский. Белорусы. Язык белорусского народа. Выпуск 1. Исторический очерк звуков белорусского языка. М., 1955, с. 260—261). Іменна так і здарылася з запазычаннем ТРАМ, дзе развіўся прыстаўны галосны «а» і атрымаўся АТРАМ.

У сувязі з гэтым прыходзіцца заўважыць, што дыялектныя формы слоў наогул не прынята змяшчаць у слоўніках літаратурнай мовы (за выключэннем выпадкаў, калі якое-небудзь дыялектнае слова ўжыта ў аўтарскай мове некалькіх пісьменнікаў). Напрыклад, з «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы», выдадзенага ў 1963 г., відаць, што ў народных гаворках Беларусі некаторыя рэаліі абазначаюцца шматлікімі фанетыка-словаўтваральнымі і лексічнымі варыянтамі. Вага ў калодзежы з жураўлём ў беларускіх гаворках мае каля сарака розных назваў: АСВЕР, ВАГ, ВАГА, ВОЧАП, ЖОРАЎ, ЖОРАВЕЛЬ, ЖУРАВЕЛЬ, ЖУРАЎ, ЖАРДЗІНА, ЖЭРДЗЬ, ЖЭРДКА, ЗВОД, КАЛАВАРОТ, КАЛОВЕР, КОВАДЫР, КОВАРАТ, КОВАРАЦЕНЬ, КЛАДЗЬ, КЛАДКА, НАСІЛКА, НАСІЛКІ, НАСІЛІЦЫ, ПЕРАКЛАДЗІНА, ПЕРАСВЕР, ПОЧАП, ПРУГЛО, САЛАМЯНО, СВЕР, СВЕРСНЯ, СВЕРШНЯ і іншыя адзінкавыя назвы (карта № 243).

І М. Стома, і В. Скараход (на жаль, не толькі яны) лічаць, што ўсе падобныя дыялектныя назвы павінны адлюстроўвацца ў слоўніках беларускай літаратурнай мовы. А журналіст С. Дубавец пераканаы нават, што ідэальным такі слоўнік можа быць толькі тады, калі ён будзе падрыхтаваны адным аўтарам-падзвіжнікам. Можна заўважыць, аднак, што такому падзвіжніку, акрамя многага іншага, абавязкова спатрэбіцца яшчэ і мафусаілаў век.

Чытач сам лёгка можа зразумець і ўсвядоміць, наколькі апраўданыя і рэальныя такія пажаданні і патрабаванні.

А. ЖУРАЎСКІ,
член-карэспандэнт АН БССР.

З РАБОЧАГА СТАЛА ПІСЬМЕННІКА

Эрнэст ЯЛУГІН

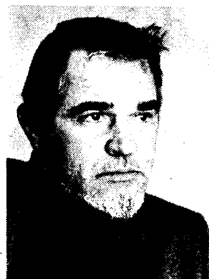

Нешта адбылося

Прызнацца, не думаў, што буду пра гэта пісаць (хаця журналісцкую працу некалі ў крычаўскай раённай газеце і пачынаў з допісаў пра землякоў—удзельнікаў рэвалюцыі 1905 года), але нечакана заказ часопіса «Нёман» супаў з неасэнсаванай прагай душы выказацца, а тое-сёе даўно назапашвалася ў блакноце «для сябе». І вось нядаўна ў выніку скончыў работу над дакументальнай аповесцю пра Цішку Гартнага, пра нараджэнне Беларускай рэспублікі. Назваў — «Пасля небыцця». Фрагменты з аповесці прапаную на суд чытачоў «ЛіМа».

АЎТАР.

Не, краіну дарагую
Я да скону не пакіну —
Тут радзіўся, тут і згіну.
Цішка ГАРТНЫ 1914 г.

I

У самым канцы кастрычніка 1955 года ў адзін з кабінетаў канцылярыі Прэзідыума Акадэміі навук БССР увайшла не зусім звычайная наведвальніца. Хутчэй нават — незвычайная. З'яўленне яе тут яшчэ зусім нядаўна, скажам, гады на два раней, калі гаспадар гэтых дубова-бронзавых апартаментаў, не атрымаўшы нават доктарскай ступені, стаў членкорам, як абумоўленым дадаткам да адміністрацыйнай пасады, выглядала б неверагодным. Перамены? Ці ўсё ж капрыз фартуны, выпадак? Быццам з-за сцяны крэпасці назіраў ён з-за свайго масіўнага стала, як наведвальніца набліжалася, няўпэўнена ступаючы па раскошным дыване зношанымі чаравікамі, і ноздры вучонага чыноўніка пачынаў ужо казытаць гэткі ненавісны для яго пах чэргаў, варанай бульбы і агульных чыгуначных залаў чакання, пра што яму проста хацелася не ведаць, не ведаць. З трывогай і раздражненнем працягваў ён разважаць пра сітуацыю: што ўсё-такі адбываецца і наколькі гэта сур'ёзна для яго? Зусім жа нядаўна здавалася, што былы, заведзены пры Сталіне парадак будзе непарушны. І вось на табе. Няўжо гэта рэпрэсіраваныя ўсё ж змаглі нейкім чынам уздзейнічаць на падзеі? Ды іх жа ўцалела якая жменька. І не з самых вядомых некалі. Муж гэтай жанчыны мёртвы яшчэ з 1937-га...

— Я ўдава акадэміка Зміцера Хведаравіча Жылуновіча, — ціха прамовіла жанчына. — Вось даведка аб яго рэабілітацыі.

— Былога акадэміка, — не стрымаўся вучоны чыноўнік, знарок запаволеным жэстам беручы афіцыйную паперу з грыфам і гербавай пячаткаю.

«Справка выдана Жилунович Надежде Степановне в том, — запаволена чытаў ён, імкнучыся і тут угадаць нешта яшчэ, прыхаванае між радкоў, — что уголовное дело по обвинению Жилуновича Дмитрия Федоровича 1887 г. р. постановлением Прокуратуры БССР от 15 октября 1955 года производством прекращено за недоказанностью состава преступления. Зам. прокурора БССР А. Вербицкий».

Вучоны чыноўнік паківаў галавой і спачувальна усміхнуўся. Затым цвёрда заявіў: гэта не рэабілітацыя. «як такавая». І ў яго раптам ацвярдзелых рысах твару, у саміх інтанацыях голасу звыклая за многія гады баяцца начальнікаў наведвальніца выразна ўлавіла нявымаўленае, але што лёгка падразумявалася: «Ды гэтага і быць не можа, не павінна!» Уваскрашаць з небыцця тых, каго столькі часу стараліся нават не ўспамінаць, пра каго ў «вучоных» працах пісалі як пра «рэвізіяністаў», альбо проста — ворагах народа? Ды куды ж тады падзець пакаленні тых, хто на гэтым дзесяцігоддзямі абараняўся, абрастаў вучонымі ступенямі і вылучаўся на прэстыжныя і хлебныя пасады?

— Ён сам публічна прызнаваў памылковасць сваіх поглядаў, выступаў з самавыкрыццём, — яшчэ больш упэўнена падсумоўваў ужо вучоны чыноўнік. — Вы ж памятаеце.

Яна памятала. І таму, простая жанчына, разгубілася.

«Сам прызнаваў» — гэта таксама, аказваецца, калі захацець, можна палічыць навуковым аргументам. І нават паспрабаваць паставіць на тым кропку. Добра, што хваля жыцця не пакідае ў спакоі анічога. Зноў і зноў паборнікам спрыяльнага для іх «статус кво» даводзіцца ўзводзіць дамбы для абароны сферы сваіх уласных інтарэсаў, вышукваць прыёмы, каб, не губляючы арэолу непагрэшнасці, рабіць уступкі часу. У лепшым выпадку гэта гучала як паблажка непасвечаным, тым, хто па наіўнасці забрыў у навуковы запаведнік. Скажам, так: «Безумоўна, што пры ацэнцы публікацыі па гісторыі, напісаных Д. Ф. Жылуновічам, неабходна ўлічваць, што ён быў перш за ўсё пісьменнікам, які не меў спецыяльнай гістарычнай адукацыі». Гэтую заўвагу можна тлумачыць двяяка. Скажам, з абывацельскага пункту гледжання: калі «пісьменнік» — значыць, фантазёр, схільны выдумляць, якому давяраць асабліва нельга. А можна падыходзіць і гэтак, як М. А. Дабралюбаў, які зазначыў, што сапраўдны сумленны пісьменнік у сваім творы «вольна ці міжвольна імкнецца перадаць **рэальны** ўнутраны сэнс, тэндэнцыю самога жыцця». Ці, скажам, Г. В. Пляханаў, які спецыяльна вывучаў гэтае пытанне і звярнуў увагу на важную для грамадства якасць шчырых творцаў: у той ці іншай ступені глыбінна выказваць у мастацкіх творах менавіта грамадскую псіхалогію свайго часу. Вольна ці нават міжволі... Аднак паказаць, адлюстраваць свой час. І Д. Х. Жылуновіч таксама ж у сваёй *публіцыстыцы (а яго артыкулы* па гісторыі рэвалюцыйнага руху на Беларусі сапраўды трэба разглядаць перш за ўсё як пісьменніцкую публіцыстыку) кіраваўся не школьнай вывучкай, а перш за ўсё творчай інтуіцыяй мастака. Прычым, не старонняга сузіральніка, а непасрэднага актыўнага ўдзельніка падзей. На мой непасвечаны погляд, дык такое сведчанне мае цікавасць і каштоўнасць для нашчадкаў куды *большыя*, чым небескарыслівыя сачыненні тых аўтараў, якія, калі разабрацца, аказваюцца далёка не Герадотамі і не Тацытамі.

Зміцер Хведаравіч Жылуновіч... Ён жа — Капылянін. Ён жа — Сымон Друк, Авадзень. Але самую шырокую ў свой час вядомасць атрымаў яго літаратурны псеўданім Цішка Гартны. Некаторым яго сучаснікам нават здавалася, што вядомы грамадскі дзеяч Жылуновіч — гэта іншы чалавек, які да папулярнага пісьменніка дачынення не мае.

Гартны... Лёс гэтага чалавека мяне падспудна хвалюе даўно. Тым не менш, калі мне прапанавалі пра яго напісаць, у маёй свядомасці не адразу ўсплыло, што гэта той самы чалавек, пра якога я чуў некалі, у 1952 годзе, у Магілёве асцярожны расказ простага рабочага і нядаўняга партызана. У ім быў пякучы непакой: чаму Гартны апынуўся ў Магілёве пад канвоем, чаму загінуў, што з імі з усімі адбывалася там, у сярэдзіне трыццатых, ад якіх, па яго словах, атрымалася дэтанацыя і ў мінулую вайну? Трывога тая неасэнсавана передалася мне і многім з майго пакалення, хто ў трыццатыя *толькі нарадзіўся*. Зараз я думаю, мы яе атрымлівалі з малаком сваіх маці, каб несці праз усё жыццё. Пазбавіцца ад гэтага можна было адзіным шляхам — пастарацца дамагчыся ўсёй праўды. «Чтоб мерить все надежной меркой», як сказаў паэт.

І наогул зорку і лёс грабара з Капыля, думаецца, у поўнай меры не спасцігнуць, не асэнсаваўшы глыбінны змест пытання, што выгукнуў некалі беламу свету Янка Купала.

II

А хто там ідзе,
а хто там ідзе
У агромністай такой
грамадзе?..
Янка КУПАЛА

Хто ідзе і з якой глыбіні вякоў? Ужо, здаецца, і самі не ведаюць. Адчуваюць толькі — іх многа. Грамада! І што нейкая сіла ніяк не дае ім распасціся, раствaрыцца ў суседніх народах. Хаця ўмовы для гэтага, што называецца, ідэальныя: спачатку ідэолагі Рэчы Паспалітай цэлае стагоддзе ім убівалі ў галовы, што яны «палякі малы», а хто добра пастараецца, то стане і паўнацэнным. Затым, у 1772, 1793, 1795 гадах, грымнулі адна за другой акцыі суседніх дзяржаў, якія ўзялі на сябе функцыі жандараў Еўропы, у часе якіх тутэйшы народ сартавалі, бы статак авечак. З 1842 года ў афіцыйных дзяржаўных дакументах Расійскай імперыі далучаныя землі сталі *так званым Паўночна-Заходнім* (Северо-Западным) краем, а пасля «крывавай бані» 1863—1864 гадоў было ўжо ліквідавана нават само «наречие» тутэйшага народа. Так што славутаму ў будучым акадэміку Яўхіму Фёдаравічу Карскаму нездарма давялося пачынаць сваё падзвіжніцтва з памятнай прамовы «Пра так званыя барбарызмы ў рускай мове». Яе вучоны сказаў 21 жніўня 1886 года ў Другой віленскай гімназіі. У гімназіі, бо універсітэт у «краі» быў даўно закрыты, каб ніякіх «філаматаў» і «філарэтаў» больш не з'яўлялася (праўда, гэтую заразу паспеў-такі падхапіць не толькі сын шляхціца з-пад Івянца Фелікс Дзяржынскі). Усё здатнае да радыкальнага мудравання старанна выполвалася, нібы той пырнік на градах, і адпраўлялася этапам калі не ў астуджальную для гарачых галоў Сібір, якой павінна была «приростать» магутнасць Расіі, то ва «ўнутраныя» губерні імперыі, уключаючы, між іншым, Казань і Туркестан, з тым прыцэлам, што ў другім-трэцім пакаленні ссыльны элемент распыліць сваю выбуховасць і асімілюецца. Узамен жа ў «край» рэгулярна пастаўляўся той самы кандовы расійскі чыноўнік, сутнасць якога вычарпальна ахарактарызаваў потым У. І. Ленін. Гэта для ўтрымання на належным узроўні ідэі і сутнасці самадзяржаўя. У 1917 годзе гэты элемент тут яшчэ сябе пакажа. Для ўмацавання ж астатніх кампанентаў знакамітай трыадзінай формулы працвітання імперыі накіроўваліся гарластыя і пражорлівыя маладыя *праваслаўныя «бацюшкі»*. Разам з чыноўнікамі яны, верхаводзячы таксама і ў царкоўнапрыходскіх школах, стараліся не токма па часці «праваслаўя і народнасці», але і па выкараненню «барбарызмаў» гаворкі «тутэйшай» паставы, якая, здавалася, ужо і без таго навекі згубіла сваё родавае імя. Так што нездарма маладому Янку Купалу давялося пытаць у земляка:

Хто ты гэткі?
— Свой, тутэйшы.
Чым асвенчан?
— Кроўю, потам.

Кім быць хочаш? — не супыняецца паэт. І ў адказ нарэшце чуе яраснае:

— Не быць скотам!

Мы ўспомнілі тут Янку Купалу не толькі таму, што ён выказаў сутнасць глыбінных памкненняў свайго пазбаўленага слова народа. Знамянальна: у маладым і яшчэ малапісьменным рабочым-гарбары ён абудзіў да жыцця творцу. А таксама ёсць падстава сцвярджаць, што садзейнічаў выбару паэтычнага імя-сімвала — Гартны, значыць загартаваны. Чым? Той самай бядой-горам, што неслі на худых плячах яго супляменнікі. Нездарма першы свой апублікаваны верш рабочы паэт (так азначыў яго вядомы даследчык беларускай літаратуры Л. М. Клейнбарт) прысвяціў менавіта Купалу. Адбылося тое ў 1908 годзе.

Аднак папярэднічалі таму падзеі года 1905-га. Тады, акрамя ўсяго іншага, выявілася таксама і тое, чаго ўжо ніхто, здаецца, з «мыслящего общества» не чакаў, нават значная частка сваёй жа, але «обруссиянившейся» інтэлігенцыі: «тутэйшыя» раптам заявілі сваё права на родавае імя. І роднае слова.

Паўторым: у гэтым ім не проста адмаўлялася царскім загадам. Расходаваліся мільёны «тутэйшымі» ж зробленых грошай, вышукваліся прапагандысцкім апаратам імперыі найадмысловейшыя сродкі, каб гістарычна бяспамятных «тутэйшых» накіраваць у русла аддананасці «самадзяржаўнаму праваслаўнаму». У Вільні, у іншых губернскіх цэнтрах «краю» ўвішна працавала Археаграфічная камісія, прэпаруючы і ўкладаючы найлепшым для доказу трыадзінай ідэі чынам найкаштоўнейшыя матэрыялы Літоўскай Метрыкі. Жалезнай рукой ліквідоўвалася тое, што магло абудзіць сумненні наконт «устояў». У той жа час самы мікраскапічны столаначальнік і кожны акалотачны лічыў сваім «всенепременным» абавязкам і прывілеяй пасмяяцца з «тутэйшага» за нібыта дзікасць і немілагучнасць яго «*хамского наречия*» (вось бы жандар здзівіўся і занепакоіўся, каб дазнаўся, што гэтаю мовай яшчэ ў першай палове XVI стагоддзя размаўлялі ў сваім асяроддзі вялікія князі літоўскія, за што іх, як каралёў Польшчы па сумяшчальніцтву, пачынаючы з Ягайлы, папракалі польскія магнаты, пакуль не знайшлі сродку перавучыць). Янка Купала нездарма звяртаўся ў той час да чарнасоценных ганьбавальнікаў мовы сваіх суайчыннікаў з такімі словамі:

Чаму вам дзіка яго мова?
Паверце, вашай ён не ўкраў,
Сваё ён толькі ўспомніў
слова...

Успомніў усё ж! Вось у чым галоўная загадка часу. Нягледзячы на кпіны столаначальнікаў і рогат жандараў. Нягледзячы на прыходскія школы з іх расійскімі бацюшкамі. Нягледзячы на татальнае закрыццё і забарону вышэйшых навучальных устаноў у «краі», дзе ўжо ў пачатку XVII стагоддзя быў універсітэт. Нягледзячы на тое, што за Уралам пасля падзей 1863 года аказалася больш адукаваных беларусаў, чым у Вільні і Мінску разам узятых. Нягледзячы на свядома арганізаваную сістэму выманьвання з «краю» таленавітых і вучоных людзей у цэнтр імперыі (у сярэдзіне XX стагоддзя гэты працэс сацыёлагі адзначаць як «уцечку розумаў» у метраполію). Такія страты любому народу не ўзнавіць і за сотню гадоў нават пры спрыяльных умовах развіцця. Але як толькі моладзь з «тутэйшых» больш-менш авалодвала пісьменнасцю, дык яе значная частка чамусьці непазбежна ўпадала ў ранейшую крамолу — пачынала цікавіцца сваім «варварскім» мінулым і «хамскай гаворкай». Хто ж яны? Чым падобныя на суседнія народы, а чым адрозніваюцца?

Для народа, які па нейкай прычыне аказаўся пазбаўленым ведаў пра ўласнае мінулае, усё пачынаецца з пытання — адкуль што *пайшло*. «Тутэйшыя» стыхійна імкнуліся спасцігнуць сваю сутнасць і пачаткі. З яцвягаў яны? З крывічоў? Завуць жа іх суседзі-латышы — балткрыве. Гэта значыць балцкія, ці белыя крывы. Але ж у народ як адзінства на гістарычнай тэрыторыі за многа вякоў сумеснага існавання зліліся людзі розных плямёнаў. З радзімічаў і дрыгавічоў. З яцвягаў і палян. Са старажытных ліцвякоў (дарэчы, у *нашы дні* мае многа прыхільнікаў навуковая гіпотэза, што далетапісная Літва знаходзілася недзе паміж Навагрудкам і Менскам) і крывічоў. А таксама прышлых у наступныя, адзначаныя ўжо летапісцамі стагоддзі — «пасаджаных» Вітаўтам крымскіх караімаў, яўрэяў, немцаў, палякаў, маскавітаў і ўсіх астатніх, хто тут нарадзіўся ці завёў сям'ю, пахаваў продкаў і прызнаў гэта месца не часовым прытулкам, а Айчынай. Звычайны працэс узаемнай асіміляцыі, які працягваецца і зараз. Пагартайце нацыянальныя энцыклапедыі. Вы знойдзеце, што прышлыя не так ужо рэдка станавіліся элітай і гонарам нацыі, дзякуючы іменна сваёй «раявой» энергіі. Прычым іншы раз больш рашучымі паборнікамі нацыянальнага, чым абарыгены. У свой час на гэта звярнуў увагу У. І. Ленін, гаворачы пра «абруселых інародцаў», схільных нават і «перасольваць» адносна «ісціннa рускіх настрояў». Гэта, аказваецца, становіцца нават сацыяльна небяспечным, калі ў працэс умешваецца бюракрат, надзелены вялікай бескантрольнай уладай.

Перш чым вярнуцца да размовы пра «тутэйшых» на пачатку нашага стагоддзя, успомнім яшчэ, як, напрыклад, этнічны француз Шамісо стаў класікам

нямецкай літаратуры. Як этнічнага паляка Конрада прызналі класікам англійскай літаратуры. Як «немец» і сын «немца» стаў арыгінальным рускім пісьменнікам і, мала таго! — аўтарам бессмяротнага «Толкового словаря живого великорусского языка». Праўда, Уладзімір Даль, ён жа «казак Луганскі», «не заўважыў», між іншым, што яго калыскай была Украіна. Парадокс часу. З Адамам Міцкевічам выпадак яшчэ больш знамянальны ў гэтым сэнсе. Паэт кляўся ў любові да айчыны... і шчыра лічыў сябе палякам. Ён сапраўды ім быў, хоць толькі дарослым чалавекам трапіў у Польшчу. Так за гістарычнае бяспамяцтва народ разлічваўся сваімі лепшымі сынамі, інтэлектуальным і культурным скарбам.

Аднак хто ж яны? Літоўцы таксама выдзялялі іх як народ, але называлі інача, чым латышы,— гудамі, гудасамі. Толькі ў сучаснай літоўскай энцыклапедыі мы знойдзем назву «балтрусы»... Гэта цяпер нам усё ўяўляецца простым. А не адразу ж прыйшлі да згоды: быць адзіным народам і, не аддаючы перавагі якому-небудзь з плямёнаў па праву, скажам, старшынства, так сябе і называць, балтрусамі, беларусамі. «А хто там ідзе?.. Беларусы!»— гэтыя радкі Янкі Купалы хутка становяцца нечым накшталт нацыянальнага гімна народа, яго «Марсельезай». А трохтомная манаграфія Я. Ф. Карскага «Беларусы» зрабіла вучонага этнографа і мовазнаўцу вядомым ва універсітэтах Еўропы і — парадокс—членам Расійскай імператарскай акадэміі.

Гэта дасюль у многім загадкавасць нацыянальнага! Сутнасць яе то лічылі, падобна пруданістам, малазначнай лухтой, то параджэннем капіталізму, якое разам з ім зжывае сябе. Толькі ў наш час пачынаюць прызнаваць, што ўсё не так. Што гэта, гаворачы мовай філасофаў, аб'ектыўная рэальнасць. Ну, а наогул падобна, што з'ява неяк вельмі стасуецца з інстынктам выжывання чалавецтва, якое як від зацікаўлена ў магчыма большай колькасці «папуляцый», адсюль і «аб'ектыўная рэальнасць», з якой хочаш не хочаш, а неабходна лічыцца.

Між іншым, калі нейкі народ пачынае адчуваць неабходнасць у «абнаўленні крыві», то спраўляецца з задачай інстынктыўна, без умяшання чыноўніцкага апарату і агенцтва па арганізаваным перасяленні. Проста ў нейкі момант узнікае ці, наадварот, пачынае знікаць цікавасць адно да аднаго людзей самых розных нацыянальнасцей, што не растлумачыць толькі працэнтнай эканомікай. А як «іншародзец» услухоўваецца ў чужую мову, якім прывабным бывае для яго спасцiжэнне чужых звычаяў і нораваў! Калі ўважліва прыглядзецца, то да прышлых і мясцовае насельніцтва адносіцца нейкі час насцярожана не з-за аднаго толькі заскарузлага эгаізму. Практыка сведчыць, што адчуванне часовасці ў даным месцы (даволі часта памылковае) у некаторых людзей узмацняе, як правіла, рэфлекс да паспешлівай асабістай выгоды. Прыкладаў мноства — знішчэнне ворыўнай зямлі, таежных лясоў, забруджванне таго ж Байкала ці разбурэнне гістарычнага аблічча старажытных гарадоў. Усё здаецца часоваму чалавеку толькі сродкам пажывіцца, каб потым рынуцца некуды зноў, дзе ці цяплей, ці зямля больш ураджлівая, ці нехта ўжо абжыў, акультурыў асяроддзе. Пажывіцца, у тым ліку за кошт іншых людзей, на лёсу якіх, як «чужынцаў», іншародцаў, ён раўнадушны. Нават цяпер яшчэ ж далёка не ўсе зразумелі—якія мы ўзаемазалежныя на гэтай зямлі! І што ўсе людзі — радня. Гэта сапраўды так, хоць вучоныя толькі нядаўна з дапамогай электронікі пацвердзілі тое, пра што раней гаварылася, як аб прыгожай легендзе, якую ў біблейскія часы прыдумалі гуманісты.

Такім чынам, інстынкт захавання еднасці людзей, калі яны ўжо адчулі сябе нацыянальным арганізмам,— сіла, аказваецца, велізарная і ў нечым падобная рэвалюцыйнай. Марксісты-ленінцы з самага пачатку ўзнікнення сваёй партыі вельмі сур'ёзна бралі гэта ў разлік. Толькі той, хто глыбока ўяўляў сабе прыхаваныя магчымасці і значэнне нацыянальнай энергіі, мог уключыць у сваю праграму пункт, які напачатку не прынялі некаторыя нават верныя саюзнікі расійскіх марксістаў-ленінцаў. Права нацый на самавызначэнне... Параграф дзевяты ў першай жа Праграме партыі. Не права толькі на культурную аўтаномію, як некаторыя прапаноўвалі, тлумачачы гэта клопатамі пра будучую магутнасць пралетарскай дзяржавы, а іменна «дзяржаўнае аддзяленне... ад чужанацыянальных калектываў... стварэнне самастойнай нацыянальнай дзяржавы». Бо толькі гэта было, на думку ленінцаў, самай трывалай гарантыяй таго, што рабочыя ўсіх нацыянальнасцей дружна адгукнуцца на заклік «да інтэрнацыянальнага адзінства іх класавай барацьбы». Абмежавацца правам толькі «свабоднага культурнага самавызначэння» нацый, указвалі ленінцы, значыць кіравацца «практыцызмам» буржуазіі, значыць, «упадаць у апартунізм». Ды гэтае ж «права» зафіксавала нават партыя кадэтаў у адзінаццатым параграфе сваёй праграмы. Аднак недаверу «іншародцаў» да вялікарускай нацыі, якая нібыта імкнецца мець перавагі толькі для сябе, гэтым «правам» не пераадолець, а значыць, нацыянальныя ўскраіны імперыі на актыўныя агульныя рэвалюцыйныя дзеянні не ўзняць.

І зноў! Ужо ў краіне перамогшай Кастрычніцкай рэвалюцыі: «Нікуды не варта абстрактная пастаноўка пытання аб нацыяналізме ўвогуле...

Што важна для пралетарыя? Для пралетарыя не толькі важна, але і істотна неабходна забяспечыць яго максімумам даверу ў пралетарскай класавай барацьбе з боку іншародцаў... Для гэтага неабходна не толькі фармальная роўнасць...»

Цяпер заўважым для сябе наступнае: герой нашай аповесці многае з таго, што цяпер уяўляецца такім зразумелым, мог толькі неяк успрымаць у атмасферы бышця класавым пачуццём. Прычым заўважым яшчэ: ён пачынаў свядомае жыццё ў час, калі на Беларусі, па вызначэнні У. І. Леніна, у сілу розных палітычных прычын нават яшчэ не быў завершаны нацыянальны рух, а абуджэнне мас да валодання нацыянальнай мовай і літаратурай толькі адбывалася. «Айчына» тут яшчэ не праспявала ўсёй сваёй гістарычнай песні»,— адзначыў У. І. Ленін.

У 1903 годзе, калі Другі з'езд РСДРП зацвердзіў сваю Праграму з вядомым нам дзевятым параграфам, з беларускай гістарычнай песняй было яшчэ горш. «Край» наогул знаходзіўся, як многія лічылі, у летаргічным сне, ад якога, здавалася, яму ўжо не прачнуцца, нягледзячы на адзінкія прызывы яго паэтаў. Аднак двума гадамі пазней «край» раптам так калыхнуўся, што царскім уладам давялося паспешліва зноў уціхамірваць яго казацкімі бізунамі і гарачым свінцом. Калі Пецярбург страсянула «крывавая баня» перад Зімнім палацам, то ў Мінску гэта быў расстрэл 10-тысячнай дэманстрацыі гараджан 31 кастрычніка 1905 года. За 80 забітых і сотні параненых. У гісторыю трагедыя ўвойдзе разам з імем губернатара Курлова, але ў «краі» ўжо многія разумелі—у тых, хто запатрабаваў не ліпавых, а сапраўдных дэмакратычных свабод, страляла імперыя. Да восені 1905 года бурны рух «за зямлю і волю» ахапіў ужо усе 35 паветаў Беларусі, а ў некаторых месцах ён пачаў перарастаць у рэвалюцыйнае паўстанне і стварэнне «камун». І загрымелі «усмірающие» стрэлы, зноў палілася кроў «тутэйшых».

Не застаўся ўбаку ад падзей Пятага года і маленькі Капыль. Наадварот, падзеі ў гэтым мястэчку на паўночным захадзе Міншчыны адбываліся даволі бурныя. Палітычныя забастоўкі, мітынгі, дэманстрацыі, лістоўкі з заклікам да зверджання самадзяржаўя і ўстанаўлення рэспублікі... Ва ўсім гэтым прымае самы актыўны ўдзел малады рабочы гарбарні Зміцер Жылуновіч.

Сярод таварышаў ён яшчэ вядомы тым, што ўмее сачыняць сатырычныя прыпеўкі і вершы. Наогул — у маладзі завадатар. Узіраючыся ў яго аблічча на фатаграфіях, гэта цяжкавата ўявіць. Выгляду, так бы сказаць, звычайнага. Росту невысокага, прасты круглаваты твар з кароткім, задзірыста прыўзнятым носам. Вось лоб — сапраўды «сакратаўскі»: адкрыты, прыгожай лепкі. Усе, хто пакінуў пра гэтага чалавека ўспаміны, апісваюць яго па-свойму. Не дзіва: кожны, як правіла, запомніў Жылуновіча ў розныя перыяды яго жыцця, у розныя моманты душэўнага стану. Найбольш поўны і «дыялектычны» слоўны партрэт Гартнага-Жылуновіча належыць беларускаму скульптару Заіру Азгуру. Першае яго ўражанне ад сустрэчы: рост невысокі і вельмі ўважлівы позірк. Потым — рукі. Мускулістыя, далоні моцныя, рабочыя. Гарбар жа, для такой прафесіі патрэбны былі і сіла, і нястомнасць. Народнае паданне нездарма данесла да нашых дзён расказ аб паядынку кіеўскага гарбара з татарскім воінам-батырам.

Тым не менш малады скульптар лепіць першы партрэт Гартнага «з налётам гэткага «байранізму» ў знешнім вобліку». Таксама, канечне, невыпадкова. Але затым скульптар усё ж робіць і рэалістычны партрэт: за знешняй строгасцю — «надзвычай добры твар, адтапыраныя крыху губы, шырокія ноздры, якія некаторыя тады так і называлі «жылуновічаўскімі»... І мэтанакіраванасць. У скупым жэсце, уважлівым і мудрым позірку, у сціснутых кутках рота...

Капылянка Ю. С. Чарнушэвіч многа год пасля ўспамінала іх агульнае юнацтва: Зміцер «заўсёды ўмеў падняць настрой моладзі. Зойдзе, напрыклад, у хату, а там сумуюць. Ён адразу сачыніць верш.

Глядзіш — і ўсе ўсміхаюцца».

Гэтага мала. Моладзь яму давярала. Ведалі, што ён быў «няўлоўны для паліцыі і жандараў. Сходкі назначаў там, дзе ніколі не падумаеш... Чытаў на сходках свае ўласныя вершы пра жандараў, паноў... быў заўсёды бадзёры і жыццярадасны. Любіў спяваць і нават да сваіх вершаў падбіраў мелодыі знаёмых песень».

Юліі Чарнушэвіч запомнілася таксама «яго рухавая постаць і жвавы вясёлы твар». Гэты яго настрой перадаваўся сябрам, рэвалюцыйна настроеным маладым капылянам. Яны горача дыскутавалі на патаемных сходках, нягледзячы на перасцярогі некаторых з бацькоў, «бегалі на кірмашы, соваючы ў вазы лістоўкі... нават з лавак разам з соллю і мылам у карзінах неслі людзі лістоўкі». Вучыліся валодаць зброяй, рабілі чырвоныя сцягі, развучвалі рэвалюцыйныя песні, каб у рашучы час барацьбы з самадзяржаўем дружна выйсці з імі на вуліцы...

І гэта ў нейкім мястэчку, у «глушы»?—можа спытаць скептычны чытач.— Адкуль бы гэткая актыўнасць?

Каб адказаць на гэтае пытанне, мы павінны вярнуцца да таго, што папярэднічала Пятаму году.

Але перш аб вершах маладога капыляніна. Піша іх юнак напачатку па ўзору тых, якія чуў у школе, знаходзіў у танных сцінскіх выданнях «для народа», а таксама ў нелегальных лістках і афішных газетах — «па-расейску», гэта значыць «як прынята». Калі вершаў набярэцца поўны сшытак, Зміцер па парадзе настаўніка спрабуе іх выдаць. А праз тры гады будзе сапраўды апублікаваны яго верш... на беларускай мове! Што з ім адбылося за гэты час? Зразумела: тут не было выпадковасці.

Пятро ПРЫХОДЗЬКА

Паэма, над якой я працаваў апошнія два гады, па сутнасці — аўтабіяграфічная. У ёй расказваецца пра падзеі дваццатых, трыццатых і пачатку саракавых гадоў. Пісалася пра ўсё так, як было ў жыцці, пра тыя гады, якія выпалі на лёс лірычнага героя і, пэўна ж, на лёс самога аўтара.

Прапаную чытачам «ЛіМа» старонкі з новай паэмы «Рамонкавы луг».

Аўтар.

У РАЙКОМЕ КАМСАМОЛА

Першыя праз Арктыку палёты,
Першыя на полі трактары,
І юнацтва наша ў кроплях поту
Пачынала шлях з тае пары.

Гэты шлях з нябёсаў новай зоркай
Азарыў нам Чкалаўскі палёт.
Толькі многім
Быдта соллю горкай
Лёг на раны той нялёгкі год.

Як вада, як лёд, ён быў халодны.
Кожны дзень недаядалі мы.
Да таго ж такія непагоды
І такія частыя грамы.

То ідуць дажджы, то ліўні льюцца,
Ці то градам хмары сыпануць.
Не паспееш часам агледзецца,
А ўжо цені новыя паўзуць...

Гром прагрукаў і па нашай школе,
Як закончыў я ўжо сёмы клас.
Горача бурліла ў камсамоле
Нашае юнацтва ў гэты час.

Не сціхаў запал наш камсамольскі,
Нават спрэчкі жорсткія вялі,
Справаздачы мы давалі, колькі
Хлеба ўдарнай працай здабылі.

Ідучы з бацькамі у суполлі
З дзён юнацтва ў сталыя гады,
На заводах, на калгасным полі
Пакідалі мы свае сляды.

Але, пэўна, ў спрэчках тых гарачых
Не пра тое кожны з нас казаў.
І ніхто другіх дарог не бачыў,
Апроч той, што Сталін указаў...

Быў і я ў сваёй хадзе рухавым
І аддáным справе юнаком.
Але вось за нейкія «праявы»
Ў камсамольскі павялі райком.

Перад гэтым «актывісты» школы
Ўсю радню праверылі маю:
Ці не здзейсніў нейкае крамолы,
На ідэйнай глебе ці стаю.

За ідэйнасць я не хваляваўся —
У калгасе добра працаваў
І ўжо вёска ведала свая ўся,
Як насценгазету выпускаў.

— А чаму? — ў райкоме запыталі,—
Ты хадзіць на сходы перастаў?
Як пісьмо мы Сталіну чыталі,—
Ты таким Ясеніна чытаў.

— Так, чытаў!
— А хто такі Ясенін?
Хуліган ён і кулацкі сын:
Прызнавайся — у сваім імкненні
Распаўсюджваў зло ты не адзін?

Нам сакратара Барыс Афонаў
Быў яшчэ аднosна малады,
Але столькі нам нанёс урону,
Што не злічыш, пэўна, за гады.

— Бачыце? — Узяў насценгазету
Тую ён, дзе вершык я змясціў.—
Што ён піша у сваіх куплетах?
Вось паслухайце, які матыў:

«Узрасла культура ў роднай вёсцы,
Бо пісьменным стаў ужо мой дзед.
Дык няхай жывуць ардзнаносцы —
І Гікала наш і Галадзед!»

Чуеце — ўслаўляе Галадзеда?
Ворага народа—вось каго.
А якога меў на ўвазе дзеда?
Пэўна ж — падкулачніка свайго...

Мне хацелася сказаць, што вершык
Быў напісаны яшчэ ў той год,
Як рэспубліка — адна з найпершых —
Атрымала шмат узнагарод.

А мяне ж вось лаюць тут за гэта.
Апраўдацца я нічым не мог.
Але першы сакратар Шабета
Ад бяды мяне перасцярог.

— Вы перагінаеце, таварыш! —
Кінуў ён Афонаву папрок. —
Камсамолец наш няблага марыць,
Хоць і слабы шчэ ў яго радок.

Што ж Ясенін? Лірыку такую
Варта нам бы пачытаць усім. —
І мяне ўжо меней атакуюць
На закрытым пасяджэнні тым.

Не было ж у чым мне прызнавацца,
І мяне не павялі на здзек.
Лёсу ўдзячны, што маё юнацтва
Засланіў ад крыўды чалавек —

Той Шабета самы, што ў райкоме
Кіраваць не для кар'еры стаў.
Ён не раз бываў у нашым доме
І мае ўжо вершыкі чытаў.

Ён сказаў: — Афонаву ахвота
Лыжку дзёгцю ў чысты мёд падліць.
Гэтак, братцы, можна «Дон Кіхота»
І «Вайну і мір» забараніць.

Камсамольца ганіць нам не варта,
Лепш пуцёўку ў тэхнікум дамо.
Ведаю — ён сам хадзіў па хатах,
Усім каб тое падпісаць пісьмо.

Пацішэла быдта ўсё наўкола,
Камара нат чуцен быў палёт.
Неяк у райкоме камсамола
Растапілі той халодны лёд.

Нам свая бяда перасцярогай
Стаць змагла, каб не хлусіць нідзе.
І нам вечна той ісці дарогай,
Па якой нас Партыя вядзе.

ЮБІЛЕЙНЫЯ ЗНАЧКІ

Да 150-годдзя з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага на эксперыментальным заводзе імя Гастэлы навукова-вытворчага аб'яднання «Прагрэс» выраблены памятны юбілейны значок. Эскіз распрацаваў мастак Георг Максімаў, гравіроўку зрабіў

Аляксандр Холад. У гандлёвую сетку здадзена 10 тысяч 300 экземпляраў значкоў.

Выраблены таксама два віды значкоў, прысвечаных 70-годдзю Савецкай Арміі і Ваенна-Марскога Флоту, тыражом па 6 тысяч экземпляраў. Мастак — Мікалай Гаўрыловіч, гравёр — Юрый Кудняроў.

1988 год па японскім календары — год Дракона. Японская сімволіка паступова, але настойліва стукаецца ў нашы дзверы. І вось у сувязі з гэтым адштампаваны, расфарбаваны, лакіраваны і здадзены ў продаж значок «Дракон» тыражом 11 тысяч экземпляраў і аднайменная біруолька ў колькасці 10 тысяч экземпляраў.

Шмат фантазіі ў распрацоўку эскізаў уклаў мастак Мікалай Гаўрыловіч, гравёр Мікалай Зімянін. Заўсёды ікі ад гандлёвых арганізацый на гэтыя сувеніры прыходзяць увесь час.

М. ВЯРШЫНІН,
старшы інжынер
навукова-вытворчага
аб'яднання «Прагрэс».

НА МУЗЫЧНАЙ СЦЭНЕ

Выпрабаванне на... фантазію

«ЧАРАДЗЕЙНАЯ ФЛЕЙТА» В. Моцарта ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР

Опера — адзін з самых дзівосных жанраў у музыцы, ды і ў мастацтве наогул. Опера шматгранная па сваёй сутнасці. Гэтым часта абумоўлены і супярэчлівасць яе ўспрымання, і складанасць аналізу. Вядомая ісціна? Так. І ў які ўжо раз гэтая ісціна пацвердзілася пад час І Усесаюзнага фестывалю музычных тэатраў, што адбыўся ў Мінску. Ён прадэманстраваў найбольш цікавыя набыткі опернай сцэны апошняга часу і яшчэ больш выразна выявіў праблемы, звязаныя з жыццём жанру оперы.

Пасля тых фестывальных спектакляў, якія выклікалі эмацыянальныя абмеркаванні, захапленне і спрэчкі, здавалася, што ў нашым тэатры ўсталюецца на нейкі час адноснае зацішша будзённай працы. Бо Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР прымаў гасцей, можна сказаць, «зрабіўся аб'ектам для параўнання» на фоне музычных пастановак розных калектываў краіны. Але апошнія дні снежня зноў прыцягнулі ўвагу да беларускай опернай сцэны, на гэты раз — прэм'ерай!

Моцарт... «Чарадзейная флейта»... Зварот да творчасці геніяльнага кампазітара — усебаковае выпрабаванне: тут недасягальнае і загадкавае, дзівоснае майстэрства, бляск дасканаласці і жывое, блізкае, зразумелае, вабнае гучанне музыкі. Адказнасць тэатра памнажаецца, калі ён ставіць, як на гэты раз, рэдка выконваемую оперу.

Згадаю, што яе сюжэт напісаны прыяцелем кампазітара — антрэпрэнёрам аднаго з оперных тэатраў Аўстрыі Эмануэлем Шыканэдэрам паводле казкі Віланда «Лулу». Аднак Моцартава «Чарадзейная флейта» — гэта не проста наіўная опера-казка, дзеянне якой напоўнена фантастычнымі пераўтварэннямі, цудамі і мілымі містыфікацыямі. Гэта (як адбывалася ў жыцці і ў музыцы геніяльнага кампазітара) — праз усмешку непаказное, глыбокае, патаемнае спасціжэнне і разуменне высокай і разам з тым звыклай ісціны: адзінства святла і цемры. Гэта пошукі шляху да перамогі Дабра і Святла. Гэта — одум, мара пра магчымасць перамогі мудрасці, імкненне да яе хоць бы ў казцы.

Невыпадкова менавіта «Чарадзейную флейту» пазначыў сваёй філасофскай аналітычнай увагай вялікі мысліцель Гегель. У сваёй працы «Эстэтыка», якая не мае аналагу ў эстэтычнай літаратуры па шматграннасці і найшырэйшаму, сур'ёзнаму ахопу мастацкіх з'яў, ён пісаў: «Царства ночы, каралева, сонечнае царства, містэрыі, пасвячэнні, мудрасць, каханне, выпрабаванні, і прытым нейкія агульныя месцы маралі, выдатныя ў сваёй звычайнасці, — усё гэта, пры глыбіні, сардэчнасці і душэўнасці музыкі — пашырае і напаўняе фантазію і саграе сэрца».

Такім чынам, ужо нават паводле сюжэта оперы ў дзеянні павінна спалучацца мноства ліній і пластоў. Галоўная магнетычная плынь, якая праціцае ўсё, што адбываецца, гэта сутыкненне двух светаў: цемры (зла і бяздушнасці) і святла (дабра і розуму). Царыца ночы — супраць захавальніка сонечнага дыска Зарастры. Абое на недасягальнай вышыні вяршыцеляў лёсу. Свет цемры дапаўняюць вераломны маўр і каварныя феі. Вобразы прынца Таміны і прынцэсы Паміны надзелены рысамі звычайных людзей, якія апынуліся ў віры бурных падзей і страсцей. Тут асабліва маральнае значэнне мае пераўтварэнне Таміны: спачатку забаўка лёсу, прынц па ходзе дзеяння набывае непарушную волю да перамогі, чэрпаючы яе ў каханні да Паміны.

Яшчэ адна сюжэтная лінія, звязаная з вобразам языкатага, абаяльнага балбатуна — птушкалова Папагены, які марыць пра спакойную маласць: пра ежу, піццё, сімпатычную сяброўку...

Спыняюся на сюжэтных лініях оперы гэтак падрабязна невыпадкова і ўжо гатова да з'едлівай заўвагі чытача, якому нагналі аскому «рэцэнзіі» — пераказы лібрэта. Але ж згадка аўтарскага сюжэта дапамагае «прачытаць» задуму інтэрпрэтатараў музычнага спектакля.

Мае ўражанні — пра адзін з першых паказаў «Чарадзейнай флейты» (музычны кіраўнік і дырыжор У. Машэнскі, рэжысёр-пастаноўшчык М. Ізворска-Елізар'ева, мастакі У. Окунеў, І. Прэс). Спектакль прыгожы, спакойны і светлы. Гэта — не філасофская прытча, якая тоіць у сабе глыбокі сэнс. Гэта — свет цудоўнага дзяцінства (дарэчы, спектакль з захапленнем успрымаецца дзятвой у зале). Але ці заўсёды тут пазнаеш Моцарта?

Проціборства Цемры і Святла... У спектаклі ўсе персанажы паводле сюжэта «на сваіх месцах», але тут адбываецца не сутыкненне, хутчэй — спаборніцтва. Прынца Таміну праследуе не пачварны Змей, а бяскрыўдны дракон (нібы з дзіцячай каруселі), не ўспрымаецца як пагроза нападзенне забаўных львянят. Маўр Манастатас, які дамагаецца кахання Паміны, — таксама не страшны, а забаўны. І нават сама Царыца ночы ў спектаклі — жывая помслівая жанчына, а не царыца Цемры.

Не атрымалася сцэнаграфічнае вырашэнне кульмінацыі оперы — бясстрашны паход Таміны і Паміны (якая ўрэшце падзяліла выпрабаванні каханага) праз ваду і полымя пад гукі чарадзейнай флейты. Фактычна не адбыўся, не адчуўся трыумф Святла: проста прыгоды Таміны і Паміны закончыліся, як звычайна ў казках, добра.

Дзеянне адбываецца ў гушчары экзатычных ліян, а не ў пустыннай гарыстай мясцовасці. Раскошу залатога ззяння сваіх купалоў дэманструе палац Зарастры (Зарастра ўзначальвае саюз мудрэйшых). Дык ці ж гэта — храм Мудрасці і Ведаў?

Рэжысура оперы «Чарадзейная флейта» прапануе нам добрапрыстойную казку, а не драму дарослых. Прынамсі, я так і не адшукала ў сцэнічнай казцы глыбокую думку Моцарта. У час спектакля хацелася адысці ад казачнай прыгажосці... да немудрагелістага, простага канцэртнага выканання оперы. Тым больш, што яе музычнае ўвасабленне вартае высокай ухвалы.

Лічу, сапраўдны моцартаўскі аркестр гучыць пад кіраўніцтвам У. Машэнскага. Гучанне мяккае, з мноствам дынамічных адценняў. Уразілі духавыя — чысцінёй інтанацыі, дакладнасцю. Бездакорныя струнныя. Пачуеш усё — ад шапацення ветрыка да паўнагучча ўзыходзячага сонца!

Сапраўдная ўдача — выкананне ролі Папагены А. Кедам, прывабнае сваёй арганічнасцю і абаяльнасцю. Адчуваецца захопленасць спевака — яна ж перадаецца і слухачам. Вельмі выразна спяваў І. Шупеніч (Таміна). Далейшае набыццё сцэнічнага вопыту ўдасканаліць акцёрскае майстэрства маладога саліста.

Вобраз мудрага высакароднага жраца Зарастры стварыў Я. Пятроў. Выдатна прагучалі глыбокія, прафундавыя ноты ў ніжнім рэгістры, што прыдала вобразу містычны арэол.

Захапіла выкананне найскладанай партыі Царыцы ночы Г. Лукомскай. Асабліва арыя з другой дзеі. Яе голас — нібы бляск маланкі.

З вялікай цеплынёй і выразнасцю правяла партыю Паміны Н. Кастэнка. Яна з рэдкай праўдзівасцю раскрывае пачуцці гераіні, смутак, чысціню юнай, закаханай душы. Хочацца адзначыць выдатны прафесіяналізм спявачкі: дакладнасць інтанацыі, яснасць дыкцыі, шчырасць эмоцый.

У мяне міжволі ўзнікае параўнанне гэтай пастаноўкі са спектаклем «Рэйнскай оперы», які давялося бачыць у Маскве, пад час гастроляў вядомага музычнага тэатра ФРГ. Музычная трактоўка, на маю думку, гэтае параўнанне цалкам вытрымлівае. Прыгадваючы сцэнічнае ўвасабленне «Чарадзейнай флейты» нямецкімі пастаноўшчыкамі, адзначаеш выдатны густ мастацкага афармлення, якое спрыяе раскрыццю галоўнага сэнсу оперы — проціборства Святла і Цемры. Няма ніякай «прыгладжанасці» сутыкнення, адсюль і «гучанне» ў кульмінацыі перамогі, трыумфу, асляпляльнага ззяння Сонца праз цяжкі, **відочны** і для гледача, шлях скрозь ваду і полымя, праз церні да зорак!

...Прэм'ера «Чарадзейнай флейты» — і зноў нялёгкія размовы пра складанасць інтэрпрэтацыі опернага твора. І зноў спрэчкі, сутыкненні эмоцый, думак, меркаванняў. А зрэшты, ці не гэта — сутнасць сапраўднага творчага руху?

Наталля СЦЕПАНЦОВА.

Сцэна са спектакля «Чарадзейная флейта»: Паміна — Н. Кастэнка, Таміна — І. Шупеніч.
Фота Ул. КРУКА.

ПРАБЛЕМЫ, МЕРКАВАННІ

Вы пойдзеце на лекцыю?

НАТАТКІ МАСТАЦТВАЗНАЎЦЫ

Быў ужо вечар, калі я вярталася з чарговай лекцыі на Мінскім гадзіннікавым заводзе. Выйшла з прахадной, заспяшалася, але тут заўважыла, што мяне даганяе адна са слухачак.

— Вы і праўда лічыце, што мастацтва здольна зрабіць чалавека лепшым? — спытала яна.

Шчыра кажучы, я здзівілася, бо якую б тэму ні чытала, заўсёды стараюся даць адказ менавіта на гэтае пытанне. Вось чаму ў той момант варухнулася трывожнае сумненне: ці вырашыла я сваю задачу ў час лекцыі?

Памаўчаўшы, я адказала, што не магу лічыць інačай, што гэта, пэўна, мая вера, вельмі цесна звязаная з прафесійным абавязкам. Без яе проста не змагу працаваць. Спадарожніца паглядзела на мяне са спачуваннем: цяжкавата, маўляў, табе з тваёй верай!

Я пайшла, адчуваючы патрэбнасць у той засяроджанасці, якую звычайна дае няспешны шпацыр. Што ж, кажу сабе, давай разважаць шчыра, без ілюзій. Ці многа, напрыклад, надаецца ўвагі эстэтыцы ў сярэдняй школе? У тэхнічных ВНУ? Усюды — мінімальна. У той час як прыгожае павінна быць спадарожнікам і саўдзельнікам нашага жыцця. У нас, як нідзе і ніколі, ёсць на гэта магчымасці. Але яны, калі гаварыць шчыра, яшчэ не рэалізаваны.

Так, «прарвацца» да мастацтва памагаюць эстэтычныя веды, для чаго і патрэбны лекцыі па мастацтве. Але, прызнаюся, людзі на іх не так ужо імкнуцца. Толькі, відаць, цыкл «Музеі свету» карыстаўся папулярнасцю. Кожны арганізатар ведае, што заказаць лекцыю — самая лёгкая частка яго дзейнасці. Галоўнае — клопат пра тое, каб людзі прыйшлі. Гаворка — не пра арганізаваныя аўдыторыі, як школа, вучылішча, тэхнікум, дзе экскурсіі або лекцыі праводзяцца ў якасці ўрокаў эстэтычнага выхавання. Шчасце сустрэць калектыў на вытворчасці або ва ўстанове, які сам вырашыў заняцца эстэтычнай адукацыяй.

Ніколі не забуду паездкі на Мінскі авіярамонтны завод. Лекцыі прызначаліся да рабочага дня, у 7.15. Але падалася мне празрыстай гэтая імгла, і моцны мароз быў нейкім вясёлым і лёгкім — гэтак натхняла мяне захопленасць слухачоў.

А вось неяк аднойчы на камвольным камбінаце слухачы ўвогуле не прыйшлі. Ці мо таму, што закончылася змена, а за акном зіхацеў пагодны летні дзень, ці таму, што не адчувалі цікавасці да прапанаванага прадмета? Зрэшты, паспрабую стаць на іх месца. Магчыма, я і сама не пайшла б пасля работы на нейкую лекцыю, калі не ведаю — ці яна цікавая і ці патрэбная мне. Тут, думаю, і ёсць асноўная прычына казусу — недасведчанасць.

Выпадак з камвольным — выключэнне. Але водгалас яго нагадвае пра сябе пастаянна: калі чакаеш на лекцыю чалавек трыста — прыходзіць трыццаць, а замест трыццаці ледзь

ВЫСТАЎКІ

КАШТОЎНАСЦЬ ДАКУМЕНТА

Леанід Дробаў, доктар мастацтвазнаўства, аўтар шэрагу манаграфій, творчых партрэтаў, артыкулаў у фундаментальных выданнях. Вядомы ў першую чаргу як гісторык выяўленчага мастацтва. Але ж ён яшчэ і мастак. Дарэчы, з жывапісу і пачалася яго творчая дзейнасць. Некаторыя з яго ных работ уваходзяць у анталогію нашага выяўленчага мастацтва.

Выстаўка, што экспанавалася ў памяшканні Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, была прысвечана 60-годдзю з дня нараджэння і 25-годдзю творчай дзейнасці Л. Дробава. На ёй прадстаўлена каля ста, у большасці новых работ — партрэтаў, краявідаў, тэматычных карцін.

Л. Дробаву ўласцівая традыцыйная рэалістычная манера, якая ідзе ад своеасаблівага разумення спадчыны перасоўнікаў. Гэта найбольш яскрава адчуваецца ў тэматычных карцінах, важкае месца сярод якіх займае тэма Вялікай Айчыннай вайны.

Мабыць, няма на Беларусі ніводнага мастака, які так ці інакш не звяртаўся б да падзей і вобразаў ваеннай пары. Але мастакам, асабліва маладога пакалення, усё болей даводзіцца зыходзіць не з дакументальных сведчанняў, а з уласных уяўленняў аб вайне. І не дзіўна, бо прайшло больш за сорак гадоў. Сціраюцца ўспаміны, часам і сам удзельнік ці сведка тых падзей не скажа дакладна, што адбылося з ім самім, што чуў ад іншых, што бачыў, а пра што чытаў. У гэтых абставінах узрастае значэнне кар-

збіраецца дзесяць. Часам прычына праясняецца дакладна: па тэлевізары — наступная серыя шматсерыйнай стужкі, гуляе мінскае «Дынама», зборная СССР... А спаборнічаць з тэлебачаннем, шчыра скажам, не заўсёды могуць і тэатры, і канцэртныя залы. Выяўленчае ж мастацтва ўвогуле не адносіцца да папулярных відаў. Хоць больш за 90 працэнтаў усёй інфармацыі ў свеце мы атрымліваем праз зрок, але заканамернасці вобразнай структуры жывапісу, графікі, скульптуры такія, што яны найбольш складаныя і найменш даступныя. Разам з тым, менавіта гэтымі сваімі асаблівасцямі — зрокавыя статычныя формы перадаюць і думкі, і пачуццё, і рух, і час — і прывабная выяўленчая мова. Але ў мільённым горадзе, пэўна, павінна быць не дваццаць і не трыццаць чалавек, ёю зацікаўленых. Іх трэба знайсці. Магчыма — падрыхтаваць, выхаваць.

Ды, на жаль, школе нестае энтузіястаў, якія ўзначалілі б гэтую работу з разуменнем яе спецыфікі. Бо калі без падрыхтоўкі абрынуць на дзяцей лекцыю, вынік хутчэй за ўсё будзе адмоўны. Аднойчы ў час канікулаў дзяцей з навакольных школ сабралі ў кінатэатры «Вільнюс». Дзеці перабягалі з месца на месца, крычалі, крыўляліся. І вось у такой атмасферы мне прапанавалі на працягу пятнаццаці хвілін пагаварыць з імі пра жывапіс...

Ці патрэбны такія адзінкавыя, па сутнасці, выпадковыя захады ў справе далучэння дзяцей да мастацтва? Бессэнсоўная гэта была задума. Яна хутчэй кампраметавала прадмет, чым выклікала да яго цікавасць і павагу. Нельга пачынаць з такога «масавага заплыву». Дзеці любяць, калі да іх звяртаюцца індывідуальна, калі яны могуць выказаць сваю думку аб цудоўным.

Мо менавіта з-за нашай паспешлівасці ў пытаннях эстэтычнага выхавання дзяцей здараюцца потым падобныя сітуацыі і з дарослымі людзьмі?

...Лекцыя была ў інтэрнаце аўтапарка напярэдадні 8 Сакавіка. Тэма — «Вобраз жанчыны ў сусветнай паэзіі і жывапісе». У прызначаны час актавая зала была пустая.

— Нічога ім не цікава, што ні рабі! — абуралася жанчына, загадчыца гаспадаркі, якая чамусьці і была адказнай за «мерапрыемства». Рыхтуючы праектар, я прамовіла: «Чаго ж гэта яны не ідуць? У мяне — прыгажуні на слайдах...» Праз хвіліну чую гучныя галасы на лесвіцах і па паверхах: «Чаго не ідзяце? Голых баб будуць паказваць!»

Неўзабаве залу запоўнілі хлопцы і маладыя мужчыны. У вачах — цікаўнасць. Глядзелі: хто — скептычна, хто — з нейкім нервовым чаканнем абяцанай «клубнічкі». Гэта бянтэжыла. Але мне шчыра хацелася, каб хлопцы сапраўды далучыліся да прыгожага. Няўжо не ў сілах захапіць шэдэўры Батычэлі, Тыцыяна? Вялікія не падвялі. Слухачы стаілі дыханне... Калі лекцыя закончылася, ва ўсіх былі зусім іншыя твары. Яны быццам пасвятлелі.

Супрацьпаказана, на маю думку, дзеля збору публікі сумяшчаць у праграме аднаго вечара танцы і гаворку пра мастацтва. Яны патрабуюць абсалютна рознага псіхалагічнага стану. Танцы наогул вызваляюць нейкую нястрымную энергію. Узмакрэлыя, бяздумныя, а то і нахабныя твары сустракаюць лектара, якому застаецца толькі паспачуваць.

Урэшце, ці многа ў нас мастацтвазнаўцаў, якія актыўна вядуць лектарскую работу? Гэтыя кадры групуюцца ў трох установах: таварыстве «Веды», Дзяржаўным мастацкім музеі БССР і Дырэкцыі выставак Мастацкага фонду (аўтар гэтых нататак выступае прадстаўніком апошняга). Дык вось, прыняўшы пад увагу ўсе названыя кропкі, актыўных лектараў не налічыш і дваццаці. На гэта ёсць свае — аб'ектыўныя і суб'ектыўныя — прычыны. Кажучы пра першыя, трэба заўважыць, што многія мастацтвазнаўцы будуць змагацца з «комплексамі» сарамлівасці, лішняй нервознасці перад аўдыторыяй, пакуль прыйдзе ўпэўненасць, што лектарская праца неабходная, магчыма, больш, чым пісанне доўгіх і сумных кніг і артыкулаў. Кажучы пра другіх, успомнім, ці бачылі мы калі-небудзь сярод аб'яў аб працаўладкаванні такое: «патрабуецца мастацтвазнавец»? Не бачылі. Выключна мала месцаў, дзе мастацтвазнаўцы патрэбны для штатнай работы. Няштатная — па таварыстве «Веды» — не забяспечвае хлеба надзённага. А халодная абыякавасць, з якой сустракаюць гісторыка мастацтва, напрыклад, метадысты гарадскога аддзялення, сведчыць, што лектарская сістэма «Ведаў» зусім не зацікаўлена ў такіх спецыялістах.

І ўсё ж ужо існуе разрыў паміж наяўнасцю службовых вакансій і грамадскай патрэбнасцю ў мастацтвазнаўчай справе. Тая ж Дырэкцыя выставак можа мець заказчыкаў значна больш, чым дазваляюць магчымасці яе шасці супрацоўнікаў.

Крыху апярэджваючы падзеі, скажу, што прынята рашэнне зноў стварыць бюро прапаганды пры Саюзе мастакоў БССР. Зноў, бо такое бюро ўжо было. Яно працавала актыўна, даказала сваю жыццяздольнасць і рэнтабельнасць. (Дарэчы, наша рэспубліка была піянерам у гэтым цудоўным пачынанні, сюды цяпер прыязджалі б па вопыт...). Але бюро было закрыта — як ні дзіўна — намаганнямі дырэкцыі Мастацкага фонду БССР пры пасіўнай пазіцыі кіраўніцтва Саюза мастакоў. У той час як лектарская прапаганда абуджае людзей да наведвання выставак. Ва ўсякім выпадку з таго часу, як мы вынайшлі форму выязных экскурсій на прадпрыемствах, у інтэрнатах, школах (г. зн. лекцый), проста на вачах пачала расці папулярнасць Палаца мастацтваў. Напрыклад, некалі (гадоў 10 назад) тут праводзілася 1—2 экскурсіі ў тыдзень. Цяпер іх трэба заказваць не меней чым за тыдзень, каб уклініцца ў даволі шчыльны графік кожнага дня.

Людзі жадаюць бачыць, слухаць, правесці свой адпачынак у Палацы мастацтваў. Таму і ўзнікла цяпер яшчэ адна форма работы — правядзенне тут Дзён прадпрыемстваў па разгорнутай праграме. Тут экскурсіі і сустрэчы з мастакамі, выступленні спевакоў і музыкантаў, усё, што можа дапоўніць уражанне ад чарговай выстаўкі.

Арганізацыя справы прапаганды мастацтва ва ўсесаюзным маштабе раскрывае новыя далягляды перад мастацтвазнаўцамі, падкрэслівае неабходнасць іх дзейнасці. І самы час зразумець, што яны — «патрабуюцца». Патрабуюцца для таго, каб абуджаць «пачуцці добрыя».

Э. ПУГАЧОВА.

«МАЕ ПЕСНІ — МАЯ ДУША»

Роздум пасля спектакля

Я даўно ведала пра гэты спектакль і даўно збіралася яго паглядзець. Калі на афішы Тэатра юнага гледача зноў пабачыла знаёмую назву — вырашыла: на гэты раз не прапушчу.

Эдзіт Піяф хоча любві.
Голас гучыць страсна.
Голас яе — голас крыві,
якой без любві страшна.

Так пісаў паэт пра вялікую спявачку XX стагоддзя. Гераіня п'есы В. Легентава (пастаноўка Ю. Бярозы) з'яўляецца перад намі нечакана будзённай, пазбаўленай усялякіх знешніх прыкмет артыстызму: на плячах просценькі цёмна-зялёны шаль, паношаныя туфлі з няmоднымі абцасамі... Міжволі думаеш: і гэта зорка сусветнай эстрады?

«Я зорка першай велічыні?
Не знаю — можа, і зорка.
Знаю толькі, што без любві
зорцы золка і горка...»

Выканаўца галоўнай ролі Людміла Цімафеева ад імя Эдзіт Піяф расказвае нам жыццё артысткі — ад нараджэння да смерці. Спачатку спакойна і разважліва, потым усё больш захапляючыся, перажываючы наноў сіроцкае дзяцінства, галечу і крыўды юначых гадоў, узлёты і падзенні сталасці. Яна знаходзіць і губляе, гіне — і як птушка Фенікс уваскрасае з попелу. Даволі зладжаны акцёрскі ансамбль (хацелася б вылучыць А. Жука), непаўторны голас спявачкі, які гучыць ненавязліва, зводдаль, сама атмасфера малой сцэны ствараюць уражанне нейкага дзівоснага астраўка — астраўка чысціні і духоўнасці.

...Якраз перад гэтым я глядзела іншы спектакль у іншым тэатры. Не спектакль нават — яркае відовішча, дзе стройныя дзяцюкі ў воінскіх гімнасцёрках туды-сюды насілі па зале труны, дзе пражэктары высвечвалі пачварныя воблікі манекенаў сярод гледачоў, дзе акцёр доўга і карцінна паціраў рукі, занямелыя, трэба разумець, на крыжы. Там драма суседнічала з феерыяй, прыпавесць — з пародыяй, там была бездань выдумкі і фантазіі. Я выходзіла з залы, цалкам перакананая ў таленце рэжысёра і з поўным неразуменнем: якога ж каштоўнага рэчыва не хапіла спектаклю, каб «крытычная маса» выбухнула глядацкім ўзрушэннем?

«Эдзіт Піяф», як і дзесяць гадоў назад, і ўзрушвае, і хвалюе. «Мае песні — мая плоць, мая кроў, мая душа...» — гаворыць гераіня Цімафеевай. Актрыса не іграе, яна літаральна пражывае сваю Эдзіт — самаадданна, на адным дыханні, без абяцанага праграмай і непатрэбнага, як пачынаеш разумець, перапынку. Прызнаюся: не шмат бачыла я Л. Цімафееву на сцэне, не бяруся параўноўваць яе Эдзіт з іншымі ролямі. Аднак тая мера духоўнай сканцэнтраванасці, засяроджанасці, на якую яна здольна, гаворыць пра многае. Падумалася нават: а ці раскрыўся ў поўнай меры творчы патэнцыял актрысы? Можа, з тэатра, як з калісь любімай сукенкі, таксама вырастаюць?

Тэатр юнага гледача перажывае сёння нялёгкі перыяд. Магчыма, нават крызісны. Мы ведаем: калі справа не ідзе на лад, звычайна спрабуюць знайсці вінаватага. Дзе той стрэлачнік, на якога можна звярнуць няўдачы, кажучы попрасту — адыграцца? Галоўны рэжысёр? Мастацкі савет? Сама трупа? На сходах, даводзілася чуць, акцёры пачынаюць ківаць на мову. Маўляў, праз яе ўсе беды. Вось ігралі б мы па-руску...

Дазвольце адступленне. У час паводкі, калі вада падступае малпе да рота, яна, каб быць вышэй, каб уратавацца, падкладае пад ногі ўласнае дзіця. (Такая, ва ўсякім разе, існуе чутка.) Даруем беднай жывёліне і задумаемся пра нашы чалавечыя рэакцыі. Не думаю, каб прычыну сваіх бед і цяжкасцей ТЮГ бачыў у мове, на якой працуе. Калі ж у таго-сяго падобныя думкі з'яўляюцца, застаецца сказаць адно: не падкладайце пад ногі дзіця! Ваша Эдзіт Піяф і па-беларуску кранае сэрцы, як і многія іншыя спектаклі. А што глядач у вас цяжкі — справа зразумелая. Паспрабуй яго зацікавіць, зачапіць за жывое, калі ён выхаваны на замежных ансамблях і айчынных дыскатэках і да таго ж не навучаны паводзіць сябе як трэба.

Ды хіба справа ў дзецях? Не ад дзяцей — ад дарослых у першую чаргу залежыць грамадскі статус тэатра. Ад іх агульнага ўзроўню, ад іх адносін да нацыянальнай культуры. Не сакрэт: і ў тэатраў, і ў некаторых выданняў, што функцыяніруюць на беларускай мове, узнікае своеасаблівы комплекс непаўнацэннасці. Творчага чалавека не можа не прыгнятаць няўвага, непавага да яго прызвання, яго працы. А калі чалавек прытым таленавіты? Калі ён добра ўсведамляе, што ў больш спрыяльных умовах, пры іншым становішчы зорак ён сам мог бы стаць зоркай?

Мог бы... Згадзіцеся, гучыць безнадзейна. Ні пачуццё адказнасці, ні адданасць справе, ні званні не дапамогуць артысту пазбыцца горычы. Каб з годнасцю пераносіць недахоп славы (як і няўдачы ўсяго калектыву), неабходна **мужнасць**. Так, даводзіцца гаварыць менавіта пра мужнасць, бо сапраўдная роўнасць культур — паняцце пакуль што абстрактнае, бо адвечная наша прага «людзьмі звацца» не заўсёды рэалізуецца на практыцы.

Будзем жа мужнымі. Будзем цярплівымі і велікадушнымі ў адносінах да тых, каму аддаём сваё сэрца і каму не так проста і лёгка прыйсці да ўсведамлення сваёй годнасці. А зорка — яназзяе незалежна ад таго, ці любуюцца ёю ў дадзены момант. Галоўнае — каб яна была.

Слава прыйшла.
«Брава» і «Біс», —
Крычаць. — «Біс» і «Брава».
А да таго, як трудна любіць,
Якая ім справа...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

цін-дакументаў, створаных былымі франтавікамі і партызанамі.

Сярод твораў экспазіцыі вылучаецца карціна пад назвай «Успамін пра юнацтва». Гэта аўтапартрэт, такім быў мастак у гады вайны. З цеплынёй піша Л. Дробаў партрэты сваіх равеснікаў, людзей з абпаленым юнацтвам. Мастака ўвогуле хвалююць драматычныя падзеі («Радавыя рэвалюцыі», «Камбед»). У той жа час яго палотнам не заўсёды хапае вастрыні, неардынарнасці поглядаў. Тых поглядаў, якімі характарызуецца сённяшняя публіцыстыка, дзе адчуваецца адыход ад шматлікіх стэрэатыпаў мыслення ў адносінах да рэвалюцыі, калектывізацыі, іншых крутых паваротаў гісторыі).

Л. ДРОБАЎ. Жыццё працягваецца.

Відаць, лепшая карціна экспазіцыі — «Жыццё працягваецца». Яна мае каштоўнасць дакумента. Першыя пасляваенныя гады, а можа, гэта 1944 год — толькі што вызваленая Беларусь. Надышла пара араць, а ў вёсцы і мужчын няма. Да таго ж ні трактара, ні каня. І вось жанчыны цягнуць на сабе барану... Такога сюжэта ў нашым выяўленчым мастацтве дагэтуль не было. Шчырая карціна. Такое цяжка прыдумаць. Гэта трэба ведаць.

Шмат на выстаўцы краявідаў. Жывапісец звяртаецца да прыроды як да крыніцы натхнення. Бясконцасць яе змен абумовілі вобразны лад карцін, іх каларыт, пабудову, змест.

Пошукі ж у творчасці Л. Дробава накіраваны галоўным чынам на развіццё сюжэтнай лініі. У гэтым няцяжка ўпэўніцца, параўнаўшы яго сённяшнія работы і творы папярэдніх гадоў. Менавіта ў тэматычных карцінах адчуваецца пэўны прагрэс. Больш увагі пабудове кампазіцыі, распрацоўцы ўсіх кампанентаў карціны...

Сёння ў мастацтве Беларусі (мастацтве ўвогуле, не толькі ў выяўленчым) адбываюцца значныя перамены. Адкрыта прадстаўляюць на суд гледачоў свае работы мастакі самых розных кірункаў. Гэта, зразумела, адбіваецца і на ўспрыманні мастацтва традыцыйна рэалістычных форм. Думаецца, што лепшыя з твораў Л. Дробава, першнаперш тыя, якія грунтуюцца на дакументальнай аснове, экзамен часу вытрымліваюць.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

Ад камісіі па творчай спадчыне Рыгора Бярозкіна

3 ліпеня 1988 года споўніцца 70 год з дня нараджэння Рыгора Бярозкіна. Просьба да ўсіх, хто мае якія-небудзь архіўныя матэрыялы, звязаныя з жыццём і творчасцю Р. Бярозкіна, фатаграфіі, лісты, альбо хоча падзяліцца ўспамінамі пра яго, звяртацца да сакратара камісіі па творчай спадчыне Ю. Канэ па адрасе: 220005, г. Мінск, Ленінскі праспект, д. 48, кв. 35. Тэлефон для даведак — 33-54-43.

Камісія па літаратурнай спадчыне Міхася Яроша

Сакратарыят Саюза пісьменнікаў БССР утварыў камісію па літаратурнай спадчыне Міхася Яроша ў складзе: У. Дамашэвіч (старшыня), М. Грынчык, В. Каваленка, А. Лойка, Л. Ярош (сакратар).

Як мы паведамлялі, у Маскве 22 студзеня г. г. завяршыў сваю работу VII з'езд мастакоў СССР. У форуме прымала ўдзел і дэлегацыя беларускіх майстроў мастацтва, сярод якіх — старшыня праўлення Саюза мастакоў БССР, заслужаны дзеяч мастацтваў рэспублікі У. СТАЛЬМАШОНАК. Наш карэспандэнт звярнуўся да яго з просьбай падзяліцца ўражаннямі ад з'ездаўскай дыскусіі. Вось што ён сказаў:

ЧАС І ПАЛІТРА

МАСТАЦТВА ПАЧЫНАЕЦЦА З АСОБЫ

— Чатыры дні на з'ездзе ішла вострая гаворка, у час якой абмяркоўваліся пяцігадовая работа мастакоў краіны, далейшыя нашы планы, задачы арганізацыйна - творчай дзейнасці саюза. Ну, а які ж вынік? На першым пленуме новага праўлення Саюза мастакоў краіны былі выбраны старшыня праўлення і першы сакратар, але ўпершыню ў практыцы з'ездаў не быў выбраны сакратарыят праўлення—гэтае важнае пытанне перанесена на больш позні тэрмін. Далей. Так і застаўся незацверджаным Статут СМ СССР. Яго праект нават не быў прадстаўлены для шырокага абмеркавання ў цэнтральным друку (была толькі публікацыя ў «Московском художнике»), а разасланы ў творчыя саюзы. Між тым, літаральна па ўсіх пунктах праекта статута ішлі спрэчкі да апошняга дня работы з'езда. Як фарміраваць саюз, якімі будуць яго ўзаемаадносіны з Мастацкім фондам, Акадэміяй мастацтваў СССР, маладымі мастакамі? Хто можа кіраваць саюзам і на якіх умовах? Якімі быць крытыцы і мастацтвазнаўству і якая іх роля ў творчым працэсе? Як рэарганізаваць выставачную дзейнасць? Словам, вырашэнне гэтых і іншых пытанняў было перанесена на больш позні тэрмін.

Адчувалася, што да з'езда, які чакалі і на які ўскладалі немалыя надзеі, рыхтаваліся як да чарговай дыскусіі. Нездарма ж на перадз'ездаўскай прэс-канферэнцыі кіраўнікі саюза адказвалі журналістам няпэўнымі фразамі: «Гэта скажа з'езд», «Аб гэтым пагаворым пазней»... Стваралася ўражанне разгубленасці, нявыпрацаванасці крытэрыяў і, што самае галоўнае — хоць якой-небудзь праграмы змен ва ўсёй арганізацыйна - творчай структуры Саюза мастакоў.

Вядома, нельга сказаць, што наогул нічога не рабілася. Напрыклад, на некаторых перадз'ездаўскіх пленумах праўлення і на пасяджэннях сакратарыята дэбаты па тым жа статуце ішлі бурныя, асабліва па вызначэнні метаду сацыялістычнага рэалізму. Паняцце гэтае ўсё яшчэ застаецца ў абалонцы павярхоўных і аднабаковых тлумачэнняў, якія ўзніклі некалькі дзесяцігоддзяў назад. Думаю, што задача савецкага мастацтвазнаўства — настойліва імкнуцца да сучаснага разумення праблемы сацрэалізму, абапіраючыся на рэальныя факты ўжо немалога гістарычнага вопыту. Нельга лічыць сацрэалізм нерухомай катэгорыяй, калі ўвесь свет напоўнены складанай і бурнай зменлівасцю і развіццём. Аднак тэарэтычныя дыскусіі па гэтай праблеме часам ператвараліся ў штучныя дымавыя заслоны, за якімі можна было і не гаварыць пра канкрэтныя справы. А чаму б нам не прымусіць наноў заззяць тэрмін «сацыялістычнае мастацтва»? Вядома, у старым Статуце Саюза мастакоў СССР досыць несур'ёзна глядзіцца фармуліроўка пра тое, што сацрэалізм з'яўляецца вышэйшым этапам развіцця сусветнага мастацтва. Так што неабходна тэрмінова выпрацаваць канкрэтную і аб'ектыўную канцэпцыю.

Ледзь не модай стала сёння пісаць пра крызісныя з'явы ў выяўленчым мастацтве, пра дэфіцыт канструктыўных прапаноў, праграм. Таму ў сваім выступленні на з'ездзе я расказаў пра канкрэтны вопыт нашай, беларускай арганізацыі, якая тварам павярнулася да «глыбінкі» або, як сёння гавораць, да малой радзімы. Што я маю на ўвазе? А той самы «беларускі варыянт», накіраваны на шырокую эстэтызацыю асяроддзя. Чаго тут грахі ўтойваць, мы ж «асталічыліся», усё ў нас адбываецца ў сталіцы, а ў выніку—поўная няўвага да «глыбінкі»! Там жа жывуць людзі, пазбаўленыя магчымасці ўпітваць у сябе мастацкія каштоўнасці. І ў той жа час там ёсць свае помнікі гісторыі і культуры, Вялікай Айчыннай вайны, прыроды, свае бібліятэкі, музеі і клубы... На жаль, сёння мы працуем усё яшчэ разгалінавана: мастакі—асобна, архітэктары—таксама, Фонд культуры—сам па сабе. Наспеў час гэтую бессістэмнасць ліквідаваць. Я расказаў дэлегатам з'езда, што ў Беларусі даўно працуе група архітэктараў і мастакоў, якая распрацоўвае эксперыментальную схему комплекснага архітэктурна-мастацкага пераўтварэння населеных пунктаў. Памятаеце «мазырскі варыянт»? Ідэя сама па сабе—выдатная! Аднак не ўсё атрымалася гладка. Першае, што перашкаджала, дык гэта заказы, якія ішлі самацёкам. Узровень заказаў на мастацкія работы звычайна вызначаўся, ды і цяпер вызначаецца, густам заказчыка, які, як правіла, далёка не ідэальны. Зразумела, што гэта біч для мастацтва. Дык вось, у сённяшняй сітуацыі, калі Мастацкі фонд БССР пераходзіць на поўны гаспадарчы разлік, дагаворы мы прапаноўваем заключаць з выканкомамі, якія ў план будаўніцтва ўключалі б мастацкія работы і прадугледжвалі б забеспячэнне і фінансаванне культурнага будаўніцтва. Гэта ўнясе планавасць у дзейнасць Мастацкага фонду, выключыць самацёк заказаў. Менавіта тут закладзены працэс сацыялістычнай прадпрымальнасці, ключ да асваення і рэалізацыі тых аднаго-двух працэнтаў па каштарысах капітальнага будаўніцтва, якія дазволены вядомай пастановай ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР «Аб мерах па далейшым развіцці выяўленчага мастацтва і ўзмацненні яго ролі ў камуністычным выхаванні працоўных»...

Некаторыя таварышы могуць спытаць, а ці не адыходжу я ад магістральнай лініі выяўленчага мастацтва? Упэўнены, не! У аснове мастацтва ляжыць аўтарская, асабістая рэалізацыя кожным мастаком сваёй творчай задачы. І ў гэтым—крытэрый яго адносін да жыцця, яго духоўная сутнасць. Яўсей Маісеенка ў сваім выступленні спаслаўся на старажытнагрэчаскага мысліцеля Платона: «Без мяне няма Грэцыі». І сапраўды, у гэтым і ёсць вышыня патрыятызму, у гэтым — неабходнасць Айчыне кожнага чалавека, у тым ліку мастака. Так што фраза «выяўленчае мастацтва сённяшняга дня» будзе гучаць фальшыва, дэмагагічна, калі яно не будзе мець сувязі з той самай «глыбінкай»...

У Андрэя Платонава ёсць словы: «Мы ідзём знізу, дапамажыце нам, верхнія». Хто гэтыя «верхнія»? Калі лічыць, што гэта тэарэтыкі, філосафы, дык іх тэорыі сёння не спрацоўваюць. Дарэчы, у размове аб сацыяльнай справядлівасці некаторыя тэарэтыкі дагаварыліся да таго, што бачаць адзінае выйсце ў тым, каб знайсці новую формулу сацыялізму. Я запярэчыў на з'ездзе тэарэтыкам: маўляў, не тэрмін «сацыялістычны рэалізм» вінаваты, а людзі, якія яго заблакіравалі дэмагогіяй.

Мастацтва належыць народу. Гэта так. Але што атрымліваецца на практыцы? Возьмем, напрыклад, Брэсцкую вобласць. Там у шэрагу калгасаў і саўгасаў пабудаваны магутныя мастацкія цэхі па стварэнні керамічнай пліткі і г. д. Але ж гэта антымастацкія рэчы! Афіцыйная статыстыка гаворыць, што да 90 працэнтаў мастацкіх работ у рэспубліцы сёння выконваецца шабашнікамі. З аднаго боку, гэта значыць, што наша сістэма Мастацкага фонду не спрацоўвае, з другога, праблема ўпіраецца ва ўзровень псіхалогіі кіруючых кадраў. Пытанне вельмі сур'ёзнае. Успомнім, першы Савецкі ўрад быў самым адукаваным у свеце. Толькі такі ўрад мог прыняць у 1918 годзе гістарычны план манументальнай прапаганды. У спіс помнікаў вялікім дзеячам сацыялізму і рэвалюцыі былі ўключаны 66 чалавек, у тым ліку—31 палітычны дзеяч і 35 — дзеячы навукі, культуры, мастацтва, сярод іх мастакі Рублёў, Кіпрэнскі, А. Іванаў, Урубель... А што ж сёння?

У Вышэйшай партыйнай школе нашы мастакі цяпер праводзяць своеасаблівы «лікбез» па пытаннях выяўленчага мастацтва, бо высветлілася, што амаль ніхто з кіраўнікоў прадпрыемстваў, гаспадарак, устаноў не дасведчаны ў мастацтве, не ведае ні нашай сістэмы Саюза мастакоў, ні таго, чым мы займаемся.

Далей. На з'ездзе я гаварыў пра тое, што называецца праблемай «кіраўнікоў і выканаўцаў». Цяжка паверыць, але факт: у Міністэрстве культуры краіны—толькі адзін прадстаўнік творчага саюза з'яўляецца членам калегіі! Упэўнены, што ў «мазгавы цэнтр» павінна ўвайсці як мага больш прадстаўнікоў усіх творчых саюзаў (дарэчы, гэта тычыцца і нашага міністэрства). Яны б вызначалі стратэгічныя задачы развіцця культуры. А то даходзіць часам да неверагоднага. Беларусь — член ААН, член ЮНЕСКА. Але ж каб павезці выстаўку за мяжу, мы павінны прасіць дазволу ў нейкага інспектара Міністэрства культуры СССР. Праўда, на з'ездзе міністр культуры краіны В. Г. Захараў паведаміў мне, што такая інструкцыя ўжо скасавана, што кожнай рэспубліцы дадзена права самастойна рашаць гэтыя пытанні.

VII з'езд мастакоў краіны, у адрозненне ад мінулых, праходзіў у атмасферы галоснасці. Выступленні, асабліва такія, як Д. Скулме, мелі палемічна завостраны, адкрыты, прынцыповы характар. Дэлегаты форуму вельмі занепакоены зніжэннем грамадскага аўтарытэту мастака, недастатковым пранікненнем мастацтва ў народныя масы, і як вынік, мы маем паток «масавага мастацтва», які патрафляе няразвітым густам непрафесійнымі, салоннымі, дылетанцкімі падробкамі. Востра стаяла пытанне ўдасканальвання выставачнай дзейнасці... Заўважу, што ў нас, у Саюзе мастакоў БССР, мы ўсё ж нешта спрабуем рабіць. Намецілася тэндэнцыя да перабудовы экспазіцыйных формаў, шукаем мы шляхі дэмакратызацыі, разнастаім масавую работу на выстаўках і на іх абмеркаваннях. Гэта, дарэчы, пацвердзіла правядзенне такіх выставак, як «Мастакі тэатра, кіно і тэлебачання», «Няміга-17»... На жаль, і ў нас, у рэспубліцы, праблем многа. Вось, напрыклад, лёс запаснікоў: толькі ў Дырэкцыі выставак Мастацкага фонду рэспублікі сёння пыліцца 10 000 твораў!

Прыгадаю зноў выступленне на з'ездзе старшыні праўлення Саюза мастакоў Латвіі Джэмы Скулме. Яна спаслалася на словы акадэміка Д. С. Ліхачова, які гаварыў, што XXI век павінен быць векам гуманітарнага мыслення, інакш яго не будзе ўвогуле. Я ж у сваім выступленні свядома звярнуўся да нашага XX стагоддзя. Спытаў дэлегатаў, ці ведаюць яны, што ЮНЕСКА назвала 1988—1998 гады «Дзесяцігодкай культуры» пад дэвізам «Культура неабходна асобе»? Не, пра гэта не ведалі. І тут няма нічога дзіўнага: наш друк запоўнены ў асноўным двума тэрмінамі — «благополучие» і «благосостояние». А дзе ж «благоразумие», «благовоспитанность», «благородство души человеческой», «благородство общества»? Сёння для ўсіх нас галоўнымі павінны стаць менавіта пытанні маральнасці, гуманізму. А яны неаддзельныя ад пытанняў мастацтва. Бо мастацтва—не забава, не спосаб рабіць грошы, гэта тая сфера дзейнасці чалавека, якая нясе ў будучыню маральныя каштоўнасці. А іх нам вельмі нестае сёння...

Вядома, крыўдна, што многае на з'ездзе, як кажуць, пайшло «ў трубу». Але, тым не менш, ніхто за нас наш поезд цягнуць не будзе. Праца з поўнай аддачай — толькі тады мы зможам узняцца на ўзровень задач перабудовы. Поўная ўзаемадапамога і ўзаемапавага — толькі тады мы зможам выбрацца з наезджанай каляіны. Пакуль жа бурныя дэбаты пра мастацтва больш важныя, аказваецца, чым сам факт мастацтва. Мы разважаем пра адзінства, а на справе—і страта сувязей, і эгаістычнасць групавых інтарэсаў. А толькі ж з Таленту, з Асобы пачынаецца мастацтва.

УЗЯЦЦА за пяро мяне змусіў матэрыял «Маладыя трымаюць экзамен», апублікаваны ў тыднёвіку «Літаратура і мастацтва» ў снежні мінулага года. Апавядалася ў ім пра вечар, што адбыўся 10 снежня па ініцыятыве і пры чынным удзеле Таварыства маладых літаратараў.

Лагічна памеркаваць, што гаворка ў ім павінна весціся пра творчасць маладых паэтаў, празаікаў і крытыкаў, з якой яны выступілі на вечары. Патрэба ў гэтым тым больш актуальная, калі ўлічыць, што пра створанае «Тутэйшымі» (гэта другая назва таварыства) у нас па сутнасці ніхто не пісаў. І ці трэба даводзіць, як патрэбна маладому творцу на пачатку дарогі ў літаратуру ўзважанае крытычнае слова старэйшых таварышаў.

Звернемся да артыкула, каб пераканацца, наколькі аб'ектыўны і справядлівы аўтар у ацэнцы вечара, у стаўленні да Таварыства маладых, якое ён прызнае дзіцём перабудовы, а, значыць, міжволі звязвае з ім будучыню нашай літаратуры. Дык якое ж у яго стаўленне да гэтай будучыні, да таго, што нарадзілася ў выніку перабудовы, галоснасці і дэмакратызацыі нашага жыцця?..

Аб'яднанне маладых узнікла пры Саюзе пісьменнікаў леташняй вясной. Мінула менш года — і вось ужо творчая справаздача ў Доме літаратара! Магло ўзнікнуць сумненне: ці не ранавата? Кажучы па шчырасці, рызыка праваліцца была вельмі істотнай і рэальнай. Уявім, вялікая зала, на якую яны замахнуліся, аказваецца пустой. Альбо такое: народ, расчараваўшыся, пакідае тую залу дачасна...

Кажу не проста так, а зыходзячы з рэальнага адчування становішча, бо даводзілася быць сведкам і першага, і другога. Таму, каб унікнуць прыкрых нечаканасцей, супрацоўнікі Дома літаратара часамі загадзя плануюць збор слухачоў-гледачоў, якіх у такіх выпадках прыводзяць сюды «пад канвоем», і яны змушаны адбываць павіннасць. Але, дальбог жа, не вельмі хораша выглядаюць такія «аматары» беларускай літаратуры, якія з абыякавай, а то і пагардлівай паставай «созерцают» тое, што дзеецца на сцэне.

Да крыўднага мала, вельмі мала ходзяць на вечары сваіх калег па творчай працы і самі пісьменнікі.

На сустрэчу з маладымі прыйшлі як аматары (у пераважна большасці студэнцкая моладзь), так і прафесійныя пісьменнікі розных узростаў. Пра прымус і арганізаванасць гаварыць не даводзіцца там, дзе народ, што называецца, валам валіў, не маючы магчымасці сесці, запаўняў праходы ў зале. І, за вельмі рэдкім выключэннем, усе заставаліся на месцах да канца, хоць вечар цягнуўся досыць доўга і меў два аддзяленні. Другое, дарэчы, таксама было літаратурным, а не канцэртным, чым, як вядома, вельмі часта публіка заваблівaецца і «прывязваецца» да сваіх месцаў.

Дык у чым жа прычына такой зацікаўленасці?

На гэта, на жаль, мы не знойдзем адказу ў артыкуле «Маладыя трымаюць экзамен». Аўтар нічога не сказаў пра гэты істотны момант, зрабіўшы выгляд, што нічога вартага ўвагі не адбылося. Выходзіць, нібыта ўсе вечары, прысвечаныя беларускай літаратуры, адбываюцца пры паўнюткіх залах?! Ці яго мала турбуе, хто і як цікавіцца нашай літаратурай і што трэба рабіць дзеля яе большай папулярызацыі? Аднак, мяркую, над гэтым варта задумацца адміністрацыі і арганізатарам вечароў у Доме літаратара. Мае значэнне, мабыць, каго і на які вечар запрашаць, як абвяшчаць зацікаўленых асоб, чые вечары і ў які час праводзіць і, галоўнае, ЯК іх праводзіць, каб людзям не было сумна, каб не ўзнікала невідочная сцяна адчужанасці паміж сцэнай і залай.

Менавіта імкненнем наблізіць слухача-гледача да сябе, ажывіць рэпертуар і вызначаўся згаданы вечар. Аднак гэта чамусь і не спадабалася аўтару нататак: «...літаратурны вечар,—зазначае ён,—падменьваўся чымсьці іншым — нечым накшталт капусніка, шоу, мітынгу... Карацей кажучы, наглядалася яўнае

ЗРОБЛЕНА ЗА ДВА ГАДЫ

Адбылося справаздачна-выбарчае пасяджэнне секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей СП БССР. З дакладам аб рабоце секцыі за два апошнія гады выступіў В. Рагойша, старшыня бюро секцыі. Дакладчык адзначыў ажыўленне перакладчыцка-выдавецкай дзейнасці ў апошнія гады, вялікую ролю ў гэтым працэсе такіх выдавецкіх серый, як «Паэзія народаў свету», «Паэзія народаў СССР», у якіх былі выдадзены творы О. Жупанчыча, В. Незвала, К. Хетагурава, А. Шасцінскага, Г. Віеру, А. Малдоніса і іншых. Як несумненны здабытак адзначыў В. Рагойша і выданне персанальных кніг перакладчыка. Такія кнігі выйшлі ў Р. Барадуліна, В. Сёмухі, Х. Жычкі. Вялікае значэнне, на думку дакладчыка, мае выданне твораў беларускай класікі ў перакладах на рускую мову, якое распачало выдавецтва «Мастацкая літаратура». Адзначалася вялікая роля ў папулярызацыі перакладной літаратуры альманахаў «Далягляды», «Братэрства», «Ветразь», а таксама штотыднёвіка «ЛіМ» і часопіса «Полымя». Вялікае значэнне для ажыўлення літаратурных узаемасувязей і перакладчыцкай дзейнасці ў рэспубліцы мела правядзенне ў мінулым годзе міжнароднага семінара перакладчыкаў з беларускай мовы, а таксама рэалізацыя ідэі выдання «Скарбаў сусветнай літаратуры» і шырокае абмеркаванне яго плана-праспекта.

На пасяджэнні выступілі сакратар СП БССР В. Зуёнак, Э. Агняцвет, П. Бітэль, М. Дубянецкі, В. Ніківаровіч, С. Панізнік, У. Папковіч, Я. Семяжон, М. Татур, С. Шупа, К. Шэрман, А. Яскевіч. Быў выбраны новы склад бюро секцыі, старшынёй абраны В. Рагойша.

НАШ КАР.

«змяшэнне жанраў», а ў мастацтве, як вядома, адчуванне жанру — важная ўмова поспеху».

Хочацца спытаць, што ж лічыць поспехам: ці аднастайнае чытанне вершаў у амаль што пустых залах, калі прысутныя вяла рэагуюць на пачутае, ці той малады імпэт, што панаваў на вечары «Тутэйшых», дзе зала і сцэна, за выключэннем асобных момантаў, уяўлялі адно цэлае?!

Відавочна, што традыцыйныя формы прапаганды, якія эксплуатаваліся на працягу дзесяцігоддзяў, даўно людзям апрыкрылі і набілі аскоміну. Ды і самі нашы паэты не заўсёды здольны раскрыць вартасці сваёй творчасці. У многіх ёсць выдатныя творы, але іх творцы ці то самі не адчуваюць, ці то не ўмеюць, ці то не хочуць праз унутраную душэўную аддачу данесці да слухача эмацыянальны сэнс — чытаюць невыразна, хутчэй не чытаюць, а спехам глытаюць тыя вершы. Пры такім выкананні слухач не толькі не атрымлівае эстэтычнай насалоды і не ўзрушваецца, а нават не можа добра ўцяміць, пра што быў той пачуты верш.

Маладыя трымаліся на сцэне годнасна, не было ў іхніх паставах няёмкасці, паныласці і прыгнечанасці — самой манерай выканання яны нібы сцвярджалі: мы — дзеці свайго народа, носьбіты яго спрадвечнага слова, яго лепшых традыцый, і таму нам няма патрэбы згінаць у паняверцы свае плечы, саромецца і прыніжацца. Адсюль пачуццё раскаванасці, намаганне непасрэднага кантакту з залай, імкненне праводзіць вечар нетрадыцыйна, уключаць моманты, для сяго-таго, як бачым, выпадковыя і непрыдатныя, але на самай справе вельмі істотныя і арганічныя ў кантэксце літаратурна-грамадскай праграмы, ажыццяўляць якую ўзяліся «Тутэйшыя».

Зробім, аднак жа, істотнае ўдакладненне: маладыя не з'яўляюцца трымальнікамі ісціны ў апошняй інстанцыі, яны, што называецца, толькі абмацваюць грунт і становяцца на ногі. І ў іх праграме, і ў іх творчасці, і ў правядзенні таго ж вечара было такое, што можа выклікаць пярэчанні і абудзіць спрэчку. Ды палеміка павінна быць канструктыўнай, весціся доказна і памяркоўна, бо інакш яна не толькі не паспрыяе ўраўнаважанню пазіцый маладых, але падштурхне іх на крайнасці.

Сказанае датычыць не толькі Таварыства маладых літаратараў, але і ўвогуле нашай моладзі, якая ўсё больш пазбаўляецца пасіўнасці, праяў манкуртызму, што досыць шырока панавалі і, на жаль, усё яшчэ пануюць у яе асяроддзі, гуртуецца ў патрыятычныя суполкі і выходзіць на шлях свядомай грамадскай дзейнасці.

У час падтрымаць жывыя парасткі, даць магчымасць ім акрыяць і ўскаласіцца, дбайнай рукой павырываць пустазелле — ці ж не ў гэтым заключаецца грамадзянскі абавязак тых, хто так ці інакш асэнсоўвае праблемы сучаснай моладзі ў кантэксце змен, што адбываюцца ў нашай краіне?

Відавочнай несправядлівасцю, як і дэмагогіяй, фальшам і хлуснёй моладзь не пераканаеш і не перацягнеш на свой бок — наадварот, адпрэчыш. Каб табе паверылі, патрэбна логіка ўзважаных і пераканаўчых доказаў. З такіх меркаванняў і ацэньваем матэрыял «Маладыя трымаюць экзамен».

Аўтар дае пералік усяго, што «засмучала і бянтэжыла прысутных». Паводле яго трактоўкі выходзіць, што зала адмоўна ўспрымала выступленні «Тутэйшых», і таму даводзіцца толькі здзіўляцца, як у такой узаемаадчужанай атмасферы адны здолелі выступаць, а другія трываць тое, што ім яўна не імпанавала, з чым яны рашуча не пагаджаліся. Хіба такое магчыма? Ці былі мы сведкамі рэдкага ўнікальнага факта ўзаемапаразумення на працягу некалькіх гадзін?

Як ацэньвае аўтар «ЛіМа» некаторыя моманты вечара?

Выступілі на вечары дзеткі. Тут бы і парадавацца, як хораша прагучала беларускае мастацкае слова ў іхніх вуснах. Ды не, не радуе, а раздражняе сам факт прысутнасці дзяцей з беларускага садка на вечары. «Толькі ж,— усклікае ён,—пры чым тут яны, гэтыя дзеткі? Навошта і хто прымусіў іх спехам развучваць і чытаць тут не надта выразныя, выпадковыя вершыкі?»

Але чаму спехам, чаму выпадковыя і чаму прымусіў? Ці мо аўтар разумее выхаванне і навучанне як нейкую дзіцячую дэмакратыю і самакіраванне, паводле чаго дзеці самі вырашаюць, што ім вучыць, дзе і перад кім выступаць?!

Найбольшае недаўменне аўтара (а не залы, як сцвярджае ён) выклікала тое, «што адзін белагаловы хлопчык быў пакінуты на сцэне і пасаджаны ў прэзідыум». Гэта ж трэба такое, прэзідыум і, раптам... маленькі белагаловы хлопчык! «...якая роля адводзілася хлопчыку, так і засталося невядома».

Пры асэнсаванні другога факта, факта выканання на вечары верша М. Багдановіча, крытычнасці ў аўтара не паменшала. Тонам строгага экзаменатара ён патрабуе ад «Тутэйшых» адказаць: «Які сэнс укладвалі яны ў радкі верша М. Багдановіча, не пытаючыся ў яго (у верша ці ў М. Багдановіча?—Я. Л.) дазволу?» Во як: адказвайце— і ўсё! І адкуль гэта раптам узялося, што трэба пытаць у класікаў дазволу на выкананне іх твораў?! Іх спадчына на тое і з'яўляецца духоўным нацыянальным скарбам, каб ім мог карыстацца кожны, хто мае ў гэтым патрэбу.

Кінуты «Тутэйшым» папрок і за тое, што яны праігнаравалі «магчымасць дыялога з пісьменнікамі розных пакаленняў, якіх нямала было ў зале». Што тут маецца на ўвазе?

На гэтым я мог бы і скончыць свае нататкі, але, дзеля аб'ектыўнасці, хачу дабавіць, што ў асобных месцах аўтар карэспандэнцыі мае рацыю. Тут жа аспрэчвалася яго тэза наконт таго, маюць ці не маладыя права выконваць той ці іншы твор класікаў, у прыватнасці, твор высокага грамадзянскага і эмацыянальнага напружання, славутую багдановічаўскую «Пагоню». Прызнаючы неад'емным такое права, цалкам пагаджаюся з заўвагай аўтара наконт неправамернасці замены ў гэтым класічным вершы слова «літоўскую» на «крывіцкую» — вось гэтага рабіць маладым, ды і ўвогуле нікому не дазволена.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

ЭКЗАМЕНАТАРЫ, БУДЗЕМ СПРАВЯДЛІВЫМІ!

Размовы на вечары пра «залатыя вякі» ўяўляюцца мне досыць схаластычнымі і пазбаўленымі ведання канкрэтных гістарычных фактаў, глыбокага разумення заканамернасцей развіцця грамадскіх працэсаў. Калі глядзець праўдзе ў вочы, то трэба прызнаць, што гэтых «залатых» вякоў не было і, мабыць, ніколі не будзе. І не пра іх нам сёння трэба марыць, а імкнуцца цвяроза разабрацца ў тых рэальных супярэчнасцях, якія заўсёды перажывала і цяпер перажывае наша нацыя ў сваім нялёгкім развіцці.

Што тычыць вымаўлення мяккага «л» у словах тыпу «глёбус», «плятформа», «кляса», то я таксама не з'яўляюся прыхільнікам, кажучы словамі аўтара артыкула, такой рэанімацыі. Бо гэтыя «глёбусы» — усё ж не прыкметы «шчырай» беларускасці, а сведчанне ўплываў польскай мовы, якія, дарэчы, і па сёння трывала бытуюць у некаторых нашых паўночна-заходніх гаворках. Але сёй-той з маладых, мабыць, думае інача і таму з падкрэсленай зацятасцю ўжывае адзначаныя асаблівасці, лічачы, што ў іх арганічна ўвасабляецца спрадвечны дух роднай мовы. Іх жа апаненты — на ўвазе, зразумела, маецца не толькі «наш кар.» — з няменшай зацятасцю выступаюць супраць гэтага, нібыта клапоцячыся пра чысціню беларускай мовы.

Вось такія мае меркаванні наконт артыкула «Маладыя трымаюць экзамен» (па-беларуску, дарэчы, правільней будзе здаюць, бо трымаць экзамен — відавочная калька з рускай мовы).

Аўтар, верагодна, не пагодзіцца са сказаным тут. Што ж, у яго ёсць магчымасць паспрачацца, ды я зусім і не прэтэндую на трымальніка ісціны ў апошняй інстанцыі. Проста выказаўся як адзін з тых, хто ў той снежаньскі вечар апынуўся ў зале Дома літаратара, шчыра радаваўся разам з усімі поспехамі «Тутэйшых» і засмучаўся іх пралікамі. Так, вершы адной паэткі асабіста мне падаліся рацыяналістычна-халоднымі, эмацыянальна засушанымі, некаторых жа іншых — па-мастацку кволымі. Разам з усімі я быў узрушаны ўрыўкам з аповесці таленавітага празаіка У. Федарэнкі і перажываў за У. Сцяпана, які зацягнуў чытанне ўвогуле цікавага, але абсалютна не дастасаванага для чытання са сцэны апавядання. Але не будзем забывацца, што перад намі моладзь, у якой, як кажуць, усё яшчэ наперадзе. Таму і не варта ўзводзіць асобныя пралікі ў ранг чагосьці такога, што вызначае сутнасць Таварыства маладых літаратараў. Тым больш, зразумела, недаравальна прыпісваць маладым тое, чаго ў іх няма.

Нататка пра вечар маладых называлася, як я ўжо нагадваў, «Маладыя трымаюць экзамен». Таму свае развагі і канчаю пажаданнем на будучае: экзаменатары, будзьце справядлівымі!

Заклікаю, а самога апаноўвае роспач: ці будзем?..

Яўген **ЛЕЦКА**,
член камісіі па рабоце з маладымі СП БССР.

• • •

АД РЭДАКЦЫІ. Ліст Яўгена Лецкі—не адзіны водгук на заметку «Маладыя трымаюць экзамен». Заявілі «пратэст», у пісьмовым выглядзе, прадстаўнікі аб'яднання «Тутэйшыя». Прыслалі лісты літаратуразнавец, выкладчык Гродзенскага універсітэта А. Пяткевіч, археолаг, супрацоўнік Інстытута гісторыі АН БССР М. Крывальцэвіч, інжынер ВА «Інтэграл» С. Дычок, мастак Г. Лойка. Адгукнуліся як тыя, хто прысутнічаў на вечары і мог меркаваць аб ім па асабістым уражанні (урач А. Быкава, фізік М. Саскевіч, студэнт Ю. Лаўрык), так і нашы іншагародня чытачы, якія на літаратурным вечары не прысутнічалі і толькі чыталі і чулі пра яго (І. Карнач і А. Крачкоўская з Гродна, Г. Шаўцоў са Слуцка і інш.). Рэдакцыя не лічыць, што ацаніла вечар маладых найлепшым чынам (ці магчымыя ўвогуле такія ідэальныя ацэнкі, асабліва калі яны выказваюцца ў форме газетнай інфармацыі!) і падзяляе асноўны пафас, асноўныя моманты артыкула Я. Лецкі, прымае таксама некаторыя меркаванні, выказаныя ў іншых лістах. Але многае ў іх—і па тоне, і па сутнасці,—мякка кажучы, бянтэжыць, наводзіць на сумны роздум. Некаторыя з чытачоў, напрыклад, заўважылі ўсе да адной карэктарскія памылкі («с» замест «з», слова «тутэйшыя» з малой літары), але ў сваім святым абурэнні чамусьці не заўважылі такую «дробязь», як станоўчую, нават высокую ацэнку газетай творчасці маладых, творчай часткі вечара («І знаёмства адбылося. Яно было сапраўды цікавае...» і г. д.). Яшчэ адзін характэрны для многіх водгукаў штрых—аўтары іх у адзін голас грозна пытаюцца-дапытваюцца ў газеты: хто аўтар нататкі!! Хто гэта схаваўся за подпісам «наш кар.»!! Падаць, маўляў, яго сюды, мы з ім разбяромся! На галаву нашага беднага карэспандэнта сыплюцца, мала сказаць, моцныя слоўцы і выразы—словы абразлівыя, грубая лаянка (апошняя ў адным, праўда, ананімным лісце), палітычныя абвінавачванні.

Паспрабуем даць некаторыя, можа, неабходныя тлумачэнні, унесці, як кажуць, яснасць. Ну хаця б наконт гэтага самага подпісу «наш кар». Па-першае, чаму гэтая звычайная для нашага друку, у тым ліку і для «ЛіМа», для кожнага амаль яго нумара, форма подпісу выклікала такую яўна нездаровую цікавасць, такую пільную ўвагу! Па-другое, няўжо справа не ў тым, што і як гаворыцца, а ў тым, хто гаворыць! Але ж гэта тады ўжо размова не па сутнасці, тады ўжо падмяняецца прадмет спрэчкі.

Падмена... Так, іменна да гэтага прыёму не-не ды і звяртаюцца аўтары некаторых лістоў. І яшчэ—да перакручвання, свядомага або несвядомага скажэння той або іншай заўвагі лімаўскага аўтара. Яго ацэнку вечара як «мерапрыемства», яго выказванні пра асобныя перыпетыі сустрэчы нашы чытачы блытаюць—галоўная падмена—з ацэнкай твораў маладых, з прынцыповымі адносінамі да іх творчасці, іх грамадскай працы. Карэспандэнт выказаў сумненне, ці абавязкова было ўключаць у праграму вечара з'яўленне на сцэне дзяцей (вечар жа літаратурны, праграма і без таго вялікая), а яму кажуць: не любіш дзяцей, пра будучыню не клапоцішся. Паколькі ініцыятары вечара прапанавалі зале ўставанне і спяванне «Пагоні», аўтар заметкі спрабуе ўдакладніць: «Верш «Пагоня»—гэта гімн маладых, ці што!»; гэтак далікатна, не націскаючы, не ацэньваючы, пытае ўслых: «Ці мела прамое дачыненне да літаратурнага вечара зачытванне са сцэны адозвы наконт «вальнага сойма»!; у тым жа, не ў катэгарычным зусім, не ў асуджальным, а ў запытальным тоне ўдакладняе сцвярджэнне наконт «залатых вякоў»,—а чытачы папракаюць яго, аўтара заметкі, у недахопе патрыятызму, у неразуменні зместу верша Багдановіча, у тым, што «наш кар.» (хоць ён і ўзяў слова «палітызаваць» у двукоссе) адмаўляе маладым у праве быць патрыётамі, грамадзянамі, сацыяльна актыўнымі людзьмі і г. д. А Аляксей Пяткевіч, хоць сам на вечары і не прысутнічаў, абвінавачвае аўтара заметкі ў падазронасці да маладых і іхняга выступлення, у нейкіх «намёках, праўда, асцярожных», у імкненні «шукаць скрыты сэнс» і да т. п.

Тут мы хацелі б зрабіць адно ўдакладненне: калі аўтар заметкі нагадаў гісторыю ўзнікнення верша «Пагоня», прывёў аўтограф самога Багдановіча, то гэтым самым ён хацеў толькі падкрэсліць, што бяздумнае прыцягванне за вушы мінулага—не лепшы спосаб вырашэння надзённых праблем. І яшчэ адно ўдакладненне. Карэспандэнт «ЛіМа» меў неасцярожнасць заўважыць, што на вечары ігнаравалася «магчымасць дыялогу з пісьменнікамі розных пакаленняў». Заўвага гэтая таксама выклікала дружнае абурэнне ў чытачоў. Чаму! Не зусім зразумела. Праўда, некаторыя чытачы, у прыватнасці, Г. Лойка, выказаліся ў тым духу, што, маўляў, маладым ніякі дыялог не патрэбен, тым больш з рознымі «прыкарытнымі» (ад слова «карыта»). Ды гэта ўжо другая размова...

Што датычыць заклікy Яўгена Лецкі быць справядлівымі ў ацэнках, то мы тут згодны, толькі з невялічкай агаворкай, справядлівасць у дадзеным выпадку—гэта не кампліментаршчына, гэта—уважлівыя, чулыя, але падзелавому прынцыповыя адносіны.

ПЕРАКЛАДЫ

Эрых ФРОМ

Мастацтва любові

Эрых Фром (1900—1980)—вядомы амерыканскі псіхолаг, філосаф, сацыёлаг, чыё імя пакуль што вядома ў нашай краіне толькі вузкаму колу спецыялістаў, хаця яго творы заслугоўваюць, каб з імі пазнаёмілася і больш шырокая чытацкая аўдыторыя. Фром належыць да тых вучоных-гуманістаў, што змагаліся за вызваленне чалавечай свядомасці ад улады зманлівых ідэалаў аўтарытарызму, у якім бы абліччы ён ні выступаў. На ўласным вопыце Фрому давялося зведаць антычалавечую сутнасць фашызму, у 1933 г. ён вымушаны быў эмігрыраваць з Германіі ў Амерыку і застаўся там назаўсёды. З выкрываўчай суровай крытыкай фашысцкай сістэмы і яе «правадыра» Гітлера выступіў Фром ужо ў 1941 г. у сваёй кнізе «Уцёкі ад свабоды».

Марксава вучэнне аб адчужанасці чалавека ад сваёй існасці было плённа ўспрынята Фромам у справе аналізу буржуазнага грамадства і ўмоў існавання асобы ў сацыяльных структурах, пазбаўленых сацыяльнай справядлівасці і магчымасцяў належнага духоўнага развіцця. Папулярнасці ягоных кніг сярод шматлікіх чытачоў садзейнічала глыбокае разуменне аўтарам унутранага свету чалавека, ягоных праблем і надзей, ягонага права на свабоду, скажэнняў псіхічнага жыцця, абумоўленых заганамі сучаснага грамадства. Кнігі Фрома належалі да ліку бестселераў, некаторыя з іх перавыдаваліся амаль 20 разоў. Найбольш славутыя сярод іх—«Здаровае грамадства», «Чалавек для сябе», «Уцёкі ад свабоды», «Рэвалюцыя надзеі» і іншыя. Да іх належыць і «Мастацтва любові», урывак з якой прапануецца чытачу ў маім перакладзе.

Ларыса ЧАРНЫШОВА.

...ПРАКТЫКАВАННЕ кожнага мастацтва мае пэўныя агульныя патрабаванні незалежна ад таго, датычыцца гэта медыцынскага мастацтва альбо любові... Калі хтосьці хоча стаць майстрам, усё ягонае жыццё павінна быць падпарадкавана абранаму мастацтву альбо зрэшты цесна звязана з ім. Уласная асоба таксама робіцца дзейсным чыннікам у гэтым практыкаванні, і яе неабходна падтрымліваць у адпаведнай для выканання сваіх абавязкаў форме. У дачыненні мастацтва любові гэта азначае, што той, хто імкнецца стаць майстрам, павінен пачаць з практыкавання **дысцыпліны, засяроджанасці, цярпення** ўва ўсіх сферах свайго жыцця... Сутнасць дысцыпліны складаюць не нейкія звонку навязаныя правілы, а здзяйсненне ўласнай волі чалавека ў такіх паводзінах, калі дысцыплінаванасць успрымаецца ім як нешта прыемнае, і тады пры ўсякім адхіленні ад дысцыпліны адразу адчуваецца яе нястача. Адна з заганаў нашага заходняга разумення дысцыпліны (як і ўсякай дабрачыннасці) — гэта меркаванне, што яна павінна быць чымсьці пакутніцкім, і толькі калі гэта пакута дысцыпліны прысутнічае, тады значыцца «ўсё добра». Усход даўно зразумеў, што добрае для чалавека—для яго цела і духа—павінна быць прыемным, хоць бы напачатку і давялося пераадолець пэўныя перашкоды.

Засяроджанасць куды больш цяжкая справа для практыкавання ў нашай культуры, дзе ўсё, здаецца, накіравана супраць магчымасці засяроджанасці. Самы галоўны крок у навучанні засяроджанасці—гэта здолець заставацца сам-насам без чытання, слухання радыё, курэння і выпіўкі. Можна навучыцца засяроджанасці ва ўсім, чым бы чалавек ні займаўся,—у слуханні музыкі, чытанні кнігі, у назіранні за чымсьці. Таму, што робіш у дадзены момант, належыць аддавацца цалкам. Калі засяродзіцца, то не мае значэння, што рабіць: як важныя, так і няважныя рэчы набываюць новае вымярэнне, таму што на іх скіравана ўся ўвага. Каб навучыцца засяроджанасці, трэба пазбягаць, наколькі магчыма, трывіяльных размоў, інакш кажучы, размоў неістотных. Калі два чалавекі размаўляюць пра дрэвы, якія яны абодва ведаюць, альбо пра смак хлеба, які яны разам елі, альбо пра агульныя справы, то такая размова можа быць істотнай, калі яны душой адчуваюць, пра што гавораць, а не перакідваюцца абыякавымі словамі; з другога боку, гаворка можа датычыцца пытанняў палітыкі альбо рэлігіі і ўсё роўна заставацца трывіяльнай. Так адбываецца, калі два чалавекі гавораць штампамі, калі яны не ўкладваюць душы ў тое, пра што вядуць размову. Я павінен тут дадаць, што наколькі важна пазбягаць трывіяльных размоў, настолькі ж важна пазбягаць дрэннай кампаніі. Пад дрэннай кампаніяй я разумею не толькі людзей злосных і шкодных: іх кампаніі трэба пазбягаць таму, што яны атручваюць атмасферу і прыгнятаюць. Я маю на ўвазе таксама кампанію «жывых трупаў», людзей, чый дух змярцвеў, хоць цела працягвае жыць; людзей з трывіяльнымі думкамі і размовамі, якія балбочуць замест таго, каб гаварыць, і якія вымаўляюць меркаванні-штампы замест таго, каб думаць самастойна. Аднак не заўсёды магчыма ды і неабходна пазбягаць кампаніі такіх людзей. Калі не адзывацца так, як яны чакаюць,—вымаўляючы штампы і трывіяльнасці,—гаварыць прама і па-чалавечаму, то часта здараецца, што такія людзі мяняюць свае паводзіны, часам ад здзіўлення перад чымсьці нечаканым.

Быць засяроджаным у адносінах з іншымі людзьмі—гэта значыць у першую чаргу ўмець слухаць. Большасць людзей слухаюць іншых альбо нават даюць парады, фактычна не слухаючы. Яны не прымаюць усур'ёз словы іншага чалавека, яны не прымаюць усур'ёз і свае ўласныя парады. У выніку размова стамляе іх. Яны падлягаюць ілюзіі, што стаміліся б яшчэ болей, калі б слухалі засяроджана. Але тут якраз наадварот. Усялякая дзейнасць, калі яна ажыццяўляецца засяроджана, абуджае чалавека (хаця ў астанку і прыходзіць натуральная і карысная стомленасць). У той жа час усялякая незасяроджаная дзейнасць усыпляе—хаця ў астанку яна і не дае заснуць на схіле дня.

Быць засяроджаным—гэта значыць цалкам знаходзіцца ў цяперашнім часе, тут і зараз, а не думаць пра наступную справу ў той момант, калі трэба правільна дзейнічаць менавіта зараз. Няма неабходнасці нагадваць, што засяроджанасць патрабуецца болей за ўсё тым, хто любіць адно аднаго. Яны павінны навучыцца быць блізкімі адно аднаму, не раскідваючыся ў шматлікіх напрамках, як гэта звычайна здараецца. Пачынаць вучыцца засяроджанасці цяжка: будзе здавацца, што гэтай мэты ніколі не дасягнуць. Наўрад ці трэба нагадваць, што тут спатрэбіцца **цярпенне.** Калі забыцца, што ўсё патрабуе часу, і намагацца фарсіраваць справу, то, сапраўды, ніколі не дасягнеш поспеху ні ў авалоданні засяроджанасцю, ні ў мастацтве любові. Каб зразумець, што такое цярпенне, дастаткова паглядзець, як вучыцца хадзіць дзіця. Яно падае, зноў падае і ўсё ж працягвае рабіць новыя спробы, удасканальваецца, пакуль аднойчы не пойдзе роўна. Чаго мог бы дасягнуць дарослы чалавек, калі б ён валодаў цярпеннем дзіцяці і яго засяроджанасцю на сапраўднай мэце!

Нельга навучыцца засяроджанасці, калі не ўмееш адчуваць сябе самога. Што гэта значыць? Няўжо трэба ўвесь час думаць аб сабе, «аналізаваць» сябе? Калі б размова ішла пра тое, што значыць адчуваць аўтамабіль, гэта няцяжка было б растлумачыць. Сапраўды, кожны, хто водзіць аўтамабіль, адчувае яго. Ён заўважае нават маленькі, непрывычны стук, а таксама самыя нязначныя змены пры выключэнні рухавіка. Гэтак жа сама шафёр адчувае змены паверхні дарогі і руху машын, што ідуць наперадзе і ззаду. Аднак жа ён не думае пра ўсё гэта; ягоны розум знаходзіцца ў стане рэлаксаванай пільнасці, чуйны да ўсіх істотных змен таго, на чым ён засяроджаны,—бяспечна весці аўтамабіль.

Калі б мы хацелі даведацца, як адчуваць іншага чалавека, то самы лепшы прыклад нам падала б адчувальнасць і спагадлівасць маці да свайго дзіцяці. Яна заўважае ўсе цялесныя змены, патрэбы, трывогі дзіцяці яшчэ да таго, як яны адкрыта праявяцца. Яна абуджаецца ад плачу свайго дзіцяці, тады як іншыя, нават больш моцныя гукі не здолелі б яе абудзіць. Усё гэта азначае, што яна адчувае праявы жыцця дзіцяці, не будучы ахопленай трывогай і неспакоем, а ў стане пільнай раўнавагі, адчувальная да ўсякага самага малога сігналу, зыходзячага ад дзіцяці. Такім чынам можна адчуваць і сябе самога. Напрыклад, калі ўсведамляеш сваё пачуццё стомленасці альбо прыгнечанасці, то замест таго, каб паддавацца ім і падтрымліваць маркотнымі думкамі, якія заўсёды ёсць напагатове, трэба спытаць сябе: «У чым справа? Чым я прыгнечаны?» Тое ж самае трэба рабіць, калі заўважаеш, што ты раздражнёны альбо раззлаваны, альбо хочаш пафантазіраваць ці якім іншым чынам збегчы ад сябе самога. У кожным з гэтых прыкладаў важна ўсвядоміць іх, а не растлумачваць іх як бог на душу пакладзе, тысяча і адным спосабам. Больш таго, трэба быць чуйным да свайго ўласнага ўнутранага голасу, які скажа — часта вельмі ціхенька, ледзь чутна,—чаму мы ўстрывожаныя, прыгнечаныя, раздражнёныя.

Звычайна чалавек успрымае свае цялесныя працэсы, заўважае змены ў іх і нават невялічкі боль; такі від цялеснай адчувальнасці даволі лёгка зведаць, паколькі большасць людзей мае вопыт добрага самаадчування. Куды больш цяжкая справа—такая ж адчувальнасць да ўласных духоўных працэсаў, таму што шмат людзей ніколі не ведалі чалавека, які жыве па-сапраўднаму. Яны прымаюць за норму псіхічнае жыццё сваіх бацькоў і блізкіх, альбо сацыяльнай групы, у якой нарадзіліся; і пакуль самі не адрозніваюцца ад іх, то адчуваюць сябе нармальна і не зацікаўлены ў якіхсьці назіраннях. Ёсць шмат людзей, якія не бачылі, напрыклад, чалавека, які па-сапраўднаму любіць, альбо чалавека чэснага, адважнага, засяроджанага. Цалкам відавочна, што каб зрабіцца адчувальным да сябе самога, трэба мець вобраз паўнацэннага здаровага чалавечага жыцця. А як атрымаць такую адчувальнасць, калі яе не было ні ў дзяцінстве, ні пазней? Зразумела, што на гэтае пытанне няма простага адказу, але само яно звяртае ўвагу на адзін вельмі варты крытыкі аспект сістэмы нашага выхавання.

Хоць мы вучым ведам, аднак пакідаем без увагі такое выхаванне, якое ў вышэйшай меры важна для развіцця чалавека: выхаванне, якім можа быць простая прысутнасць побач сталага, здольнага да любові чалавека. У папярэдніх эпохах нашай культуры, альбо ў Кітаі і Індыі найбольш паважаным чалавекам быў чалавек высокіх духоўных якасцей. Настаўнік быў не толькі, і нават не ў першую чаргу, крыніцай ведаў, яго прызначэннем было даць пэўныя чалавечыя арыентацыі... Кіназоркі, выканаўцы песень, палітычныя агітадальнікі, важныя бізнесмены і дзяржаўныя фігуры—вось цяперашнія ўзоры для пераймання. На гэтую ролю іх часта высоўвае тое, што ім пашанцавала дабіцца вядомасці. І ўсё ж становішча ўяўляецца не такім ужо безнадзейным. Калі ўлічыць той факт, што такі чалавек, як Альберт Швейцар, здолеў стаць вядомым у Злучаных Штатах, калі ўявіць, як многа ёсць магчымасцей пазнаёміць нашу моладзь з існуючымі сёння і гістарычнымі асобамі, жыццё якіх з'яўляецца доказам таго, чаго здольныя дасягнуць сапраўдныя людзі, а не пацяшальнікі ў шырокім сэнсе гэтага слова, калі ўспомніць пра вялікія творы літаратуры і мастацтва ўсіх часоў, то высветліцца, што ёсць шанс стварыць слушнае ўяўленне аб сапраўдным чалавечым жыцці, а значыць, і адчувальнасць да нягоднага жыцця. Калі ж мы не здолеем садзейнічаць такому ўяўленню, тады мы сапраўды сутыкнёмся з верагоднасцю перарыва ўсёй нашай культурнай традыцыі. Гэта традыцыя галоўным чынам грунтуецца на перадачы не пэўных відаў ведання, а пэўных відаў чалавечых рыс. Калі наступныя пакаленні ніколі больш не ўбачаць гэтых рыс, то культура пяці тысячагоддзяў пойдзе марна, нават калі яе веды будуць перададзены далей і развіты.

Пакуль што я разглядаў рэчы, неабходныя для практыкавання ўсякага мастацтва. Зараз я збіраюся разглядзець якасці, якія маюць выключнае значэнне для здольнасці любіць. У адпаведнасці з тым, што я казаў аб прыродзе любові, галоўную ўмову для дасягнення любові складае пераадоленне ўласнага нарцысізму. Нарцысіцкая арыентацыя — гэта арыентацыя, пры якой чалавек лічыць рэчаіснасцю толькі тое, што адбываецца ў ім самім, у той час як праявы вонкавага свету не маюць для яго каштоўнасці самі па сабе, а ўспрымаюцца толькі з пункту гледжання іх карыснасці альбо небяспечнасці для яго. Полюс, супрацьлеглы нарцысізму, гэта аб'ектыўнасць: яна з'яўляецца здольнасцю бачыць людзей і рэчы такімі, якія яны ёсць, аб'ектыўна, а таксама адрозніваць гэтую аб'ектыўную карціну ад карціны, сфарміраванай уласнымі жаданнямі альбо страхамі. Усе формы псіхозаў дэманструюць крайнюю няздольнасць да аб'ектыўнасці. Для вар'ята адзіная рэчаіснасць тая, якая існуе ў ім самім, рэчаіснасць ягоных страхаў і жаданняў.

Менш экстрэмальныя—ці, магчыма, толькі менш відавочныя скажэнні сустракаюцца ў штодзённых адносінах паміж людзьмі. Як многа бацькоў рэагуюць толькі на тое, ці паслухмянае іх дзіця, ці дае яно ім радасць, ці можна ім ганарыцца і гэтак далей, замест таго, каб успрымаць альбо хоць бы зацікавіцца тым, што адчувае само дзіця. Як многа мужоў лічаць сваіх жонак тыранкамі толькі таму, што прывычка да матчынай паблажлівасці змушае іх разглядаць кожнае патрабаванне жонкі як абмежаванне ўласнай свабоды. Як многа жонак лічаць сваіх мужоў дурнымі альбо недарэкамі толькі таму, што яны не адпавядаюць фантастычнаму вобразу бліскучага прынца, створанаму імі ў дзяцінстве.

Прыслоўем ужо зрабілася адсутнасць аб'ектыўнасці ў адносінах да іншых народаў. Што ні дня ў іншым народзе адкрываюць усё новыя рысы сапсаванасці, жорсткасці ў той час, як свой народ увасабляе ўсё самае лепшае і высакароднае. Кожны ўчынак ворага ацэньваецца па адным крытэрыі. Кожны ўласны—па іншым. Нават добрыя ўчынкі непрыяцеля лічацца знакамі асаблівых д'ябальскіх хітрыкаў, маючых на мэце ашукаць нас і ўвесь свет, у той час як нашы дрэнныя ўчынкі прызнаюцца неабходнымі і апраўдваюцца нашымі высакароднымі мэтамі, якім яны быццам бы служаць. На самай справе, калі прасачыць за адносінамі паміж народамі, як і паміж індывідамі, можна прыйсці да высновы, што аб'ектыўнасць тут з'яўляецца выключэннем, а большая альбо меншая ступень нарцысіцкага скажэння—правілам. Здольнасць думаць аб'ектыўна—гэта разумнасць; эмацыянальная ўстаноўка, якая грунтуецца на разумнасці,—гэта лагода... Лагода і аб'ектыўнасць непадзельныя ад любові. Я не магу быць па-сапраўднаму аб'ектыўным у сваёй сям'і, калі я не магу быць аб'ектыўным да чужых людзей, і наадварот... Калі нехта хоча захаваць аб'ектыўнасць да любага

чалавека і мяркуе пры гэтым, што без яе можна абысціся ў адносінах да ўсяго астатняга свету, ён хутка пераканаецца, што прайграе як у першым, так і ў другім выпадку.

...Практыкаванне мастацтва любові патрабуе практыкавання **веры...** Каб хоць крыху наблізіцца да разумення праблемы веры, трэба зрабіць адрозненне паміж рацыянальнай і ірацыянальнай верай. Пад ірацыянальнай верай я разумею веру ў чалавека альбо ідэю, якая грунтуецца на ўласным падпарадкаванні ірацыянальнаму аўтарытэту. Рацыянальная вера, наадварот, гэта пераканасць, крыніцай якой з'яўляецца наш уласны вопыт мыслення і адчування. Рацыянальная вера гэта перш за ўсё не вераванне ў штосьці, а сталасць і стойкасць, уласцівыя нашым перакананням. Вера гэта рыса характару, яна пранікае ўсю асобу, а не з'яўляецца нейкай асаблівай верай у штосьці.

...Мысленне і разважанне не з'яўляюцца адзінай сферай вопыту, дзе праяўляецца рацыянальная вера. У сферы чалавечых адносін вера складае неабходны элемент усякага сур'ёзнага сяброўства альбо любові. «Мець веру» ў іншага чалавека гэта значыць быць упэўненым у надзейнасці і нязменнасці яго фундаментальных установак, у самой сутнасці яго асобы, у яго любові. Я маю на ўвазе не тое, што чалавек не можа мяняць свае меркаванні, але што яго асноўныя матывацыі застаюцца аднымі і тымі ж; напрыклад, што яго павага да жыцця і чалавечай годнасці стварае частку яго самога і не можа змяніцца.

Такім жа чынам мы верым у саміх сябе. Мы ўсведамляем існаванне нашага ўласнага «я», нязменнай сутнасці нашай асобы, што захоўваецца на працягу ўсяго нашага жыцця насуперак розным абставінам і не залежыць ад пэўных перамен у меркаваннях і пачуццях. Гэта сутнасць азначаецца словам «я» і стварае аснову нашага пераканання ва ўласнай аўтэнтычнасці. Калі мы не маем веры ў трываласць свайго «я», наша пачуццё аўтэнтычнасці бурыцца і мы робімся залежнымі ад іншых людзей, будучы на іх уяўленнях пра нас уласнае пачуццё аўтэнтычнасці. Толькі чалавек, які мае веру ў сябе, здольны верыць у іншых, таму што толькі ён можа быць упэўнены, што будзе ў будучым такім жа самым, як і сёння, а значыцца, будзе адчуваць і паводзіць сябе так, як і зараз. Вера ў сябе гэта ўмова нашай магчымасці абяцаць, і паколькі, як казаў Ніцшэ, чалавека можна акрэсліць па ягонай здольнасці абяцаць, то вера з'яўляецца адной з умоў чалавечага існавання. Што датычыцца любові, дык тут вера ва ўласную любоў і яе здольнасць абуджаць любоў у іншым чалавеку, а таксама вера ў яе трываласць мае вялікае значэнне.

Другое значэнне веры ў чалавека звязана з верай у магчымасці іншых людзей. Найбольш простая форма яе праяўлення гэта вера маці ў народжанае ёю дзіця: што яно будзе жыць, расці, хадзіць, размаўляць. Аднак развіццё дзіцяці ў гэтых дачыненнях адбываецца з такой паслядоўнасцю, што чаканні такога роду, здаецца, не патрабуюць веры. Іншая справа тыя магчымасці, якія могуць не атрымаць развіцця: здольнасць дзіцяці любіць, быць шчаслівым, разумным і такія больш спецыфічныя здольнасці, як мастацкія таленты. Гэта насенне, якое прарастае і праяўляецца, калі створаны належных ўмовы для развіцця, але яно можа аказацца загубленым, калі належных умоў не будзе.

Адна з самых важных сярод гэтых умоў, каб чалавек, які адыгрывае значную ролю ў жыцці дзіцяці, верыў у яго магчымасці. Прысутнасць такой веры адрозніваe выхаванне ад маніпуляцыі. Выхаванне раўназначна дапамозе ў ажыццяўленні дзіцячых магчымасцей. Маніпуляцыя, як супрацьлегласць выхаванню, заснавана на адсутнасці веры ў развіццё магчымасцей і на перакананні, што дзіця будзе харошым, толькі калі дарослыя ўкладуць у яго пажаданае і выкараняць непажаданае. Няма неабходнасці верыць у робат, таму што ён пазбаўлены жыцця.

Вера ў іншых дасягае сваёй кульмінацыі ў веры ў чалавецтва... Як і вера ў дзіця, гэта вера грунтуецца на ідэі, што магчымасці чалавека дазваляць яму пры належных умовах пабудаваць сацыяльны лад на прынцыпах роўнасці, справядлівасці і любові. Паколькі чалавеку яшчэ не ўдалося пабудаваць такі лад, то ўпэўненасць, што ён здолее гэта зрабіць, усё яшчэ патрабуе веры. Але як і ўсякая рацыянальная вера, гэта таксама не з'яўляецца добрым пажаданнем, а грунтуецца на сведчаннях мінулых дасягненняў чалавечага роду і на ўнутраным вопыце кожнага індывіда, на яго ўласным вопыце розуму і любові.

У той час як ірацыянальная вера грунтуецца на падпарадкаванні сіле, якая ўспрымаецца як неадольная, усёведная і ўсеўладная, і на адмаўленні ад уласнай сілы і моцы, рацыянальная вера грунтуецца на супрацьлеглым вопыце. Гэтай верай прасякнуты нашы думкі, таму што яна вынік нашага ўласнага назірання і разважання. Мы маем веру ў магчымасці іншых людзей, у свае магчымасці і ў чалавецтва таму і толькі ў той ступені, наколькі мы самі зведалі рост нашых уласных магчымасцей, дзейснасць гэтага росту ў саміх сабе, моц нашай уласнай сілы розуму і любові. Аснова рацыянальнай веры — плённасць; жыць сваёй верай гэта значыць жыць плённа. З гэтага вынікае, што вера ў сілу (у сэнсе панавання) і выкарыстоўванне сілы з'яўляюцца супрацьлегласцю веры. Вера ў існуючую сілу тоесна нявер'ю ў развіццё яшчэ не паспеўшых ажыццявіцца магчымасцей. Яна прадказвае будучыню, грунтуючыся выключна на праявах цяперашняга, але гэта абарочваецца сур'ёзным пралікам, глыбока ірацыянальным у сваёй няздольнасці ўлічваць чалавечыя магчымасці і развіццё чалавека. Няма рацыянальнай веры ў сілу. Ёсць пакора сіле альбо таму, хто ёй валодае, жаданне яе ўтрымаць. У той час як многім сіла здаецца самай рэальнай рэччу на свеце, гісторыя даказала, што гэта не самы надзейны з усіх чалавечых набыткаў. З-за таго, што вера і сіла ўзаемна адмаўляюць адна другую, усе рэлігіі і палітычныя сістэмы, якія першапачаткова будаваліся на рацыянальнай веры, сталі псавацца і ўрэшце страцілі сваю былую моц, калі пачалі разлічваць на сілу альбо аб'ядналіся з ёю.

Каб верыць, патрэбна адвага, здольнасць рызыкаваць, гатоўнасць прыняць нават пакуты і расчараванне. Хто занадта шануе бяспеку і спакой, як першасныя ўмовы жыцця, той не здольны верыць; хто стаў у глухую абарону, дзе сродкамі бяспекі абраны дыстанцыя і ўласнасць, той сам робіць сябе вязнем. Каб быць любімым і любіць, неабходна адвага, адвага лічыць пэўныя каштоўнасці вартымі вышэйшай увагі, а таксама адвага дзеля гэтых каштоўнасцей ставіць на карту ўсё.

Такая адвага вельмі адрозніваецца ад той, пра якую казаў вядомы фанфарон Мусаліні, калі ўжываў лозунг: «жыць сярод небяспечнасцей». Ягоны род адвагі гэта адвага нігілізму. Яна бярэ пачатак у разбуральнай паставе да жыцця, у гатоўнасці страціць жыццё з-за няздольнасці любіць яго. Адвага адчаю супрацьлеглая веры ў жыццё. У чым трэба практыкавацца, каб верыць і быць адважным? Шчыра кажучы, веру можна практыкаваць кожны момант. Веры патрабуе выхаванне дзіцяці, веры патрабуе засынанне, вера патрэбна, каб пачаць якуюсьці працу. Усе мы прывыклі мець гэтую веру, а хто не мае яе, той пакутуе ад трывогі за сваё дзіця альбо ад бяссоння, альбо ад няздольнасці да ўсялякай плённай працы, альбо робіцца падазроным, пазбягае цесных кантактаў з людзьмі, альбо робіцца іпахондрыкам, або няздольны бачыць наперадзе аніякіх перспектыў. Трымацца ўласных меркаванняў пра чалавека, нават калі агульнае меркаванне альбо якіясьці непрадбачаныя факты, здавалася б, пярэчаць гэтаму нашаму меркаванню; трымацца ўласных пераканання, нават калі яны непапулярныя, — усё гэта патрабуе веры і адвагі. Прымаць цяжкасці, паражэнні і нягоды як выпрабаванні, з якіх мы выходзім больш моцнымі, а не як несправядлівыя пакаранні, якія не павінны былі напаткаць нас, — гэта таксама патрабуе веры і адвагі.

Практыкаванне веры і адвагі пачынаецца з дробязей штодзённага жыцця. Першы крок — гэта заўважыць, дзе і калі вера была страчана, даследаваць тлумачэнні, якія выкарыстоўваліся, каб скрыць гэтую страту веры, усвядоміць, дзе ты паводзіў сябе баязліва, і зноў жа, як гэта баязлівасць растлумачвалася, апраўдвалася. Усвядоміць, як кожная здрада веры аслабляла цябе і як набытая слабасць вяла да новых здрад, і гэтак далей па заганнаму колу. Тады чалавек зразумее, што хоць свядома ён баяўся аказацца нялюбым, на самай справе гэта быў, звычайна падсвядомы, страх перад любоўю. Любіць гэта значыць даверыцца, аддацца цалкам у надзеі, што твая любоў абудзіць любоў у любым чалавеку. Любоў — гэта акт веры, і хто мае мала веры, той мае і мала любові.

Адну рэч, выключна неабходную для практыкавання любові, якая раней узгадвалася толькі мяльком, трэба разгледзець больш пільна, бо яна стварае аснову любові: гэта **дзейнасць**. Я ўжо казаў, што дзейнасць азначае не тое, што робіцца, а ўнутраную дзейнасць, плённае ўжыванне ўласных сіл. Любоў гэта дзейнасць; калі я люблю, я трывала актыўна зацікаўлены любым чалавекам, і не толькі ім альбо ёй. Я не здолею быць актыўным у адносінах да любага чалавека, калі я лянуюся, калі не маю трывалай бадзёрасці, дзейнасці. Сон — вось адзіны стан, які дазваляе бяздзейнасць: а ў стане бадзёрасці не павінна быць месца лянотцы. Зараз вялізная колькасць людзей знаходзіцца ў парадаксальнай сітуацыі — яны напалову спяць, калі ажыццяўляюцца і напалову ажыццяўляюцца, калі спяць альбо хочуць спаць. Цалкам ажыццяўляцца гэта ўмова таго, каб не нудзіцца самому і не прымушаць нудзіцца іншых; а вядома ж, не нудзіцца і не быць нудным для іншых — гэта адна з галоўных умоў любові. Быць бадзёрым у думцы, у пачуцці, актыўна бачыць і чуць на працягу ўсяго дня, унікаць унутранай ляноты, — ці ў форме адкладання чагосьці на потым, ці ў форме спланаванага марнавання часу — гэта абавязкова ўмова мастацтва любові. Ілюзія — лічыць, што можна падзяліць жыццё такім чынам, што яно будзе плённым у сферы любові і няплённым ва ўсіх іншых сферах. Плённасць не дазваляе такога «падзялення працы». Здольнасць любіць патрабуе напружанасці, бадзёрасці, надзвычайнай жыццяздольнасці, якія могуць з'явіцца толькі ў выніку актыўнай арыентацыі ў многіх іншых сферах жыцця; калі хтосьці не мае плёну ў іншых сферах, ён не будзе мець плёну і ў любові.

Разгляд мастацтва любові не можа абмежавацца толькі праблемай асабістых дасягненняў і развіцця рыс характару і вартасцей, якія апісаны ў гэтым раздзеле. Ён патрабуе ўвагі і да сацыяльнасці. Калі любіць гэта значыць мець накіраванасць на любоў да ўсяго, калі любоў гэта рыса характару, яна абавязкова павінна праяўляцца не толькі ў дачыненні сваёй сям'і і сяброў, але таксама і да тых, з кім чалавек кантактуе ў працы, у справах, у сваёй прафесійнай дзейнасці. Тут няма «падзялення працы» паміж любоўю да сваіх і любоўю да чужых. Наадварот, умовай існавання першай з'яўляецца існаванне другой. Прыняць гэта ўсур'ёз — значыць, рашуча змяніць свае сацыяльныя адносіны, адмовіўшыся ад агульнапрынятых.

...Аднак тут узнікае важнае пытанне. Калі ўся наша сацыяльная і эканамічная структура грунтуецца на тым, што кожны шукае толькі ўласнай карысці, калі яна кіруецца прынцыпам эгаізму, які трохі змякчаецца этычным прынцыпам чэснасці, то як можна рабіць бізнес, як можна дзейнічаць у межах існуючага сацыяльнага ладу і ў той жа час любіць? Хіба любоў не прадугледжвае адмаўленне ад усялякай уласнай свецкай карысці і не патрабуе падзяліць долю з бяднейшымі? Гэта пытанне ставілася і атрымлівала радыкальны адказ у хрысціянскіх манахаў і людзей накшталт Талстога, Альберта Швэйцара і Сімона Вэйла. Ёсць і такія, хто падтрымлівае меркаванне аб прынцыповай несумяшчальнасці любові і нармальнага свецкага жыцця ў нашым грамадстве. Яны прыйшлі да высновы, што казаць пра любоў сёння гэта значыць ўдзельнічаць у агульнай хлусні, яны абвяшчаюць, што ў сённяшнім свеце толькі пакутнік альбо вар'ят могуць любіць. А таму ўсякае абмеркаванне любові гэта нішто іншае як пропаведзь. Такі, вельмі шанууемы, пункт гледжання можа лёгка паслужыць апраўданню цынізму. Сапраўды, звычайны чалавек падлягае яму, калі думае: «Я б хацеў быць добрым хрысціянінам — але давялося памерці з голаду, калі б я ўспрыняў гэта ўсур'ёз». Гэты «радыкалізм» у рэшце рэшт вядзе да маральнага нігілізму. І «радыкальны мысліцелі» і звычайны чалавек — гэта пазбаўленыя любові аўтаматы, і адзінае адрозненне паміж імі тое, што звычайны чалавек не ўсведамляе гэтага, у той час як «радыкальны мысліцель» гэта ведае і прызнае «гістарычную неабходнасць» існуючага стану рэчаў.

Я ўпэўнены, што прызнанне абсалютнай несумяшчальнасці любові і «нармальнага» жыцця можа быць слушным толькі ў абстрактным сэнсе. Прынцып, на якім грунтуецца капіталістычнае грамадства, і прынцып любові — несумяшчальныя. Але сучаснае грамадства ў сваіх канкрэтных праявах з'яўляецца складанай структурай. Прадавец бескарыснага тавару, напрыклад, не можа выконваць сваёй эканамічнай функцыі без хлусні, а кваліфікаваны працаўнік, хімік альбо фізік, — можа. Такім жа чынам, фермер, фабрычны рабочы, настаўнік і шматлікія іншыя прафесіяналы могуць любіць, не адмаўляючыся дзеля гэтага ад сваіх эканамічных функцый. Нават калі прызнаць, што прынцып капіталізму не сумяшчаецца з прынцыпам любові, трэба таксама прызнаць, што капіталізм сам па сабе гэта складаная і дастаткова зменлівая структура.

Кажучы так, я аднак разумею, што нельга спадзявацца на ажыццяўленне ідэалу любові да бліжняга, калі існуючая зараз сацыяльная сістэма будзе існаваць вечна. Людзі, здольныя любіць, пры існуючай сістэме па неабходнасці складаюць выключэнне: любоў па неабходнасці з'яўляецца рэдкай з'явай у сённяшнім заходнім грамадстве. Не столькі таму, што шмат прафесій не дазваляюць адносін любові, колькі таму, што ад духу грамадства, засяроджанага на вытворчасці тавараў і прагнасці да тавараў, паспяхова абараніць сябе можа толькі нон-канфарміст. Тыя, хто ўсур'ёз ставіцца да любові, як да адзінага разумнага адказу на праблему чалавечага існавання, павінны прыйсці да высновы, што неабходны важныя і радыкальныя змены ў нашай сацыяльнай структуры, калі любові сапраўды належыць стаць грамадскай, а не выключна індывідуальнай і маргінальнай з'явай. Аб накірунку такіх перамен у межах дадзенай кнігі можна толькі зрабіць некалькі заўваг. Нашым грамадствам кіруе менеджэрская бюракратыя, прафесійныя палітыкі, людзі падлягаюць масаваму ўплыву, іх мэта — больш вырабляць і больш спажываць. Усе віды дзейнасці падпарадкаваны эканамічным мэтам; сродкі робяцца мэтамі. Чалавекператвараецца ў аўтамат — сыты, добра апрануты, але пазбаўлены ўсякай цікавасці да ўласных чалавечых характэрных рыс і функцый. Калі чалавек сапраўды здольны да любові, ён павінен заняць сваё вышэйшае становішча. Эканамічная машына павінна служыць яму, а не ён ёй. Ён павінен атрымаць права сапраўды ўдзельнічаць у пачуццях, у працы, а не толькі, у лепшым выпадку, удзельнічаць у прыбытках. Грамадства павінна быць арганізавана такім чынам, каб сацыяльная, любоўная прырода чалавека не аддзялялася ад яго сацыяльнага існавання, а ўз'ядналася з ім. Калі гэта праўда, як я намагаўся паказаць, што любоў гэта адзіны здаровы і здавальняючы адказ на праблему чалавечага існавання, то грамадства, якое адбірае ў любові магчымасць развіцця, павінна ўрэшце згінуць ад уласнай супрацьлегласці асноўным патрэбам чалавечай прыроды. На самай справе, гаварыць пра любоў — гэта не «пропаведзь» з той простай нагоды, што гэта значыць гаварыць пра вышэйшую і існую патрэбу кожнай чалавечай істоты. Тое, што гэтай патрэбе не даюць ажыццявіцца, яшчэ не азначае, што яе не існуе. Аналіз прыроды любові, паказваючы яе агульную адсутнасць сёння, вядзе да крытыкі сацыяльных умоў, адказных за гэтую адсутнасць. Вера ў магчымасць любові як сацыяльнай, а не толькі выключна індывідуальнай з'явы — гэта разумная вера, заснаваная на здольнасці разумення самой прыроды чалавека.

З англійскай мовы пераклала
Л. ЧАРНЫШОВА.

Супрацоўнікі Літаратурнага музея Якуба Коласа выказваюць глыбокае спачуванне наглядчыцы музея Ганне Мікалаеўне Жардзецкай з прычыны вялікага гора — смерці брата УЛАДЗІМІРА.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Алесю Ставеру з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата ЮРЫЯ.

«ЯК УМЕЎ, ТАК І ЖЫЎ...»

Знаёмства з творчасцю Уладзіміра Высоцкага, чыё 50-годдзе нядаўна мы адзначалі, для мяне пачалося не праз магнітафон, а праз друкаваны тэкст. Я і цяпер захоўваю газету «Ленинская смена на студенческой стройке» (орган Казахстанскага штаба Усесаюзнага студэнцкага будаўнічага атрада) ад 23 ліпеня 1967 года. Захоўваю яе з тых часоў, калі быў «байцом» цаліннага будаўнічага атрада «Ветэран» Магілёўскага педінстытута, які працаваў недалёка ад Уральска. У той газеце быў надрукаваны верш без назвы (цяпер ён вядомы пад назвай «Звёзды»). Імя аўтара — У. Высоцкі — мне нічога не гаварыла, да нас у Магілёў яшчэ не дайшлі магнітафонныя запісы яго песень. Але верш запомніўся. Я звярнуў увагу на тое, як памайстэрску шчэплены ў ім у цэлую нізку метафар зорка ў небе, зорка на пагонах, Залатая зорка Героя, падаючая зорка — загаданае жаданне і, нарэшце, зорка-куля («С неба упала вторая звезда — прямо под сердце»). Тады я падумаў, што невядомы паэт, аўтар гэтага верша, несумненны талент і, напэўна, яшчэ сустрэнуся з яго новымі вершамі. Нумар той газеты я прывёз у Магілёў. А тут ужо пра Высоцкага ведалі: аднакурснікі, сябры па студэнцкім інтэрнаце прывезлі, хто з Бабруйска, хто з Мінска, магнітафонныя стужкі з песнямі Высоцкага, крыху пазней мы ўбачылі яго ў фільмах «Вертыкаль», «Я родам з дзяцінства»; у часопісе «Кругозор», акрамя пласцінкі з песняй, былі змешчаны і кароткія звесткі пра аўтара. Але ўсё ж гэтых звестак было мала, і мы верылі і не верылі розным легендам, чуткам. Але галоўнае было не гэта, галоўнае — песні. Стараюся зараз успомніць, чым тады, калі мы былі маладыя, яны прываблівалі нас. Нядаўна, калі мне далі пачытаць досыць поўны машынапісны «Збор твораў» У. Высоцкага, у якім сабрана і ўсё тое, што надрукавана ў зборніку «Нерв», часопісных публікацыях, і тое, што яшчэ не друкавалася, я ўзнавіў па памяці, што гэта былі за песні. Калі быць дакладным, то «чыста» блатных песень у Высоцкага наогул нямнога і нават дзіўна, чаму за ім так надоўга замацавалася рэпутацыя аўтара і спевака якраз такіх песень.

Так, былі «Ну пра што з табою гаварыць?», «Той, хто раней з ёю быў», «Гэта быў нядзельны дзень», «Ён жыў, як і ўсе», але ж сёння нельга не заўважыць пародыйнай накіраванасці гэтых песень, іх іроніі. Як адзначыў Е. Сяргееў («Вопросы литературы», № 4, 1986), «Высоцкі не новую хвалю «зладзейскай» песні парадзіў, а, наадварот, спарадзіраваў блатную лірыку, знішчыў яе». Ды і не гэта прыцягвала тады нас, маладых, а тая рамантыка, якою былі прасякнуты песні пра альпіністаў, хакеістаў, лірычныя песні тыпу «Караблі», «Халады», песні пра вайну. Крыху пазней да нас дайшлі запісы з жартоўнымі, сатырычнымі песнямі. Што было і засталося ў песнях Высоцкага, дык гэта надзвычайная натуральнасць і ў словах і ў манеры выканання. Ніякага эстэцтва, манернасці, ніякай фальшы. У тыя гады на эстрадзе панавала (і гэтая тэндэнцыя ўсё ўзмацнялася) песня з неабавязковымі, пустымі словамі, і на гэтым фоне песні Высоцкага, у якіх быў сюжэт, быў змест, думка, успрымаліся як адкрыццё. Дадайце да гэтага адкрытасць, дабрыню, шчырасць, спавядальную манеру выканання. Мусіць, невыпадкова тыя, хто прысутнічаў на канцэртах Высоцкага і запісваў іх на магнітафон, не выключалі яго і тады, калі Высоцкі дзяліўся з прысутнымі сваімі думкамі, адказваў на пытанні, жартаваў. І можна смела сказаць, што песні Высоцкага з самага пачатку спрыялі выхаванню добрых, высакародных пачуццяў, і не было ў іх ні «рамантызацыі крымінальнага свету», ні «ідэалізацыі антыграмадскіх элементаў», у чым яго абвінавачвалі некалі ў друку. У маладзёжным асяроддзі гэта ўсё ўспрымалася з гумарам, і асабліва цаніліся песні, у якіх была, здавалася б, мяккая, але з'едлівая сатыра і на п'яніц, і на мяшчан, і на аматараў лёгкага жыцця. А такіх песень з'яўлялася ўсё больш. Нехта паранейшаму мог залічваць па разраду «блатных» песні, накшталт такіх, як «Міліцэйскі пратакол», «Дыялог ля тэлевізара», «Бальмаскарад», «Зялёны джын», але ж большасць слухачоў успрымалі іх як сатыру на бездухоўнасць, пустату, ідыятызм абмежаванага існавання ўсіх гэтых прыблатнёвых, прапітых, а часта вонкава і зусім рэспектабельных істот. Зараз некаторыя асабліва фанатычныя прыхільнікі творчасці Высоцкага даводзяць, што ён нібыта адзін быў у паэзіі праўдзівым у «часы застою». Гэта не так. Проста Высоцкі закранаў у сваіх песнях такія сферы нашага побыту, якія нават сатырыкі лічылі для сябе задужа нізкімі, ды і сатыра ў яго была нетрадыцыйная, без маралізатарства, без павучанняў. Ён ужываўся ў ролю п'яніцы, мешчаніна, абывацеля і выкрываў яго «знутры», праз яго ж словы, думкі. Так зроблены, напрыклад, яго фельетоны: «Пісьмо мужу» і «Адказ», «Мішка Шыфман», «Антысеміты», «Песня аўтазайздросніка», «Мой сусед». Філосаф В. Талстых у артыкуле «У люстры творчасці» («Вопросы философии», № 7, 1986) слушна адзначае, што Высоцкі прывучыў нас слухаць і чуць іншы раз хваравіта вострыя рэчы, але ён ніколі не быў пастаўшчыком палітычнай «клубнічкі».

У творчасці Высоцкага з часам усё больш узмацняўся філасофскі пачатак, у яго песнях з'яўляюцца матывы роздуму пра сэнс жыцця, пра паэзію, пра сябе ў свеце. З'яўляюцца такія песні, як «Благадаць або благаславенне», «Пра фатальныя даты і лічбы», «Масты згарэлі...» і інш.

Пасля смерці Высоцкага і асабліва ў апошнія два гады, надзвычайна ўзмацнілася цікавасць да ўсяго, што звязана з ім. Зноў запісваюцца і перазапісваюцца песні, выпускаюцца новыя пласцінкі. Газеты і часопісы — ад «Советской культуры» і «Дружбы народов» да «Катера и яхты» і «Спортивные игры» — друкуюць яго вершы. Пісьменнікі, нарэшце, прызналі, што «Высоцкі — незвычайны паэт» («Дружба народов», № 10, 86). Самыя захопленыя з прыхільнікаў параўноўваюць паэта з Пушкіным. А колькі ўспамінаў, артыкулаў, публікацый! У тым ліку і Марыны Уладзі — у перакладзе на беларускую мову на старонках «Звязды» (беларускі чытач змог упершыню даведацца пра ўражанні знакамітай актрысы ад сустрэчы з Беларуссю).

Думаецца, аднак, што галоўнае ў асэнсаванні Высоцкага як з'явы не ў высвятленні падрабязнасцей яго біяграфіі. Высоцкі сам гэтага не любіў і, выступаючы, папярэджваў: «На пытанні пра асабістае жыццё адказваць не буду».

Уладзімір Высоцкі быў вылучаны на Дзяржаўную прэмію СССР: «за стварэнне вобраза Жаглова ў тэлевізійным мастацкім фільме «Месца сустрэчы памяняць нельга» і аўтарскае выкананне песень». Якраз яго песні і апошняя роля ў кіно набылі такую шырокую вядомасць, што заслужана былі адзначаны Дзяржаўнай прэміяй СССР. Хоць, вядома, былі яшчэ і 16 год працы ў Тэатры на Таганцы, 24 кінафільмы, у якіх ён здымаўся.

Толькі цяпер мы даведваемся, якім інтэнсіўным жыццём ён жыў, якія разнастайныя былі ў яго задумы ў тэатры, у кіно, у аўтарскай песні. Высоцкі многага не паспеў, але і тое, што ім зроблена, застанецца.

Міхась КЕНЬКА.

І ЯК РАНЕЙ ГУЧАЦЬ ЦЫМБАЛЫ...

Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, Антону было ўсяго 14 гадоў. Сям'я Петрашкевічаў жыла пад Мінскам. З сярэдзіны сорак другога года, як і многія іншыя сем'і, апынулася ў партызанскім атрадзе.

Так пачалася ваенная біяграфія падлетка, які да дня вызвалення быў разведчыкам у атрадзе «25 год БССР» брыгады імя П. К. Панамарэнкі. Неаднойчы выконваў небяспечныя заданні, рызыкаваў жыццём.

Не любіць Антон Канстанцінавіч успамінаць аб гэтым. «Такі лёс многіх з майго ваеннага пакалення», — гаворыць ён.

Пасля вызвалення Беларусі былога партызана накіроўваюць на вучобу ў вучылішча ФЗН. З дзяцінства ў яго была прыхільнасць да музыкі, граў на цымбалах. Гэтую прыхільнасць ён пранёс і праз вайну. У партызанскім атрадзе не давалі Антону забыцца аб сваім уменні. Прыносілі партызаны цымбалы і прасілі выканаць знаёмыя мелодыі ў кароткія гадзіны адпачынку. У вучылішчы Антон ужо не развітваўся з любімым музычным інструментам. А калі ў 1946 годзе на ўсесаюзны агляд народнай творчасці ў Маскву ад Беларусі накіроўвалі групу самадзейных артыстаў пад кіраўніцтвам М. Укусава, сярод іх быў і А. Петрашкевіч. Цёпла сустракалі ў сталіцы маладых артыстаў, нядаўніх партызан і падпольшчыкаў.

З цягам часу захапленне ігрой на цымбалах перайшло ў прызванне. Хутка А. Петрашкевіч паступае ў Мінскае музычнае вучылішча імя Глінкі. Са студэнтаў у Белдзяржфілармоніі была падрыхтавана група пад кіраўніцтвам А. Астрамецкага для аркестра імя Жыновіча, з якім А. Петрашкевіч назаўсёды звязаў свой лёс.

20 гадоў прысвяціў ён любімай справе. З гэтым калектывам аб'ездзіў усю краіну. Тыя, хто цікавіцца музыкай, гучаннем народных інструментаў, напэўна, слухалі і пласцінкі, на якіх запісаны выступленні дуэта цымбалістаў А. Петрашкевіча і В. Дубінскага.

Цяпер Антон Канстанцінавіч на заслужаным адпачынку, але ён не развітваецца з любімым музычным інструментам. І як раней гучаць яго цымбалы...

С. МАЗЬКО,
выхавацелька дзіцячага сада.
г. Мінск.

з 8 па 14 лютага

8 лютага, 19.25
«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЁ ПІСЬМО...»
«Што хачу — тое і раблю» — па такім прынцыпе жывуць і працуюць некаторыя работнікі гандлю на вёсцы. Пра гэта — першае пісьмо. А ў музычнай школе імя Цікоцкага ў Бабруйску так холадна, што вядомаму віяланчэлісту ўсе настаўнікі дружна хукаюць на пальцы, каб мог адбыцца канцэрт...

9 лютага, 19.50
«ЛЮБЛЮ НАШ КРАЙ»
Да 95-годдзя з дня нараджэння К. Буйло.

10 лютага, 19.25
«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»
Вершы М. Сурначова чытаюць артысты мінскіх тэатраў.

12 лютага, 18.30
«ДЗВІНА»
Літаратурна-мастацкі часопіс. Перадача з Віцебска.

12 лютага, 23.50
«НАКЦЮРН»
Рамансы Танеева, Арэнскага выконвае В. Цішына.

13 лютага, 11.15
«СЛОВА ПРА ЛЕНІНА І ЛЮДЗЕЙ НОВАЙ ВЁСКІ»
Перадача знаёміць з кнігай І. М. Баранкевіча, першага біёграфа Леніна, таленавітага публіцыста, пісьменніка і прапагандыста беларускай літаратуры. Яго пяру належыць шэраг апавяданняў цыкла «Людзі новай вёскі» пра тое, як успрымаліся рэвалюцыйныя перабудовы простым народам.

13 лютага, 14.50
«МЕТРАНОМ»
Маладыя... Хто яны?.. Музычны агляд.

13 лютага, 23.20
«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»
Іграе ансамбль скрыпачоў Вялікага тэатра Саюза ССР. У праграме Глазуноў, Пракоф'еў, Шчадрын, Святланаў, Чулакі, Хачатуран, Хрэннікаў, Сарасатэ.

14 лютага, 18.10
«МІНСК МУЗЫЧНЫ»
Канцэрт Дзяржаўнага акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР. Прагучаць творы Чайкоўскага, Смольскага, Глебава. Дырыжор — заслужаны дзеяч мастацтваў БССР Ю. Яфімаў.

14 лютага, 23.05
«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
Інфармацыйна-музычная праграма.

Запрашае Дом літаратара

У Доме літаратара (вул. Фрунзе, 5).

9 лютага — вечар, прысвечаны 200-годдзю Джорджа Гордана БАЙРАНА.

11 лютага — вечар новай кнігі. Міхась Стральцоў «Выбранае. Проза, паэзія, эсэ».

16 лютага — вечар, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння Алеся ГАРУНА.

17 лютага — Я. Купала «Паўлінка» (спектакль тэатра-студыі «Летуценнік» філалагічнага факультэта БДУ імя У. І. Леніна).

19 лютага — вечар, прысвечаны 180-годдзю з дня нараджэння Вінцэнта ДУНІНА-МАРЦІНКЕВІЧА.

23 лютага — вечар, прысвечаны Дню Савецкай Арміі і Ваенна-Марскога Флоту.

25 лютага — народны вячэрні універсітэт літаратуры.

26 лютага — літаратурны вечар Уладзіміра ДАМАШЭВІЧА.

Наш вернісаж

Выстаўка твораў графіка Вячаслава ПАУЛАУЦА.

Пачатак вечароў у 19 гадзін.

Даведкі па тэлефонах: 36-95-73, 36-09-09.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 01044

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машынцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.